

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE TÜRKİYE'NİN
YERİ: TANAP VE TÜRK AKIMI PROJELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Tuğçen ÖZKAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN

BOLU 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Tuğçen ÖZKAN'a ait "AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ: TANAP VE TÜRK AKIMI PROJELERİ " adlı çalışma, jürimiz tarafından **Uluslararası İlişkiler** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

05.09.2019

	Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) :	Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN	
Üye :	Doç. Dr. Ali BALCI	
Üye :	Doç. Dr. Gökhan TELATAR	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

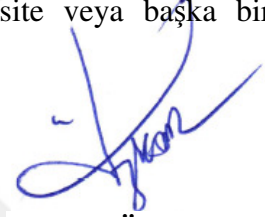

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “Avrupa Birliği’nin Enerji Güvenliğinde Türkiye’nin Yeri: TANAP ve Türk Akımı Projeleri” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Tuğçen ÖZKAN

05.09.2019

ÖN SÖZ

Tez süreci boyunca çalışmamın her aşamasında sabrını, desteğini, kıymetli zamanını, engin bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyerek çalışmamın bilimsel bir hal alması için beni yönlendiren her bir cümlesini titizlikle inceleyen sayın tez danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca hem lisans öğrenim hayatım hem de yüksek lisans öğrenim hayatım süresince eğitim öğrenim sürecime katkı sağlayan tüm hocalarıma en derin minnetlerimi sunarım.

Tez çalışmam sırasında görüş, öneri ve kaynakça paylaşımı hususunda desteklerini esirgemeyen kıymetli ağabeyim Murat ÇAKMAN'a, tez çalışmamın son halinde bana akademik anlamda çok önemli destekler veren çok değerli hocam Arş. Gör. Ali Berkul'a, öğrencileri için hem kütüphanesini hem de engin bilgi ve tecrübesini her daim bizlere açan saygıdeğer hocam Arş. Gör. Fatih ŞEN'e, tez çalışmam esnasında sonsuz destekleri için sevgili arkadaşlarım Serdar ÇUKUR ve Kübra SARI'ya gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmamın meydana gelme aşamasında kıymetli ailemin desteklerinden bahsetmeden geçemeyeceğim. Hayatımın her anında her zaman koşulsuz destekçim olan, bana her zaman inanan ilk başta babam Gökhan ÖZKAN'a, emekleri için annem İlknur LÖK'e, aynı evde benden bütünüyle manevi desteğini esirgemeyen ablam Gökçen ÖZKAN'a, beni bu sürecimde hiç yalnız bırakmayan her daim cesaretlendiren nişanlım Sezer SÜZGEN'e ve tüm süreç boyunca benden desteğini esirgemeyen İzmir ve Bolu'da ki yakın dostlarım ve bütün aileme en derin şükranlarımı sunarım.

Tuğçen ÖZKAN

05.09.2019

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ: TANAP VE TÜRK AKIMI PROJELERİ

Tuğçen ÖZKAN

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN

Eylül 2019, 138+ xv Sayfa

Bu çalışmada, enerjinin ve enerji arz güvenliğinin tam anlamıyla tanımı yapılmakla beraber Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğinde Türkiye'nin enerji tedariki esnasında yerini ve önemini içinde bulunduğu projelere dayandırılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Artan enerji gereksinimi ile beraber bütün dünya devletleri bu gereksinimi bitirmek için birbirleriyle rekabet içindedirler. Enerji çok genel bir anlam ifade etmektedir ve literatürde geniş bir yer kaplamaktadır. Bundan dolayı daha özel bir konu olan ve dünyada ki her geçen gün talebi dolayısıyla önemi artan doğalgaz ve petrol üzerinden enerji güvenliği açıklanmaya çalışılmıştır.

Coğrafi pozisyonundan ötürü, Asya ve Avrupa arasında köprü görevi gören Türkiye, dünya'daki enerji kaynaklarının yaklaşık olarak %70 oranından daha çoğunu elinde tutan Hazar Bölgesi ve Ortadoğu'ya yakınlığı sebebiyle her ne kadar kendi enerji kaynaklarına sahip olmasa da bu kaynaklara komşu olması bakımından çok avantajlıdır. Türkiye, üzerinden geçen petrol ve doğalgaz boru hatlarıyla Avrupa Birliği'ne enerji transfer eden bir enerji nakil üssüdür. Bu jeostratejik konumunu lehine döndürmek isteyen ve doğalgaz ihtiyacının çok büyük bir bölümünü ithal eden

Türkiye'nin doğalgaz arz güvenliği politikaları ve sahibi olduğu projeleri örnek çalışma olarak incelenmiştir.

Bu bağlamda Türkiye, AB'nin özellikle Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığını azaltmak ve Hazar bölgesindeki doğalgazın AB'ye nakledilmesi için önemli projelerde yer almaktadır. Hazar gazının AB'ye taşınması ve Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacını karşılaması için yapılan TANAP projesi ve akabinde oluşturulan Rus gazının Türkiye üzerinden taşınıp Avrupa sınırlarıyla buluşturulmasını amaçlayan Türk Akımı Projesi önemli bir hal almıştır. Bu çalışmada Türkiye'nin AB enerji güvenliğini sağlamada en güvenli nakil yolu olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmaları ve düşünceleri savunmak amacıyla çalışmada istatistiksel veriler, somut bilgiler ve akademik araştırmalar kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: AB, Enerji, Enerji Arz Güvenliği, TANAP, Türk Akımı

ABSTRACT

TURKEY'S ROLE IN THE EUROPEAN UNION OF ENERGY SECURITY: TANAP AND TURKISH STREAM PROJECTS

Tuğçen ÖZKAN

Master Thesis

Department of International Relations

Advisor: Assoc. Prof. Dr. İlhan SAĞSEN

September 2019, 138 + xv Pages

In this study, the energy and security of energy supply has been explained by leaning on the exact definition but literally made location in the European Union's security of energy supply in Turkey's position during energy supply projects in which its importance. Along with the increasing energy requirement, all the world states are competing with each other to end this requirement. Energy has a very general meaning and occupies a wide range of literature. Therefore, it has been tried to explain the energy supply and security through natural gas and oil, which is a more special issue and whose importance is increasing due to the demand in the world.

Due to its geographical position between Asia and Europe in bridging Turkey, approximately 70% of energy resources in the world which holds the majority than the Caspian region and the proximity to the Middle East because although it may not have their own energy source in terms of being adjacent to these resources very it is advantageous. Turkey, with oil and gas pipelines passing through the European Union is an energy transmission that transfers power base. This geostrategic location that you want to return the favor and which imports a large portion of Turkey's natural gas needs security of supply policies and projects that have been examined in the case studies.

In this context, Turkey is located in important projects for transporting natural gas in European countries to reduce gas dependence on Russia and the Caspian region. Transportation of Caspian gas to EU and Turkey made to meet the natural gas needs of TANAP project and then created the Turkish Stream Project has taken an important state. In this study, we tried to explain that the safest way to transport in ensuring energy security in Turkey's EU. In order to defend these researches and ideas, statistical data, concrete information and academic research were used in the study.

Key words: EU, Energy, Energy Supply Security, TANAP, Turkish Stream

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1.ENERJİ KAVRAMI VE ENERJİ GÜVENLİĞİ	5
1.1.Enerjinin Tanımı ve Önemi	5
1.2. Enerji Güvenliğinin Tanımı	9
1.3. Enerji Güvenliğinin Önemi.....	11
1.4. Enerji Güvenliğini Oluşturan Temel Unsurlar.....	13
1.4.1. Enerji Tasarrufu ve Enerji Verimliliği.....	13
1.4.2. Enerjide Dışa Bağımlılığın Düşürülmesiyle Artan Yerel Enerji	14
1.4.3. Enerji Kaynaklarının Çeşitlendirilmesi	15
1.4.4. Dış Politika Unsurları	16
1.4.5.Enerjide Sistem Esnekliği	17
1.5. Enerji Güvenliği Bakımından Risk Faktörleri	18
1.5.1.Fiziksel Riskler	18
1.5.2. Ekonomik Riskler	19
1.5.3. Sosyal Riskler	19

1.5.4. Çevresel Riskler	20
-------------------------------	----

II. BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKASI.....23

2.1. Avrupa Birliği'nin Enerji Görünümü	25
2.2. Avrupa Birliği'nde Enerji Güvenliği Anlayışı.....	29
2.2.1. Kuruluş yıllarında Enerji Güvenliği Anlayışı.....	33
2.2.2. 1970'li Yıllarda Enerji Güvenliği Anlayışı	38
2.2.3. 1980'li Yıllarda Enerji Güvenliği Anlayışı	42
2.2.4. 1990'lı Yıllarda Enerji Güvenliği Anlayışı	46
2.2.4.1. Avrupa Enerji Şartı ve Enerji Şartı Antlaşması.....	49
2.2.5. 2000'li Yıllarda Enerji Güvenliği Anlayışı	52

III. BÖLÜM

3. AB'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ: TANAP VE TÜRK AKIMI PROJELERİ69

3.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliğinde Türkiye'yi Öne Çıkaran Uluslararası Görünüm.....	73
3.2.1. Hazar Bölgesinde Yaşanan Statü Sorunu	73
3.2.2. Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgelerinde Yaşanan Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık.....	75
3.3. TANAP (TRANS ANADOLU DOĞALGAZ BORU HATTI PROJESİ).....	81
3.3.1. TANAP Projesinin Tarihçesi	82
3.3.2. TANAP Projesinin Özellikleri.....	85
3.4. Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) Projesi.....	89
3.5. TANAP Projesinin Avrupa Birliği Açısından Rolü ve Önemi.....	90
3.6. Türk Akımı Projesi	93
3.6.1. Türk Akımı Projesinin Tarihçesi	93
3.6.2. Türk Akımı Projesinin Özellikleri	96
3.7. Türk Akımı Projesinin Avrupa Birliği Açısından Rolü ve Önemi	100
3.8. TANAP ve Türk Akımı Projelerinin Avrupa Birliği Enerji Arz Güvenliğine Etkileri	106

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....110

KAYNAKLAR116

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: AB Enerji Tüketimi (2016)	26
Tablo 2.2: AB Enerji İthalatı (2016).....	27
Tablo 2.3: Gazprom tarafından Avrupa ve Ukrayna'ya yapılan İthalat Fiyatları	59

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: AB Ülkelerinin Rusya'ya olan Doğal Gaz İthalat Bağımlılığı	28
Şekil 3.1: TANAP Haritası.....	82
Şekil 3.2: TANAP ile Avrupa Bağlantı Haritası	84
Şekil 3.3 : TANAP Haritası Durakları	87
Şekil 3.4: Türkiye Fay Hattı TANAP ÇED Raporu	89
Şekil 3.5: Trans-Adriyatik Boru Hattı Haritası	90
Şekil 3.6: Türk Akım Boru Hattı Projesi.....	95
Şekil 3.7: Türk Akım Boru Hattı Proje Görünümü	97
Şekil 3.8: Pioneering Spirit Türk Akımı İnşası Yolunda.....	99

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	: Avrupa Atom Enerji Topluluğu (EUROTAM)
AB	: Avrupa Birliği
ACUSE	: Avrupa Birleşik Devletleri İçin Eylem Komitesi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK	: Avrupa Konseyi
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
Akt	: Aktaran
AT	: Avrupa Topluluğu
BCM	: Milyar Metreküp
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma AŞ
BP	: British Petroelum
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
ÇEV	: Çeviren
Der	: Derleyen
EIA	: U.S. Energy Information Administration
ENTSO-E	: Enerji Topluluğu ve Avrupa Elektrik İletim Sistemi Operatörleri Ağı
ETKB	: Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Eurostat	: Avrupa İstatistik Ofisi
HUB	: Enerji Merkezi Durumuna Gelen Ülke
GGK	: Güney Gaz Koridoru
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GTA	: Transit Gaz Anlaşması
GWE	: Gigavat Elektrik
ITG	: Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonnektörü
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı (UEA)

IGA	: Hükümetler arası Anlaşma
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MTEP	: Ton Petrol Eşdeğeri
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu
OAPEC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
RF	: Rusya federasyonu
SCP	: Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı
SOCAR	: State Oil Company of Azerbaijan Republic
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
SWIFT	: Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi,
TAP	: Trans-Adriyatik Boru Hattı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
vb	: ve benzeri

GİRİŞ

Enerji, insanlık tarihinin başlangıcından beri çok önemli bir yere sahiptir. Toplumların ekonomik ve toplumsal gelişimleri kullandıkları enerji kaynaklarının miktarı ile açıklanabilmektedir. Günümüzde enerji ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik gelişmenin en temel belirleyicisidir. Uluslararası politikanın başlıca konularından biri olarak enerjiye ulaşmak, bir başka ifade ile enerji arz güvenliğinin sağlanması ülkelerin ulusal güvenliklerinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

20. yüzyıl enerji kaynaklarına sahip olmak için yapılan savaşların yüzyıldır (Yergin 1995: 13). 21. yüzyılda da ulusal ekonomilerin ihtiyacı olan enerjiye ulaşmak ve temini en uygun fiyatla sağlamak devletlerin nihai amaçlarından birisi olarak gösterilmektedir. Ekonomik kalkınmanın yanı sıra toplumsal refahın sağlanması açısından önemli olan enerji, sürdürülebilir politikalar ile sağlanmak zorundadır. Ülkelerin ihtiyacı olan enerjinin arz güvenliğinin sağlanması, enerji elde edilen kaynakların çeşitlendirilmesi, en uygun fiyattan enerjiye ulaşmak ve süreklilik uluslararası düzeyde çözülmesi karmaşık olan bir sorundur (Elkind 2010: 124)

Avrupa Birliği enerji kaynakları yönünden yoksul bir topluluk olduğu için enerji kaynakları açısından dışarıya bağımlıdır. Toplam enerji talebinin neredeyse yarısını dışarıdan karşılayan AB 2030'da yaklaşık %70 oranında dışa bağımlı hale gelecektir (Yorkan 2009: 33). Enerji kaynakları açısından yetersiz olan AB ülkelerinin enerji talebinin artması ekonomik, politik ve toplumsal maliyetlerin de artmasına neden olmaktadır. Topluluğun kuruluşundan bugüne kadar yaşanan enerji krizleri nedeniyle günümüzde AB'nin ortak bir enerji politikası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu politikanın temel amacı, AB'nin enerji ihtiyacının topluluk çıkarlarına uygun olarak sağlanması ve sürdürülmesi, oluşturmaktadır. AB'nin enerji politikası genel olarak, hızlı endüstrileşme ve gelişen teknolojiyle ilintili şekilde

yükselen enerji talebinin, AB'nin enerji arz güvenliği tehlikeye girmeden sağlanmasına yöneliktir.

Azerbaycan sınırları içindeki Şah Deniz yatağındaki doğal gazın Türkiye hattı üstünden Avrupa'ya satılmasını öngören Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ve Rus doğal gazının boru hatları vasıtasıyla Karadeniz'in altından geçirilerek Türkiye'ye taşınmasını öngören Türk Akım Projesi AB'nin enerji arz güvenliğini sağlaması açısından etkileri olacak iki doğal gaz boru hattı projesidir. AB, her iki projenin başlangıç aşamasından bitiriliş aşamasına kadar etkili olmuştur. TANAP ve Türk Akımı projelerinin AB-Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerden, siyasi ikili ilişkilere kadar pek çok etkisi olacağı söylenebilir.

Bu araştırmanın argümanı; AB enerji güvenliği açısından Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yerinin geçici ve önemsiz olmadığını, enerjide transit ülke haline gelerek kaynak çeşitliliği yaratmak bakımından çok önemli bir boyuttadır. Özellikle Rusya'nın enerjiyi dış politikada araç olarak kullanması sonucunda Avrupa Birliği'nde enerji güvenliği tartışılmaya başlanmıştır. Enerji güvenliğinin sağlanması konusunda, TANAP ve Türk Akımı Projesi göstermiştir ki Avrupa Birliği için enerji tedariki anlamında en güvenli yol Türkiye'dir. AB ve Türkiye arasındaki ilişkinin, enerji politikaları kapsamında oluşturulan TANAP ve Türk Akımı projelerinin AB enerji güvenliğine siyasal, ekonomik ve jeopolitik etkilerinin analizi yapılmak istenmiştir.

Araştırmanın ana sorusu; AB enerji güvenliğini sağlarken enerji tedariki sırasından Türkiye'nin içinde bulunduğu TANAP ve Türk Akımı projeleri de göz önüne alındığında, en güvenli yol Türkiye midir? Araştırmanın alt sorularının cevaplarına ise her bölümde sırasıyla ulaşılabacaktır. İlk alt soru; tarih boyunca enerjinin güvenliğinin ulus devletler için ne eder ve önemi nedir, enerji güvenliğinin oluşması sırasında ortaya çıkan olumlu olumsuz durumlar nelerdir? İkinci bölümde cevaplanmak istenene soru ise AB kuruluş aşamasından günümüze kadar enerji alanında ilerlemek adına hangi çalışmaları yapmıştır? Son alt soru ise; TANAP ve Türk Akımı projelerinin siyasi ve ekonomik açıdan AB enerji güvenliğine olan etkisini nedir? TANAP ve Türk Akımı Projelerinde Türkiye'nin transit ülke konumunda

olmasından kaynaklı AB ile olan ilişkilerine yansıyan etkilerinin nasıl olduğu, Türkiye'nin enerji koridoru olmak için yapmış olduğu projeler ve politikaların ne olduğu cevaplanmak istenilmiştir.

Bu çalışmada, esas olarak literatür taraması ve örnek olay incelemeleri metodu uygulanarak her türlü yazılı belge ve bilgi kaynaklarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmaya yönelik ilgili veriler, gerek resmi bilgi kaynakların beyanları, gazete, bilimsel makale yazıları, yüksek lisans ve doktora tezlerine gerekse elektronik ortamda yazılan haber kaynaklarına ulaşılarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, enerji kavramının tanımı ve önemi kavramsal çerçeve içinde detaylandırılarak incelenmiştir. Ardından enerji güvenliği kavramının tanımı yapılmıştır. Enerji güvenliğinin özellikleri bölümünde ise bu kavramın dünya üzerindeki ülkelerle nasıl entegre olduğunu ve ne zaman ortaya çıktığı bilgileri verilmiştir. Akabinde enerji güvenliğini oluşturan unsurlar açıklanmıştır. Bunlar enerji tasarrufu ve enerji verimliliği, enerjide dışa bağımlılığın düşürülmesiyle artan yerel enerji, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, dış politika unsurları ve enerji sistem esnekliktir. Bölümün son kısmında enerji güvenliği ortaya çıkarken doğabilecek risk faktörleri detaylandırılarak anlatılmıştır. Fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel riskler hakkında bilgi verilerek ilk bölüm sona ermiştir.

İkinci bölümde, araştırmaya AB enerji politikalarının başlangıcından bahsedilerek kısa bir tarihi geçmiş araştırması yapılarak başlanmıştır. Akabinde AB için enerji güvenliği anlayışı detaylandırılarak kuruluşundan günümüze kadar enerji güvenliğinin oluşturulabilmesi adına gerçekleşen olaylar ışığında incelemeye devam edilmiştir. AB'de enerji güvenliği politikalarını etkileyen faktörler olan, enerjiye bağımlılık, enerji krizleri, enerji ithalatındaki belirsizlikler başlıkları araştırılmıştır. Bu bölümde ayrıca enerji güvenliğine ilişkin AB stratejilerinin anlaşmasını sağlayan stratejik belge, direktif ve eylem planları; bunların sebepleri, amaçları ve sonuçları incelenerek ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölüme öncelikle Türkiye'nin AB enerji güvenliğindeki yeri incelenerek başlanmıştır. Ardından TANAP'ın tarihçesi, özellikleri ve Türkiye enerji güvenliği açısından önemi ele alınmıştır. Diğer kısımda ise Türk Akımı Projesinin tarihçesi, özellikleri ve Türkiye enerji güvenliği açısından önemine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda TANAP ve Türk Akımı projelerinin siyasal, ekonomik, Türkiye'nin enerji merkezi olması ve AB enerji güvenliğinde bu projelerin yerinin ne olduğu açısından incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular ışığında araştırmanın genel değerlendirilmesi yapılmıştır. Enerji güvenliğinin uluslararası boyuttaki önemi açıklanmıştır. Ardından Enerji bağımlılığının AB'nin sahip olduğu uluslararası politikalar içindeki önemi ele alınmış olup TANAP ve Türk Akımı projelerinin uluslararası boyuttaki enerji güvenliğine etkileri incelenmiştir. Türkiye'nin AB enerji güvenliğini sağlarken enerjiyi tedarik etme aşamasında en güvenli yol olmasıyla alakalı bulunan bilgiler derlenerek çalışma bitirilmiştir.

I. BÖLÜM

1. ENERJİ KAVRAMI VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Bu bölümde enerji kavramının tanımı ve önemini kavramsal çerçeveye açıklayarak anlatılmıştır. Akabinde enerji güvenliğinin tanımını ve uluslararası ilişkiler açısından taşıdığı jeopolitik, siyasal ve ekonomik önemi incelenmiştir. Bölümün ilerleyen kısımlarında enerji güvenliğini oluşturan unsurlar kısım kısım açıklanarak anlatılmıştır. Bölümün en son kısmında ise enerji güvenliği ile ilgili risk faktörleri detaylandırılarak incelenmiştir.

1.1. Enerjinin Tanımı ve Önemi

Enerji aslen Yunanca asıllı bir sözcüktür ve “en” iç, “ergon” iş sözcüklerinden ortaya çıkmıştır. Yani enerji, içeride oluşan bir “iç” iş’tir. Bu kelime bir zaman sonra sosyal bir değere sahip olmuş, iş üretme becerisi, dinamizm, kuvvet, kudret, etkinlikle eş anlamlı kullanılmaya başlanmıştır. Diğer bir deyişle, insanlar dünya üzerinde yaşamaya başladıkları ilk zamanlarda kendi vücutlarıyla oluşturdukları enerjiden faydalanmışlardır (Emrahov, 2002: 2). Yukarıda da bahsedildiği gibi enerji fiziksel anlamda ölçülebilir bir miktardır ve bir türden diğer bir türe doğru dönüşebilir (Karluk 2009: 239). Enerjiyi sözcük anlamına göre incelediğimizde ise, bir maddede veya bir sistemde ortaya çıkan güç ya da iş yapabilme yetisidir. Anlatılan güçten ısı ve ışık gibi fiziksel olaylar da anlaşılabilir (Pamir 2015: 27; Gökce 2013: 3). Uluslararası Enerji Ajansı enerjiyi yakıt; ısı veya güç kaynağı olarak yakılan herhangi bir madde olarak tanımlamaktadır. Enerji terimi, enerji istatistiklerinde tam anlamında bahsi geçirildiğinde, yalnız ısı ve gücü amaçlamak için kullanılmaktadır. Ancak, çoğunluğa

kıyasla çok az da olan kimi kesim, yakıt manasında da bu kelimeyi değerlendirmektedirler (Uluslararası Enerji Ajansı 2004: 17). Enerji insanlığın yararına kullanmak için sadece değiştirilip dönüştürülerek kullanılabilir (Pamir 2015: 45).

Zaman içinde bu enerji onlara yetmemiştir ve başka enerji kaynakları aramaya başlamışlardır. (Emrahov 2000: 2). Enerji birbirlerine tesir eden birden fazla özelliğe sahip olan, insan yaşamının devamını sağlayabilmek amacıyla çok kritik kaynaklardan biridir. Bu manada değerlendirilse enerji, insan hayatında ısınmadan, ulaştırmaya, üretimden tüketime kadar yaşam kalitesini yükselten çoğu gereksinimi gideren doğal bir kaynak olarak tanımlanabilir. Bu doğal kaynağın iki bölümde toplandığı görülmektedir; birincil ve ikincil enerji kaynakları. İlk olarak doğal gaz, ham petrol ve kömürden oluşan enerji kaynaklarının tümüne birincil enerji kaynakları denmektedir. İkincil enerji kaynaklarının tanımı ise şu şekilde yapılmaktadır. Birincil enerji kaynaklarının haricinde kalan ve birincil enerji kaynaklarından meydana gelen tüm enerji kaynaklarının oluşturduğu kategoridir. Örneğin petrol ya da doğalgaz gibi birincil enerji kaynaklarından elde edilen elektrik enerjisi, ikincil enerji kaynağı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle birincil enerji kaynakları kullanılarak meydana getirilen hidrojen ise bir ikincil enerji kaynağı olarak geçmektedir (Pamir 2015: 28-32).

Yüzyıllar geçtikçe enerjinin toplumsal hayatların üzerindeki tesirinin ve enerji kaynaklarına duyulan gereksinimin daha da fazlaşmasıyla insanoğlu çeşitli kaynak aramalarına yönelmiştir. Kaynak aramaları özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra hızla artmıştır. Bugünden geriye doğru gidildiğinde son iki yüz yıl içinde ise hızı durdurulamayan bir şekilde devam etmiştir. Bu durum ise hali hazırda yeterli gelmeyen enerji rezervleri üzerinde olan odak noktasını enerjiye ulaşmak açısından bu rezervleri çok daha önemli duruma getirmiştir (Sağsen 2018: 209). Asıl büyük keşif petrolün ortaya çıkmasıyla beraber, insanlık tarihinde çok ciddi bir dönüm noktasına gelinmiştir. Tarihte, önemli birçok savaşlar, istilalar, ihtilallerin arkasındaki gerçek nedenin enerji kaynakları ile ilgili menfaatlerin olduğu bilinmektedir. Bu konuda tarihte çok örnek olduğu gibi, günümüzde de bu kaynaklar ile ilgili acımasız mücadeleler yaşanmakta ve bu çekişmelerin ardındaki en önemli sebebin enerjiye

sahip olma isteği olduğu görülmektedir (Emrahov 2000: 2). Günümüzde sanayi, hizmet sektörü, lojistik, ticarethane ve en önemlisi yaşadığımız evlerde elektrik olmazsa günlük hayat sekteye uğrar (Pamir 2015: 28-32).

Artan dünya nüfusu ile beraber enerjiye duyulan ihtiyaç da aynı oranda artmıştır. Gelişmiş ülkelerin nüfus artışı ortalama olarak senelik %1 iken, gelişmekte olan ülkelerde bu seviye yine ortalama olarak %2,5 civarında seyretmektedir. Gelişmekte olan devletlerdeki hızla nüfus yükselişiyle alakalı olarak, ilerleyen senelerde enerji isteminde önemli yükselişler olacağı n görülmektedir. Enerji arzının ilerleyen zamanlarda artan talebe bağlı olarak yeterli ölçüde arttırılamayacağı ve ileride yer alacak geniş zaman içinde tükeneceği bilinmektedir. Bu nedenle, enerjinin gelecek zaman içinde de çok ciddi bir problem olarak kalmaya devam edeceği aşikrdır (Karluk 2009: 239). Enerji, bir devletin iktisadi ve sosyal ilerlemesinin en ana ve devamlılık teşkil eden ihtiyaçlarından bir tanesidir (Pamir 2007: 2).

Gelişmiş ülkelerin enerji ihtiyaçları ve kaynak arama çalışmaları gelişmemiş ülkelere göre daha fazla olmuştur. Bu durum sadece gelişmişlik seviyesi ile llemeyecektir. Ancak Pala'ya göre gelişmişlik seviyesinin ülkelerde açığa çıkan gereksinimleri, kullanılan enerji kaynaklarının biçimini değiştirmiştir. Değişen enerji kaynakları da toplumsal gelişmenin, ekonomik ve teknolojik olarak ilerlemesinde büyük pay sağlamıştır (Pala 1996: 20). Çünkü "enerji, genelde hayat, özelde de insan hayatı için son derece önemli, stratejik bir girdidir." (Altın 2002: 2).

Enerjiye ulaşabilme vurgusu bizi bir diğer önemli özellik olan enerji kaynaklarının asimetrik dağılmasına getirmektedir. Enerjinin asimetrik olması dünyanın her tarafında mevcut olmadığı manasına gelmektedir. Bu kavramı iyice açıklamak gerekirse enerjinin asimetrik olması üzerinde olduğu coğrafyayı, enerji jeopolitik merkezi haline çevirmektedir. Enerji sadece belirli bölgelerde var olduğundan, hızla artmış olan nüfusun gereksinimlerini karşılayabilmek adına bu bölgelerde çeşitli mücadelelere sebep olmuştur. Bu durum da enerjinin bir diğer özelliği olan güvenlik boyutunu gözler önüne sermektedir (Sağsen 2018: 209).

Enerjinin asimetrik yapısı yani her bölgede olmayışı bu enerji kaynağına hem jeostratejik önem kazandırıp hem de enerji kaynağının olduğu topraklara jeopolitik bir imtiyaz sağlamaktadır. Enerji kaynağına sahip olan bazı ülkeler örneğin Rusya, bu durumu dış politika araçlarından biri haline getirip kullanırken, kimi ülkeler ise örneğin Irak, enerji kaynağına sahip olma durumları ulusal güvenliklerini koruyabilmek açısından çok ciddi tehlike arz etmektedir. Kaynakları kendi coğrafyalarında bulunmayan ülkeler ise, enerjiyi sürekliliği kesilmeyecek şekilde ve normal fiyatlarla kendi ülkelerine getirebilmek adına mücadele etmektedirler (Sağsen 2018: 229).

Böylelikle enerji kaynağı, hem ticarete konu olmuş insanlığın gereksinimlerini karşılayabilen bir kaynak hem de uğruna çok ağır mücadelelerin yaşandığı stratejik bir ürün olarak açıklanmaktadır (Pamir 2015: 27). Petrol dünya üzerinde rakipsiz ve en değerli enerji kaynağı olduktan sonra, dünya üzerinde bulunduğu her bir noktada savaşlar, devrimler, hükümete yapılan darbeler, devrimler hiç durmamıştır. Eğer ki devletler petrole sahipse her ülke için geçerli olmasa da, sosyo-politik açıdan istikrarlı bir yapıya sahip olamadıkları gözlemlenmiştir (Karadağ 2004: 15).

Bu bağlamda ülkelerin gerek iktisadi politikalarında gerekse dış politikalarını belirlerken enerji kavramının içeriği komple anlaşılmalıdır (Gökce 2013: 2). Askeri, ekonomik ve diğer alanlarda maddi ve manevi olarak güce çevrilebilen en uygun hammaddeler doğal gaz ve petroldür. Yaklaşık olarak iki bin beş yüz-üç bin ürünün hammaddesini ve katkı maddesini de oluşturduğu için ciddi öneme sahiptir. Günümüzdeki uluslararası ilişkiler sisteminde petrol tüm dengeleri yerinden oynatabilecek güçtedir. Churchill 20. yüzyılda enerji politikasıyla tarihe derin bir darbe vuranın enerji ile ilgili sözleri şu şekildedir: "Bir damla petrol, bir damla kandan daha değerlidir". Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Henry Kissinger; 1974'te petrol için, "dünyanın en önemli stratejik maddesi" demiştir (Kocaoğlu 1996: 42).

Dünya üzerinde gerçekleşen enerji krizlerinden sonra, enerji fiyatlarında büyük artışlar yaşanmıştır. Enerji fiyatlarının artmasıyla, değişen iklim ve küresel ısınma hakkında artan duyarlılık, gelişen dünyadaki enerji arz talep dengesindeki tükenme

eğilimine girmiş olan fosil yakıt bağımlılığının önümüzdeki yıllarda da süregelmesi beklenmektedir. Enerji teknolojilerinin faaliyet alanlarındaki değişimlerin yükselen talebini karşılayacak ticari pazardan henüz karşılığını almamış olması, devletlerin enerji güvenliği konusundaki endişelerini gün geçtikçe daha da fazlalaştırmaktadır (Uzmen ve Arar 2001, http://www.mfa.gov.tr/21_yuzyilda-enerji-kullanimi-ve-iklim-decisiklici.tr.mfa , 4 Mart 2019'da erişildi).

Küresel çağımızda enerji kaynaklarının kullanım oranlarına bakıldığında bu kaynaklar petrol, kömür, doğal gaz ve nükleer enerji olarak sınıflandırılabilir. Kömür ve nükleer enerjinin kullanımları yadsınamaz biçimde fazladır. Ancak petrol ve doğal gaz kaynağının öneminin küresel dünyada git gide artacağı düşünülmektedir. Doğalgaz ve petrole ait olan önemi arttıran faktörleri sıralayacak olursak; öncelikle bahsettiğimiz enerji kaynaklarının limitsiz olmaması, üretim ve tüketim alanları arasındaki değişiklikler, üretim maliyetlerinin daha yüksek olması, devletler arasındaki güç dengesini sağlamada siyasi bir araç olarak kullanılması ve gün geçtikçe bahsedilen kaynaklara bağımlılığın fazlalaşmasıdır. Yazılan sebeplere istinaden, artık enerji kaynaklarının kontrol altında tutulması, devletlerin ekonomik ve politik bağımsızlığı kadar önemli bir noktadadır. Bu sadece enerji kaynağına değil, ulaştırma ve taşıma hattına sahip olmayı da önemli kılmaktadır. Bu perspektiften dünyanın enerji tüketiminin çoğunu oluşturan petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olunması, üretilmesi, korunması ve denetlenmesi mutlak derecede önemlidir (İşcan 2007: 135).

1.2. Enerji Güvenliğinin Tanımı

Enerji güvenliği tanımlamalarına derinlemesine bakıldığında, enerji güvenliğini ihraç eden ülke ile ithal eden ülkenin farklı olarak algıladığı görülmektedir. Enerjiyi tedarik eden ülke açısından enerji güvenliği, enerjiyi hem en yüksek fiyattan, hem kesinti yapılmadan hem de olabildiğince fazla ülkeye satmak olarak algılanmaktadır. Buna karşılık enerjiyi ithal eden ülke açısından enerji güvenliği ise, en makul fiyattan kesinti yapılmadan çeşitli tedarikçi ülkeden almak olarak tanımlanmaktadır. Bu

bahsedilen her iki olayda da devletler enerji güvenliklerini oluşturmak adına çeşitlendirmeye gitmeyi istemektedirler (Sağsen 2018: 226).

Enerji güvenliğinin tanımları incelendiğinde bahsi geçen açıklamalar arasında belli ortak tanımın olmadığı görülmektedir. Bu kavram iki farklı şekilde ele alınabilir. İlki enerjiyi ağırlıkta tutan yaklaşımlar ikincisi ise güvenliği ağırlıkta tutanlar. Kavramın enerji yönünden ele alınan kısmı, bu kaynakların kolay bulunabilir olması, ulaşılabilir olması ve makul fiyatlı olmasından geçer. Kavramın güvenlik yönünden ele alınan kısmı ise, enerjiyi araştırıp geliştirmek, üretmek, dağıtmak, pazarlamak ve enerjinin en son kısmında tüketici pozisyonunda bulunan tesislerin gerçek bir saldırıya karşı korunmaları manasına gelmektedir (Sevim 2009: 94-95).

Enerji ve güvenlik arasındaki ilişkide enerji kaynaklarının ulusal düzeyde belirlenmiş amaçlara uygun bir şekilde erişilebilme, süreklilik ve kabul edilebilir standartlarda olması ile güvenlik kavramı kapsamına giren enerjinin aranması, geliştirilmesi, üretimi, iletimi, dağıtım ve pazarlamasının her türlü tehlikeye yönelik olarak korunması enerji güvenliğini oluşturmaktadır (Ediger 2007: 3).

Enerji güvenliği kavramı Uluslararası Enerji Ajansına göre; enerji kaynaklarının kesintisiz bir şekilde uygun bir fiyatla bulunabilirliği olarak tanımlanmaktadır. Enerji güvenliğinin birden fazla formatı vardır. İlk formatı uzun vadeli enerji güvenliği; temel olarak iktisadi ilerlemelere ve sürdürülebilir çevresel ihtiyaçlara paralel olarak enerji tedariki için zamanında yapılan yatırımlarla alakalıdır. Kısa vadeli enerji güvenliği, enerji sisteminin arz-talep dengesindeki ani değişikliklere derhal tepki gösterme yeteneğine odaklanmaktadır. Bu nedenle, enerji güvenliğinin olmaması, enerjinin fiziksel olarak kullanılamamasının, rekabetçi olmayan ya da fazla değişken fiyatların negatif ekonomik ve sosyal etkileri ile ilintilidir (International Energy Agency, <https://www.iea.org/topics/energysecurity/whatisenergysecurity/>, 6 Mart 2019'da erişildi).

Avrupa Komisyonu, enerji güvenliğini stratejik açıdan değerlendirmiştir. Enerji arz güvenliği, Enerji Birliği stratejisinin ayrılmaz parçasıdır. Enerji kaynakları, AB'nin

yakıt ithal ettiği ülkelerden kaynaklanan bozulmaların yanı sıra zorlu hava şartları, sınaî tehlikeler, siber saldırılar, terörizm ve türlü tehditleri içeren risklere maruz kalmaktadır. Potansiyel krizleri önlemek ve yönetmek için birlikte çalışarak, AB üye ülkeleri Avrupa enerji sistemini daha esnek hale getirebilir. Dayanışma ve bölgesel işbirliğinin yanı sıra, tedarikçi ülkelerle çalışırken uluslararası alanda tek bir sesle konuşmak bunun anahtarıdır. Buna göre enerji güvenliği, ulusal açıdan yetersiz olan kaynaklar nedeniyle gelecekte problem oluşturabilecek enerji ihtiyacının istikrarlı ve sürekli bir şekilde dış kaynaklardan sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Avrupa Komisyonu, enerji ve güvenlik arasındaki ilişkiyi enerji talep eden ülkeler açısından tek yönlü olarak tanımlamıştır (Eur-Lex, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=1407855611566>, 6 Mart 2019'da erişildi).

1.3. Enerji Güvenliğinin Önemi

Sanayi devriminden günümüze, enerji kaynakları uluslararası politikanın ana belirleyicisi ve savlarının temel konusu arasında yer almaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda yaşanan gelişmeler, uluslararası düzeyde yaşanan pek çok sorunun altında yatan nedenin enerji politikalarına yönelik krizler olduğunu göstermiştir. Enerji güvenliğinden doğan savaşların temel nedenlerinden biri, ilk önce petrol sonrasında ise doğalgaz kaynaklarının üzerlerinde hâkimiyet sağlamak için çıktığı görülmüştür. Jeopolitik gelişmeler nedeniyle özellikle Avrasya, Ortadoğu ve Güney Amerika enerji güvenliğine yönelik çatışmalara sahne olmuştur (Sevim 2012: 4378-4391).

Tarihe bakıldığında enerji güvenliği tartışmalarının yeni olmadığı anlaşılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Winston Churchill, İngiliz donanmasının Alman donanmasından daha süratli olmasını sağlamak ve böylelikle global hususlarda faaliyetini sürdürmek için çok önemli bir karar almıştır. Bu karar kömürün yerine petrol ile çalışan gemilerden oluşan bir donanmaya dönüştürmektir. Bu alınan tarihe damga vuran karar günümüz uluslararası güvenliğinin ve politikasının hala en önemli başlıklarındandır (Yergin 2006: 69–70).

Bahsi geçen bu önemli olay, kaynakları bakımından çok zengin olan Hazar Bölgesi ve Ortadoğu'yu uluslararası jeopolitik ve jeostratejik oyunun en önemli merkezlerinden biri yapmıştır. Dönemin hegemon güçleri tarafından yeni bir güvenlik algısı ve stratejik planlama ortaya çıkarıldı ve petrol öncülüğünde hidrokarbon rezervlerini ulusal strateji, ulusal çıkar ve ulusal güvenliğin ana unsurlarına, böylelikle de global savaşın en duyarlı etkenlerine çevirmiş oldu. Enerji güvenliği mevcut zamana kadar petrol arzı bakımından Churchill'in kelimeleriyle "çeşitlilik, yalnızca çeşitlilik", manasına gelmiştir (Yergin 2006: 69–70).

Küresel enerji güvenliğinin geleceği, dünya siyasetinin geleceğini belirlemektedir. Örneğin Rusya ve Avrupa Birliği arasındaki gerilimin temel nedenlerinden biri olan enerji, dünya petrol rezervlerinin azalması, dünya nüfusunun %17'sinin yeterli enerji kaynağına ulaşmamış olması, enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar jeopolitik kriz alanlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bunun en temel belirleyicisi ise üretici ve tüketici ülkeler ile enerji geçişini sağlayan ülkeler arasında yaşanan gerilimler ve küresel güçlerin hegemonya arayışıdır (Özey 2017: 13).

Enerji güvenliğinin ekonomik boyutu bütün ülkelerin sahip olduğu ve talep ettiği enerji ile ölçülmektedir. Örneğin Rusya'ya ait olan petrol ve doğalgaz gelirleri, uluslararası politikada yeniden aktif olmasını sağlarken AB'nin dünyanın en büyük enerji kaynağı tüketicisi ve ithalatçısı olması enerji güvenliğinin ekonomik yönünü oluşturmaktadır. Enerji ihtiyacının gün geçtikçe artması ise enerji güvenliği politikalarının fiyat açısından uygun, istikrarlı ve enerjinin güvenli bir biçimde iletilmesi amacıyla, enerji ihtiyacının oluşmasına neden olmaktadır (Özer 2008: 176-177).

Enerji güvenliği kavramı soğuk savaş bittikten sonra güvenlik algısının içine tamamıyla girmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda yaşanan Ukrayna-Rusya gaz krizlerinden sonra enerji güvenliğine bakış açısı ciddileşip daha da başkalaşmıştır. Uluslararası arenada geçen bu krizler daha öncesinde uygulanan enerji politikalarının

değiştirilip yenilenmesine sebep olmuştur. Arz güvenliğine ağırlık verilmesinde yaşanan bu krizlerin etkisi büyüktür (Erkan 2015: 127).

Günümüzde ülkelerin güvenliği ile ilgili en önemli kaynaklardan biri olan enerji, uluslararası siyasetin önemli belirleyicisidir. Ekonomik ve siyasal gelişmenin temelinde ülkelerin sahip olduğu enerji güvenliği gelmektedir. Enerjinin güvenlik altına alınması öncelikli olarak ekonomik bir kavram olarak güvenliğin kalkınmadaki rolünü ortaya koymaktadır. Sanayi ve tarım üretiminin en önemli hammaddesi olan enerjinin fiyat, miktar, zaman ve nitelik açısından teminatına alınması politik, stratejik, iktisadi ve toplum ile alakalı sosyal amaçların gerçekleştirilmesinde anahtar rol oynamaktadır (Özey 2017: 9).

1.4. Enerji Güvenliğini Oluşturan Temel Unsurlar

1.4.1. Enerji Tasarrufu ve Enerji Verimliliği

Enerji kullanımının fazla seviyede olduğu ve yerli üretimin sınırlı olduğu devletler için enerji verimliliğinin yükseltilmesi ve tasarruf önlemleri almak çoğunlukla önemsenmeyip göz ardı edilmektedir. Ancak enerji güvenliği, ülkelerin dış politikalarını oluşturmada, en önemli siyasi unsurlardan bir tanesidir. İthalata git gide bağımlı durumda olan enerji tüketen merkezler için enerji yoğunluğunun düşürülmesi, ekonominin ithalat bağımlılığını direkt olarak düşüren etmendir (Khatib 2000: 112).

Enerjide verimliliği sağlamak, teknolojik ilerlemeler ve ülkelerin gelişmişlik oranıyla da alakalıdır. Gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık olarak verimlilik seviyesi gelişmiş olan ülkelerin yalnız %33'ü kadardır. Aradaki bu fark gelişmiş olan devletlerin teknolojik üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Teknolojinin imkân verdiği olanaklar ile günümüzde yakıttan daha çok tasarruf eden araçlar, evlerde olan elektronik veya beyaz eşyaların daha az elektrik tüketmeleri ve ısınmada büyük arttırım ve verimlilik imkanı oluşturan yapı izolasyonları enerji tasarrufunda bilinçli bir görüşün yaygınlaştığına işaretir. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde, genel enerji çeşitleri içinde

yenilenebilir enerjinin daha dominant olduğu bir ülkenin (eğer verimlilik önceden sağlanmışsa) doğabilecek krizlerin karşısında daha sağlam olacağı belirtilebilir. Örneğin kaynak çeşitlerini doğal gaz ve yenilenebilir enerji ile yoğunlaştırmış olan Almanya'nın bu hususta ABD'ye oranla günden güne daha üstün bir duruma geldiği söylenmektedir (Elhefnawy 2006: 107). Verimlilik politikasının güçsüz tarafı ise uzun vadeli bir yapısının olması ve fiyat dalgalanmalarına herhangi bir tesirinin bulunmamasıdır (Mitchell 2002: 15). Bu bağlamda eğer sistem verimliliği bir kez sağlanırsa, enerji güvenliği için epey üstünlük getirecek uzun vadeli bir hamlede bulunulmuş olacaktır. En basit şekilde düşünüldüğünde toplumlar içinde gündelik hayatlarda alınabilecek küçük önlemleri alışkanlık haline getirilirse genel enerji harcamasının azalıp verimliliğin sağlanmasında da etkili olabilecektir.

1.4.2. Enerjide Dışa Bağımlılığın Düşürülmesiyle Artan Yerel Enerji

Enerji güvenliğinin oluşturulması amacıyla ortaya çıkan en önemli unsur, yerel enerji üretiminin yükseltilmesidir. Çünkü bir devlet hangi oranda enerji rezervlerine sahipse ve bu rezervleri aktif hale getirecek ekonomik güce sahipse enerji arzı güvenliği de o derece oturmuş olacaktır. Fakat bu durum yalnız petrol, doğal gaz ve kömür gibi yenilenemez kaynaklar bakımından incelenmemelidir. Bir önceki kısımda da vurgulandığı üzere teknolojinin ilerlemesiyle beraber artık yenilenebilir enerji rezervlerini işletme olanakları da epey fazlalaşmıştır. Bu durum ise gittikçe de artmaktadır. Bu sebeple düzenli ve yoğun bir şekilde rüzgârlı olan bir kıyı şeridi veya güneş ışınlarının uzun süre boyunca üzerinde barındırması fazla olan bir alan artık günümüz şartları dâhilinde enerji kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu duruma ek olarak yerel enerji üretiminin artırılması problemi yalnız büyük kentler düzeyinde ele alınmamakta, kesinlikle yerel düzeyde de ele alınmaktadır. Merkezi enerji ağına ulaşım sağlayamayan kırsal bölgeden, elektriğini, ısıtma/soğutma sistemini güneş panelleriyle elde edebilecek tek bir yapıya kadar farklı seviyelerde ele alınmaktadır. Böyle bir probleme, bu şekilde bir yaklaşım, AB üyeleri ve Türkiye gibi yenilenemez enerji kaynakları açısından yoksul fakat yenilenebilir enerji kaynakları açısından varlıklı devletler için bilhassa önemli fazladır. Bu durumun farkında olan AB gibi enerji tedarikini dışa bağımlı şekilde sağlayan devletler son senelerde yenilenebilir

enerjiye olan mevduatlarını oldukça fazlalaştırmışlardır. Çünkü enerji güvenliğinin oluşturulmasında en önemli etmen, devletlerin öz enerjilerini üreterek enerjide ithalata olan bağımlılığını minimal düzeye getirmesidir (Çalışkan 2009: 297-310).

1.4.3. Enerji Kaynaklarının Çeşitlendirilmesi

Enerji güvenliğini oluşturmada bir diğer önemli etmen enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesidir. Bu konuyu üç farklı alanda incelemek gerekmektedir (Kınık 2009: 13). İlk olarak, harcanan enerji türünü çeşitlendirmektir. Örneğin yenilenemez enerji kaynaklarıyla beraber aynı anda yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanmak enerji güvenliğini fazlalaştırır. Bu kapsamda, 1973 senesinde gerçekleşen petrol krizi sonrasında Avrupa devletlerinin bir bölümü doğalgaz kullanımına doğru yönelirken, içlerinden Fransa ise nükleer enerji kaynağına yatırımlarda bulunarak enerji güvenliğini oluşturma sınırını büyütüştür (Kınık 2009: 13). Bu duruma ek olarak yakıt cinslerinin çeşitlendirilmesi ve belirli yakıt cinsindeki fiyat dalgalanmalarına karşın da muhtemel önlemdir.

Diğer alan ise, enerjinin ithal edildiği ithalat yapan devletleri çeşitlendirmektir. Bu duruma istinaden eğer bir devletle herhangi sorun yaşandığı vakit, enerji gereksinimi öbür ülkelerden giderilmektedir. Örnek olarak 1967'de ki Arap-İsrail krizinde Araplar Süveyş Kanalı'nı pasif hale getirip petrol ambargosunu hayata geçirdiklerinde, Batılı ülkeler enerji gereksinimlerini ABD ve Venezuela'dan gidermişlerdi (Yılmaz ve Kalkan 2017: 183). Ancak bu şekilde olan üstünlüğü kullanabilmek için ülkelerin enerji rezervi olarak gördükleri devletlerle diplomatik bağlantılarını güzel devam ettirmeleri gerekmektedir.

Son alan; enerjide olan ithalat rotalarını sayıca fazla bir hale getirmektir. Enerji arzında kimi zaman problem enerji rezervlerinden kaynaklanmaz da, enerjinin nakledildiği rotalardan kaynaklanır. Aktarma güzergahında bulunan Türkiye ve Ukrayna gibi devletlerde oluşabilecek; terör, hükümetlere askeri veya sivil müdahale ve istikrarsızlık gibi lokal problemler pek tabii enerji boru hatlarını da riskli duruma getirerek, enerjide dışa bağımlı olan devletlere problem yaratabilir. Böylelikle aktarma

güzergahındaki bulunan devletlerle, enerjide dışa bağımlı olan devletler arasındaki bağlantılarının iyiye gitmemesi, enerji güvenliği bakımından önemli derecede risk barındırmaktadır. Örneğin Rusya-Ukrayna arasında geçen sorundan dolayı yaşanan krizle beraber, Rusya Ukrayna'ya giden enerjiyi kesmiştir. Bu olayın mağdurları ise, o iletilen boru hattındaki enerji kaynaklarını ithal edemeyen Avrupa devletleridir (BBC TURKISH.com, 07.01.2009, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/01/090107_ukraine_update.shtml, 21 Haziran 2019'da erişildi).

1.4.4. Dış Politika Unsurları

Enerji güvenliğini sağlamak açısından dış politika mühim bir unsurdur. İthalatçı ve ihracatçı ülkeler arasındaki temas, enerji arzına direkt olarak tesir eder. Bu nedenle ithalatçı durumundaki devletler; stratejik bir yaklaşımla, enerji güvenliğinde sürekliliği ve enerji fiyatlarında devamlılığı sürdürmek için tedarikçi durumundaki devletlerle politik ilişkilerini kuvvetlendirir. Bahsi geçen devletlere, yatırım yapacak olan şirketler naklederek yabancı mevduat yardımında bulunur. Devlet tarafından destek verilen şirketler vasıtasıyla, ihracatçı devletlerdeki enerji rezervlerini kontrolünde tutmaya gayret eder. Bu durum bilhassa petrole sahip olan bölgeler için geçerlidir (Görgülü 2008: 9).

Enerji güvenliğini sağlayabilme maksadıyla devletler arasında mühim ikili bağlantılar meydana getirmek ve çoklu işbirlikleri oluşturmak gerekmektedir. Örnek olarak; ABD-Suudi Arabistan arasında geçen ilişki yukarıda bahsi geçen durumu tasvir eder. ABD enerji arzında devamlılığın ve fiyat istikrarının sağlanmasına istinaden; Suudi yönetimini içeriden ve dışarıdan gelecek olan tehditlerin karşısında durup ve askeri teçhizat yardımı yapmaktadır ABD-Suudi Arabistan arasında meydana gelecek küçük bir sorun, ABD'yi enerji güvenliği bakımından çıkmaz bir duruma itecektir. 2001'de Suudi Arabistan'ın bütün İslami gruplara arka çıkması sebep gösterilerek, ortaya çıkan gerilim, ABD'nin Orta Doğu bölgesinde farklı bir enerji kaynak bölgesi sağlaması amacıyla Irak'a müdahalede bulunmasına neden olmuştur (Peker 2014: 102).

Enerji güvenliğinin sağlanmasında devletler arası ikili bağların önemli olmasının yanında çoklu ortaklıklar da çok önemlidir. 1960 senesinde Venezuela, Irak, İran, Suudi Arabistan ve Kuveyt ‘Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü’nü, Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) oluşturmuşlardır. 1974 senesinde ise 13 üyeye sahip olan bu oluşumun hedefi petrol pazarlarını denetiminde tutmaktır 1968 yılındaysa ‘Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü’ OAPEC meydana getirilmiştir. OAPEC’in oluşumuysa Arap-İsrail savaşında olan Batılı olan devletlere karşı yaptırımında bulunmak gibi bütünüyle politik bir misyonludur. Avrupa’da oluşturulan OECD ise enerji çizgisinde meydana getirilmiş bir örgüt olarak geçmektedir. (Peker 2014: 105).

Enerji hususunda ithalatçı devletlerin ilk yapmak istedikleri durum enerji güvenliklerini oluşturmak, ihracat yapanlarınsa talep güvenliğini oluşturmaktır. Mevcut globalleşen dünyada ise bu durumu bir devletin kendi kendine yapması olanaklı görülmemektedir. Bu bağlamda ülkeler enerji hususunda ikili veya ister çoklu bir işbirliği gerçekleştirmek zorundadırlar.

1.4.5. Enerjide Sistem Esnekliği

Bilhassa kriz devirlerinde, enerjinin üretilmesinin ve dağıtılmasının ardındaki sistemlerin sağlam olabilmesi için ve yeni ilerlemelere çabuk bir şekilde uyum sağlayabilmesi için çok esnek bir yapısı olmalıdır. Sistem direnci ve esnekliğini yükselten etkenler olarak stratejik rezervler, yedek üretim kapasitesi, altyapı ve özellikle elektrik üretimi için bir kriz yönetim planlaması bu duruma dahil görünmektedir (Yergin 2006: 76). Bu enerji kaynakları kısa süren bir kesintide aktif hale getirilerek problem büyük oranda ortadan kaldırılabilir. Bu çeşit kaynaklar aynı zamanda enerji fiyatlarındaki ufak spekülatif dalgalanmalarda fiyatları denetlemek amacıyla da kullanılabilirler (Mitchell 2002: 17). Bu durumla beraber, enerji altyapısı kuvvetli ve kenetlenmiş olursa kriz zamanlarının daha hafif bir şekilde geçirilmesini sağlayacak olan bir etmendir. Fakat enerjide ithalat yapan devletler için esnekliğin belirli bir orana kadar teminat verebileceği de açıklanmaktadır (Baumann 2008: 5). İthalat yapan devletler için esneklik hususundaki öbür mühim husus ise enerjide

itahalat biçimin oluşturulduğu kontratların zamanı ve türüdür. 20-25 senelik uzun vadeli kontratlar hem belli enerji çeşidinin hem de belli arz kaynağının uzun zaman sistemde yer etmesini teminatına alacağından dolayı sistem esnekliğini güçsüzleştirme kapasitesine sahip olduğu söylenmektedir.

1.5. Enerji Güvenliği Bakımından Risk Faktörleri

Enerji arzı güvenliği problemi, öncelikle çeşitli risk etkenlerinin doğurduğu ihtimal seviyesi ile alakalıdır. Enerji, toplumsal hayatın neredeyse bütün alanlarıyla doğrudan veya dolaylı olarak alakalı durumdadır. Örnek olarak yaşanan bir elektrik kesintisi okullardan hastanelere ve hatta toplu taşımacılığa kadar büyük bir alanda negatif bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu etki ise kesintinin büyüklüğü zamanıyla orantılı olarak yükselmektedir. Bu sebeple, riskler doğru bir şekilde çözümlenmeli ve açıklanmalıdır. Kaynaklarda çoğunlukla enerji güvenliğine dair riskler kısa ve uzun vade olmak üzere devirlere göre kategorize edilir. Ancak bu hususta müşterek bir durum yoktur. Bazen aynı başlıklar değişik şekilde sınıflandırılmaktadır. Kısa dönemli riskler çoğunlukla hava koşulları, kazalar vb. sebeplerden ötürü arzın kısa zaman içinde kesilmesi olarak incelenirken, uzun dönemli riskler ise iktisadi bir boykot ya da savaş gibi siyasi sebepli problemler sebebiyle önemli ölçüde arzınsüre olarak fazlaca kesilmesi olarak incelenmektedir (Stern 2002). Enerji güvenliğini en yüksek düzeyde oluşturabilmek adına risk etmenleri meydana gelmeden önce belirlemek ve gereken önlemleri almak çok mühimdir. Bu hususta Avrupa Birliği Komisyonu (AK) bu riskleri 4 ana kısımda birleştirmiştir. Bunlar; fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel risklerdir (Görgülü 2008: 7).

1.5.1. Fiziksel Riskler

Fiziksel riskler, enerji arz güvenliğinin dışarıdan gelen bir sebep dolayısıyla durdurulmasını içeren bir bölümdür. Bu riskler doğrudan kaynaklarla ilgilidir. AK bu başlıkta fiziksel riskin iki eğişik tanımını yapmıştır. İlki bir enerji kaynağının, menşindeki rezervin oranının azalmasından kaynaklı bir kesinti riski olarak geçmektedir. Yenilenebilir enerji haricindeki bütün enerji kaynakları belli bir rezerve

sahiptir. Bu bağlamda bütün yenilenemez enerji kaynakları bu riski içermektedir. Örneğin AB’de Kuzey Denizinde olan petrol üretim kapasitesinin azalma dönemine doğru girmesi bu tarz bir risk olarak geçmektedir. İkinci fiziksel risk çeşidi ise, siyasi sebepler ya da teknik problemler gibi sebeplerle arzın duraklatılması manasına gelmektedir. Fiziksel riskler doğal afetlerden dolayı oluşabilecek enerji rezervlerinin alt yapısında hasarlar meydana çıkabilmektedir. Örneğin, 1999 senesi Marmarada yaşanan deprem ertesinde oluşan Tüpraş rafinerisindeki yangın gibi hasarlar oluşabilmektedir (Kınık 2009: 19-20).

1.5.2. Ekonomik Riskler

Enerji ve ekonomi kendileri arasında iç içe geçmiş etmenlerdir. Ekonomi negatif yönde ilerlerse alım gücü düşeceğinden enerji tüketimi düşer, arz fazlası medyana gelir. Aynı zamanda enerjiye olan yatırımlar azalır böylelikle enerji de pahalılaşır. Enerjide meydana gelen bu pahalılık tüm ekonomiyi etkisi altına alır ve böylelikle her şey pahalır. Enerji alanının, ülkelerin bütçesindeki oranları çok fazladır. Bu oranı oluşturanlar ise dış ticaret meblağları, vergi oranları, kamuya ait olan enerji şirketlerinin bütçeleridir. Bu nedenle enerji piyasaları, devletlerin yarı güçlerinde ve enflasyonlarının üstünde oldukça tesirlidir (Kınık 2009: 20).

İthalatçı konumundaki devletlerin iç pazarında ekonomik riskler yukarıdaki gibi gösterilirken, ihracat yapan devletlerin ekonomik durumları da ithalat yapan devletlerin enerji pazarında tesirlidir. Örnek olarak; petrol satan bir devlet ekonomik kriz geçirdiğinde sağlam olarak getirisi olan petrol fiyatlarını yükselterek bu krizden kurtulabilmektedir. Bu şekilde ise, ithalatçı devletler petrolü daha yüksek fiyata satın aldıklarından dolayı, iç pazarlarında da genel bir yükselme olacaktır. Bu nedenle enerji arz güvenliği bakımından, ülkeler birbirlerinin ekonomik durumlarıyla bağlantılı hareket etmek durumunda kalacaklardır (Erdal, Karakaya 2012: 116-133).

1.5.3. Sosyal Riskler

Sosyal riskler, toplumdaki insanların yapılarında oluşan değişimlerin meydana getirebileceği negatif durumlar, enerji siyasetleri ve pahalı fiyatlar neticesinde

oluşabilecek sosyal reaksiyonlar ya da toplum sağlığıyla alakalı önemli bir risk durumunda kalması gibi enerjii ile alakalı sosyal problemler olarak geçmektedir. Geçen tecrübeler incelendiği vakit, enerji arz güvenliğinin sekteye uğması dışarıdan gelen etmenler vasıtasıyla değil, toplumsal sebepler neticesinde oluşabileceğini göstermiştir (Yergin 2006: 73).

Sosyal risklerin diğer tarafıysa fosil yakıt üretimindeki çabanın dolu olan özyapısından kaynaklanmaktadır. Örnek olarak; Güney Afrika'da ki maden ocaklarında çalışanların arasında AIDS'in görülme ihtimali toplumun çoğunluğundan yaklaşık %20 daha fazlayken yalnız Çin'de senede ortalama 6000 madenlerde çalışan işçilerin çeşitli kazalar neticesinde hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (International Energy Agency 2006: 136). Sosyal riskler en fazla seviyede, toplumun genel yapısı içinde de incelenmektedir. Dünyadaki nüfus fazlalaştıkça, git gide artan bir enerji istemi mevcuttur. Bu bağlamda kontrolsüz nüfus artışına sahip olan devletlerde oluşabilecek kontrollerin dışında bir enerji talep yükselişi çok ciddi bir sorun olmaktadır. Nüfusunun yaklaşık olarak %57'si elektrik kaynağından eksik olan Hindistan bu durumu en canlı vakasıdır. Nüfus ihtiyarlamasının ise enerji talebinin üstünde ters oranlı bir tesiri mevcuttur. 2000 senesi itibariyle nüfus oranı olarak en ihtiyar yirmibeş devletin neredeyse tamamı Avrupa ülkeleridir. Avrupa dışında kalan ülke ise Japonya'dır. Bu etmenin iktisadi etkinlikler ve enerji tüketimi üstünde direkt olarak bir tesiri mevcuttur.. Nüfusun ihtiyarlamasının, iktisadi faaliyetlerin ve araçları kullanma oranlarının düşmesi gibi sebeplerle enerji kullanımını azaltan bir tesirinin olması olasıdır. Kentleşmenin de, sosyal riskleri hem arttıran hem de azaltan bir yönü mevcuttur. Dünya genelinde %50'yi aşan hatta gelişmiş ülkelerde %75 oranında seyreden, hızla artan kentleşme, bir taraftan merkezleşmenin bir sonucu olan insanların enerji ağlarına ulaşım olanaklarını yükseltirken öteki taraftan kişi başı enerji kullanımının yükselmesiyle genel istemin artmasına sebep olmuştur (Kınık 2009: 27).

1.5.4. Çevresel Riskler

Çevresel riskleri, direkt olarak çevreye tesiri olan ve indirekt yoldan çevreye tesir eden riskler olarak incelemek, bu hususu kavramak bakımından yararlı olacaktır.

Enerji piyasasının direkt olarak çevreye tesirde bulunması, fosil ve nükleer atıkların ortaya çıkardığı çevre kirliliği olarak görülmektedir. Kömür ve petrol tüketildiği vakit, atmosfere zararlı gazlar salması hava kirliliğine, hava kirliliği ile ozon tabakasının git gide zayıflayarak dünyaya güneşten gelen zararlı ışınları filtreleyememesine ve bunun neticesinde ise küresel ısınmaya neden olacağı bilinmektedir. Bu durumun da negatif yönde iklim değişikliklerine neden olduğu artık tüm toplumlar açısından da kabul edilmiştir. Nükleer enerjinin ise dikkatli kullanılmadığı zaman, canlıların ölümüne neden olan radyoaktif atıklarının ortaya çıkması çevresel manada daha ciddi bir risktir. Bu durumlara ek olarak, yaşanan türlü kazalar neticesinde olan petrol, doğalgaz ve radyoaktif madde sızıntılarının, çevre kirliliğine doğrudan sebep olabileceği bilinmektedir. Endirekt açıdan çevreye tesir eden olay ise iklim değişiklikleri neticesinde meydana gelen kuraklık ve gıda üretimlerinin çeşitlenmesidir. Meydana gelen çeşitli doğal afetler sonucu çıkan yangınlar nedeniyle gıda üretiminin yeterisiz seviyede yapılması gıda fiyatlarında yükselmeye, yükselme de hayat şartlarının daha da zor bir hale gelmesine neden olmaktadır. Bu duruma ek olarak yazın fazla olan sıcaklıklar yaşandığından dolayı klima kullanımını da yükselmiş, bu ortaya çıkan durumla da ise yeniden enerjiye olan gereksinim meydana çıkmıştır (Peker 2014: 93).

Dünyanın gelişmiş devletleri, arz güvenliğinde olan çevresel risklere karşı yenilenebilir enerji kaynaklarını ilerletip, geliştirerek ve fosil yakıtlara doğru politikasını çevirerek önlemler alsa da bu hususta şu ana kadar bir başarılı olunamamıştır. Çünkü yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi mevcut dünya düzenine yetmemektedir. (Erdal 2011: 52). Bu bağlamda AB üyeleri farklı enerji kaynaklarına doğru yönlerini çevirmiştir.

Enerji üretim merkezlerinin olduğu bölgenin doğal afetlere karşı nasıl önlemler aldığı da önemli bir noktadır. Örnek olarak; bir petrol rafinerisinin birinci dereceden deprem bölgesinin üzerine kurulması olabilecek bir doğal afet durumunda çok çeşitli sorunlar ve kayıplar ortaya çıkarır. Ayrıca enerji açısından da riskli durumlar meydana gelir. Bu sebeple enerji tesisleri yapılmadan evvel ayrıntılı bir durum veya yapılabirlik çalışması izlenmektedir (TMMOB 2012: 15-16).

Enerjide yaşanan iklim değişikliği ve çevre riskine gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin gösterdiği reaksiyonlar birbirinden ayrıdır. Gelişmiş ülkelerde endüstride durma aşamasına bile gelirse çevrenin korunması ön plana çıkmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin öncelikleri kalkınma ve endüstrileşme olarak görünmektedir. Gelişmişlik seviyesi yükseldikçe enerjideki çevreye karşı olan duyarlılık da daha fazla ön planda olmaktadır (Erdal ve Karakaya 2012: 132).

Günden güne hissedilir duruma gelen çevre problemleri, bilhassa da küresel ısınma sorunu, enerjideki üretim ve tüketim şekliyle dikekt olarak ilintili olduğundan artık enerji güvenliği çalışmalarının olmazsa olmaz bir modülü durumundadır. İklim değişikliğinin ilk negatif sorunlarını hassas ekosisteme sahip coğrafyada yaşamını südüren topluluklar tarafından yaşanmaya başlamıştır. Eğer tedbir alınmaz ise bu durumdan daha kötüsünün olacağını düşünülmektedir. Bu sebeple günümüz koşulları içinde, devletlerin enerji güvenliği politikaları global iklim değişimi problemini içinde bulundurmayan politikalardan oluşursa, uzun vadede maalesef başarısız olacaklardır.

Enerji kaynak sahaları ve iletim rotalarının güvenliğinin bu derece önemli olduğu günümüz şartlarında Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği için kuruluşundan öncesine ve günümüze kadar yaşamış olduğu siyasi krizler ve bunlardan doğrudan etkilenmemek için izlemiş olduğu yollar, uyguladığı stratejiler ve tek bir aktöre bağlı kalmamak adına yapmış olduğu atılımlar ikinci bölümde incelenecektir.

II. BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKASI

1870-1945 seneleri arasında tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da birden fazla savaş meydana gelmiştir. Yaşanan savaşların büyük kısmı ise ekonomik, siyasal üstünlük sağlamak ve enerji rezervlerinin eşit olmayan paylaşımından dolayı kaynaklanan sorunlardan oluşmaktadır (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2009, http://www.abofisi.metu.edu.tr/ab_tarihi.htm, 16 Mart 2019'da erişildi). Kömür ve demir-çelik kaynaklarının eşit olmayan dağılımı, sanayileşmenin temeli olmasından dolayı iki ayrı değerle Avrupa'yı ortaya çıkarmıştır. Biri Endüstriyel diğeri ise Tarımsal Avrupa'dır (Heaton 2005: 52).

Endüstriyel Avrupa; Galler, İskoçya, İngiltere, Kuzey Fransa, Belçika, Hollanda'nın güneyi ve Almanya'yı içine alan bir bölgedir. Ruhr Vadisi, Saksonya ve Silezya en güçlü oldukları bölgelerdir. Rusya ise kendi sanayi bölgesini, Ukrayna kömür bölgesinden, Moskova ve St. Petersburg bölgesine kadar kurmuştur. Buna karşılık Tarımsal Avrupa ise hem daha fazla nüfusa hem de daha fazla bir alana sahip olmaktadır. Fransa, Almanya ve Britanya'nın çoğu kısmı, İrlanda, İskandinavya, İtalya Yarımadaı, Finlandiya-Sicilya arasındaki kısmın doğusunda kalan bölgeleri de kapsamaktadır (Heaton 2005: 61-65).

Endüstri Devrimi tüm dünyada köklü değişikliklere sebep olmuş, enerjinin günlük hayatta kullanım önemi fazlalaştıkça, enerji rezervlerini elde etmek için uygulanan politikalar da ciddileşip sertleşmiştir. Almanya ve İtalya'nın siyasal bütünlüğünü tamamladıktan sonra küresel sahneye çıkmaları ve küresel alanda varlıklarını devam ettirebilmeleri için sert, saldırgan ve süreklilik bakımından da

kararlı olan politikalar izlemelerine ve diğer Avrupalı ülkelerle yürüttükleri siyasal ilişkilerin değişmesine sebep olmuştur (Armaoğlu 1999: 178).

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Avrupa hem siyasal hem de iktisadi anlamda büyük bir yıkıma uğramıştır. Tüketim ürünlerine olan ihtiyaç arzının fazlaşması, yetmeyen yiyecek stokları, endüstriyel hammadde ihtiyacı, işgücü problemleri ve diğer ekonomik sıkıntılar Avrupa ülkelerinin bu ürünlerde ithalata başvurmalarına sebep olmuştur. Avrupa’da ithalat bağımlılığın fazlaşması, ekonomik seferberlik yapılmasına ihtiyaç duyulurken, Avrupa içindeki konjonktürel durum ekonomik alanda revizyona imkân tanıyamamıştır (Heaton 2005: 78). Bu ilk savaştan sonra Avrupa’da ekonomik olarak yeniden yapılanma için politikalar geliştirilmiştir. Cenova’da 1927 yılında ‘Dünya Ekonomik Konferansı’ ticaret üzerindeki engellerinin kaldırılması amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda Avrupa’nın birleşmesi, Avrupa Ekonomi Topluluğu gibi konular da görüşülmüştür (Heaton 2005: 93-95).

Savaş sonrasındaki yıllarda yapılan çeşitli toplantılarda, Avrupalılık fikri öne sürülmüştür (Delanty 2005: 150). İkinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkan durum Avrupa’nın hem ekonomik hem de siyasi açıdan bir birlikteliğe ihtiyacı olduğunu göstermektedir. 1945 senesinde savaşın bitmesiyle birlikte Avrupa çok büyük bir yıkıma uğramıştır. Kendilerinin ekonomik anlamda bağımsızlıkları olarak gördükleri sömürgelerini kaybetmiş, Dünya artık iki kutuplu bir sistem düzenine oturmuştur. ABD ve SSCB’nin ekonomik ve siyasal güçlerine Avrupa’nın da ulaşabilmesi için Avrupa’nın ancak bir bütünlük sağlaması ile oluşabileceği belli olmuştur (Dedeoğlu 2003: 41).

1946’da Churchill’in Zürich Üniversitesi’nde Almanya ile Fransa’nın liderliğinde Birleşmiş Avrupa Devletleri’nin kurulması için yaptığı konuşmasında Avrupa’da birliktelik düşüncesinin köklerini oluşturmuştur. Avrupa’nın ihtiyacı olan siyasal ve ekonomik birleşme fikri öncelikle zamanın en önemli enerji kaynağı olan kömür ile savaş sanayisinin hammaddesi olan çelik üretimlerinin denetlemesi için gerçekleştirilecek organizasyonlarla sağlanmıştır. Bu bağlamda ortak bir enerji politikasının da zaman içinde kurulmasına zemin hazırlanmıştır (Jansen 1975: 1-2).

2.1. Avrupa Birliği'nin Enerji Görünümü

Avrupa Birliği Şu anda kullandığı doğal gazın çoğunu ithal etmektedir. Eurostat verilerine göre, 2018'in ilk döneminde, bu ithal gazın %40,6'sı Rusya'dan gelmekte, ardından Norveç ve Cezayir gelmektedir (Peter Cholakov, 28.02.2019 <https://www.dw.com/en/russias-proposed-turkstream-2-pipeline-sparks-bulgaria-eu-energy-worries/a-47726458>, 5 Mayıs 2019da erişildi).

Birlik ülkeleri enerjinin elde edilmesi ve paylaşılması açısından yıllara göre daha bağımlı hale gelmektedir. AB enerji politikalarını şekillendiren birincil faktör olarak ekonomilerinin gelişmesi ile oluşan enerji bağımlılığı tehdit ve fırsatların oluşmasına neden olmakta ve enerji ihtiyacının sürekli olarak karşılanması için uzun vadeli siyaseti ve ekonomik politikaların oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır (Güneş ve Arslan 2018: 33).

AB açısından enerji bağımlılığı hem ortaklaştırılmış enerji politikalarının hem de enerji arz güvenliğinin temel belirleyicisi olarak gösterilmektedir. Enerjinin sürekli ve optimum fiyatlardan elde edilmesi AB enerji politikalarının sürekli olarak geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Uçkan Dağdemir 2007). AB enerji ihtiyacı ve bağımlılığının belli bir takım nedenleri bulunmaktadır Bu nedenler aşağıda gösterilmektedir (Dursun 2011: 24):

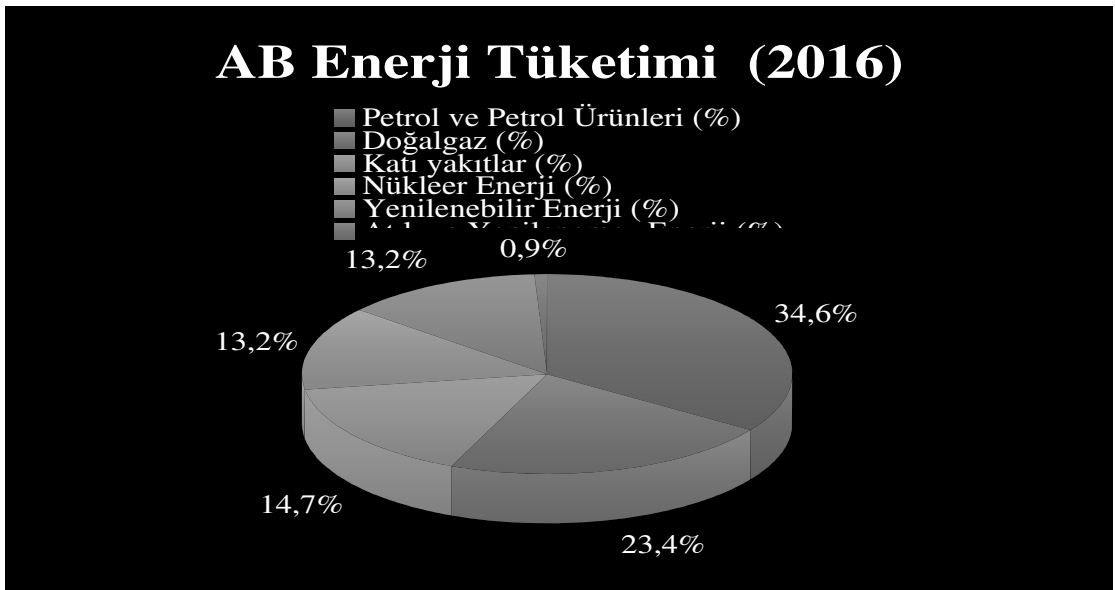
- Yeni üretim sahalarının artması ile birlikte enerji kullanımının artması,
- Modern yaşam koşullarının gerekliliği olan teknolojik aletlerin kullanılması ile enerji tüketiminin artması,
- İmal edilme prosesinin makinelere dayanmasının sonunda çabalar yoğun geçen üretim yönteminin yerine, teknolojinin yoğun imal edilme tekniklerinin tarımda, endüstride imal edilme prosesinin öbür alanlarda uygulanması ve uygulamanın git gide yayılması,
- Ulaşım sektöründe enerjinin kullanılmasıdır.

AB 28 ülkeden oluşan ekonomik ve politik şekilde birbirine entegre olmuş dünyanın en büyük oluşumlarından bir tanesidir. AB 2017 senesi Gayri Safi Yurtiçi

Hasılası (GSYH) 17.2 trilyon \$'dır. Bu değer dünya ekonomisinin %27,8'lik bir payını göstermektedir. Kişi başına düşen GSHY ise yaklaşık olarak 36.593 \$'dır. ("European Union GDP", <https://tradingeconomics.com/european-union/gdp>, 12 Haziran 2019'da erişildi). Bu özellikleriyle AB, dünyanın en çok enerji talebi duyan aktörlerinden biridir. AB 2016 enerji istatistiklerine bakıldığında dünya enerji tüketiminin %12,4'ünü, enerji üretiminin ise %6'sını gerçekleştirmektedir. AB, Dünya petrol tüketiminin %13,4'ünü, üretiminin ise sadece %1,6'sını gerçekleştirmektedir. Doğalgaz'da Birliğin durumuna baktığımızda, AB dünya doğalgaz kaynağının %12'sini tüketirken, %3,3 oranını ise üretmektedir. AB dünya kömür üretiminin %3,7'sini, tüketiminin ise %6,4'ünü gerçekleştirmektedir (BP Statistical Review of World Energy 2017: 8-39).

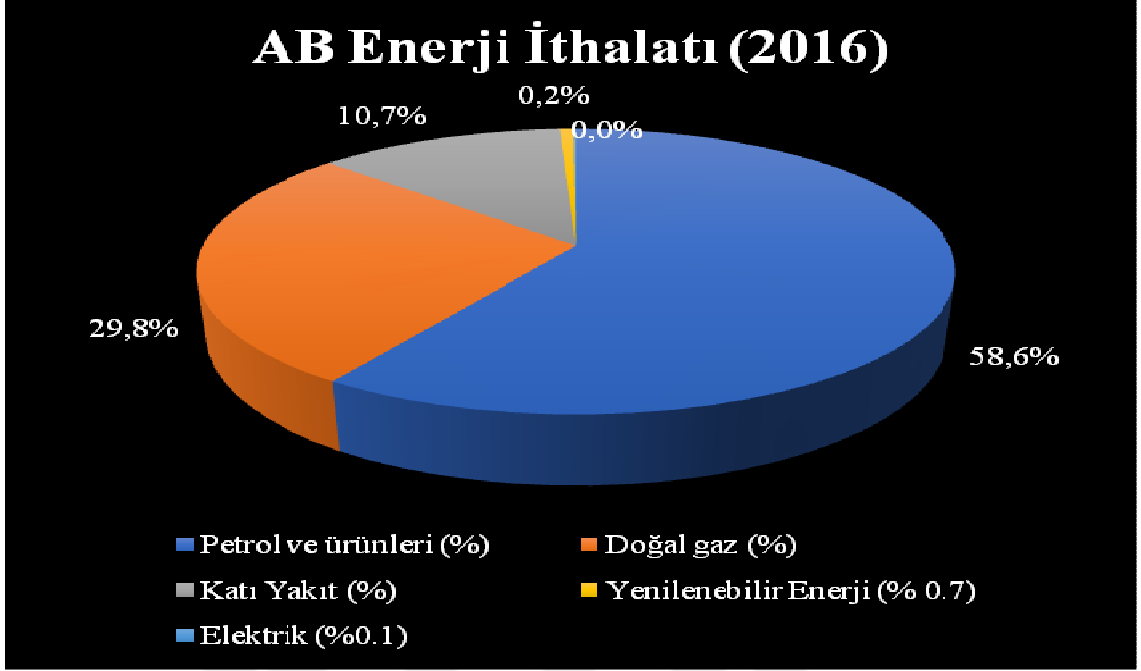
AB, fazla enerji ihtiyacı olan sanayileşmiş bir aktörken, sahip olduğu enerji kaynakları açısından son derece yetersizdir. Sahip olduğu enerji kaynakları ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bu noktada Avrupa Komisyonu'nun 2018 yılında hazırladığı Avrupa Birliği 2016 yılı enerji verilerinin açıklandığı kitapçık Birliğin enerji bağımlılığını, kullandığı enerji tiplerini ve enerji ithalatı açısından hangi ülkelerle ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır (European Commission, 2018). Buna göre,

Tablo 2.1: AB Enerji Tüketimi (2016)

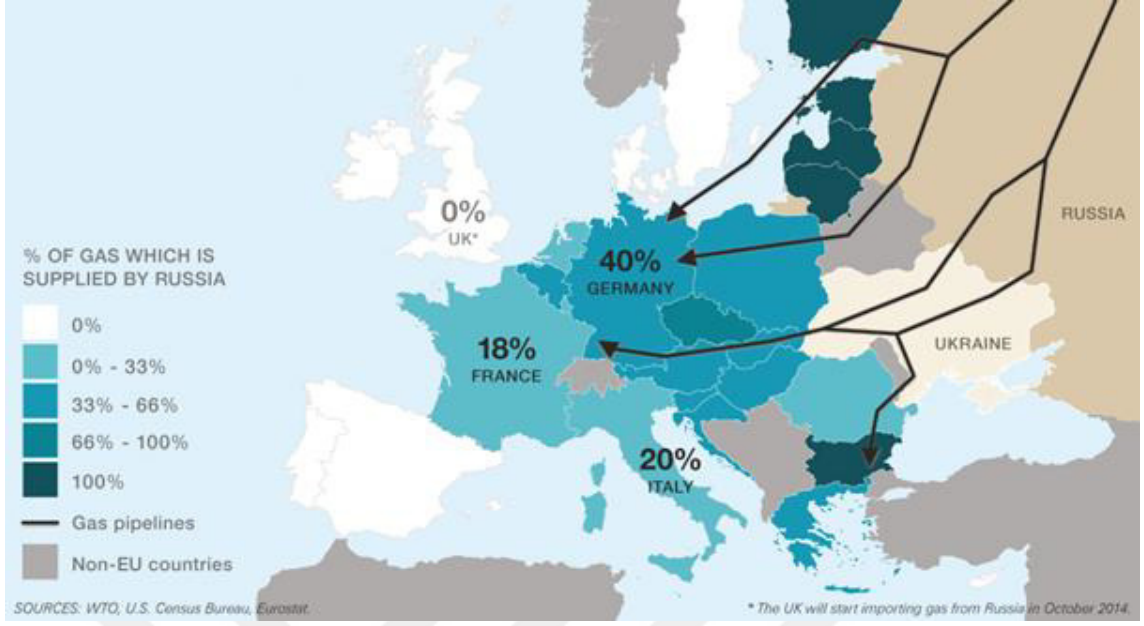
Kaynak: "EU Energy in Figures", European Commission, 2018

Tablo 2.2: AB Enerji İthalatı (2016)

Kaynak: "EU Energy in Figures", European Commission, 2018.

Fazla enerji tüketiminden dolayı üyelerin, yeterli doğal gaz kaynaklarına sahip olmamasının sonucu olarak doğal gazın elde edildiği devletlere ithalatta olan bağımlılık artmaktadır. Rusya, ihracatçı devletler arasında AB'nin en fazla ithalat bağımlılığı yaşadığı devlettir. Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat)'den alınan verilere göre, 2017 senesinde AB'nin doğal gaz ithalatının %37'si, petrol ithalatının da %30'u Rusya'dan ithal edilmiştir (Eurostat, 2018). AB'nin genel ülkeleri için geçerli olan bu oranlar, bazı üye devletleri bakımından daha da fazladır. Özellikle Orta Avrupa, Güney Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri, doğal gaz ithalatının neredeyse tamamını Rusya'dan karşılamaktadır (Dickel 2014: 10).

Kaynak: (Kottasova, 2014)

Şekil 2.1: AB Ülkelerinin Rusya'ya olan Doğal Gaz İthalat Bağımlılığı

Yukarıdaki haritada AB ülkelerinin Rusya'nın doğal gaz ithalatına olan bağımlılığı gösterilmektedir. AB ülkelerinin doğal gaz ithalatında Rusya'ya önemli ölçüde bağımlı olması, Rusya ile Ukrayna arasındaki siyasi krizlerin AB ülkelerini de olumsuz etkileyecek şekilde enerji krizine dönüşmesi ve Rusya'dan AB ülkelerine ulaşan doğal gaz akışının kesintiye uğraması, enerji arz güvenliğini AB'nin enerji alanındaki en önemli gündemi haline getirmiştir. Enerji arz güvenliği, AB'nin tüm üye ülkeleri kapsayacak şekilde ortak bir enerji politikası oluşturma hedefi yönelik gündeminin üst sıralarında yer alan konulardan biri haline gelmiştir. Son dönemde doğal gaz alanında yaşanan enerji krizleri, bu politikaların belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. AB, enerji krizlerinin etkisini azaltacak ve yeni enerji krizlerinin AB ülkelerini tehdit etmesinin önüne geçecek politikalar geliştirmiştir (Kakışım 2019: 461)

Birlik, günde 1 milyon Euro maliyetle, tükettikleri enerji ölçüsünün %54'üne tekabül eden enerjiyi dışarıdan satın almaktadır. Bu ithal edilme oranı Birliğin bütün dış satın almasının da %20'sine tekabül etmektedir. İthal edilen ürünlerden petrolün %90'ı, kömür ve katı yakıtların %42'si, doğalgazın %69'u, nükleer yakıtların ise %40'ı dış rezervlerden ithal edilmektedir. Enerji arzı güvenliği, Enerji Birliği stratejisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Enerji rezervleri, Birliğin ithalat

yaptığı ülkelerden kaynaklanan sorunlar, hava olayları, sanayiye bağlı riskler ve terör kaynaklı her türlü tehlikeye müsait durumdadır. Bahsedilen tehlikeleri savuşturmak için Avrupa Birliği üye ülkeleri dayanışma ve bölgesel iş birliğinde bulduklarında, gerekirse dışarıdaki devletlerden enerji satın almalarına rağmen AB bütünüyle reaksiyon göstermektedir (European Commission, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports, 18 Mart 2019'da erişildi).

AB, enerjiyi ithal etmeden kendi enerji rezervleriyle bu tüketimi karşılayamamaktadırlar. Bu durum, gün geçtikçe enerji talebi fazlaşan Birliği enerji hususunda çok ciddi önlemler almaya, mühim politikalar üretmeye mecbur bırakmaktadır. Enerji hususunda dış bağımlılığın yükselmesi, enerji gereksinimini karşılama hususundan Birliği elverişli politikalar üretip ilerletmeye mecbur bırakmıştır (Dursun 2011: 28).

2.2. Avrupa Birliği'nde Enerji Güvenliği Anlayışı

AB, dünyada enerji tüketiminin en çok yapıldığı bölgelerden birini oluşturmaktadır. Global manada en gelişmiş enerji piyasalarından bir tanesine ev sahipliği yapmaktadır. Bu duruma ek olarak fosik enerji kaynakları açısından da oldukça fakir bir bölgedir. Avrupa'da Norveç, Hollanda ve İngiltere'nin haricinde özellikle doğal gaz kaynakları bakımından incelendiğinde neredeyse enerji kaynaklarına sahip devlet görülmemektedir. Bu sebeple Birliğin enerji kaynaklarına olan dışa bağımlılığı sürekli yükselmektedir. İthalat bağımlılığının en çok kendini belli ettiği enerji çeşitlerinden biri ise doğal gazdır. Birlik, tüm enerji çeşitlerinin arasında toplam enerji tüketiminin yaklaşık olarak %24'ünü doğal gaz ile sağlamaktadır. Doğal gaz, petrolden sonra en çok kullanılan enerji kaynağıdır (British Petroleum, 2018: 9).

Dünya üzerinde gerek endüstriyel ekonomilere sahip olan gerekse askeri açıdan güçlü ülkelerin temel çıkarları olarak gördükleri kavramlara enerji güvenliği de eklendiği için AB de bu durumun farkına varmıştır. Dolayısıyla enerji arz güvenliği dış

politikasında sistemli bir şekilde yer edinmiştir. Zaman içerisinde AB'ye yetmeyen ve daha fazla ihtiyaç duyduğu enerji kaynakları için AB farklı kaynaklara yönelmektedir. Bu farklı kaynaklara örnek olarak Hazar Bölgesi'nde olan hidrokarbon enerji rezervlerinden bahsedilmektedir. AB bu rezervlerden faydalandıktan sonra enerji arz güvenliğini elde etmek istemektedir. Böylelikle enerji arz güvenliği için hem istenilen enerjiyi getiren boru hatlarının farklı yollardan Avrupa'ya gelmesi konusunda değerlendirilmeler yapılmakta olup hem de konu ile alakalı bir takım tedbirler alınmaktadır. Çünkü 2006'da Rusya-Ukrayna arasındaki geçen gaz konusu hakkında bir anlaşmazlığın sonucunda yaşanan olaylar bazı sıkıntılara sebep olmuştur. Bu yüzden AB'nin eskide kalan enerji tabanlı tek taraflı bağımlılığının, enerji arz güvenliği açısından müşterek bir yol geliştirmesi gerekmektedir. Rusya'nın gaz basıncını düşürmesiyle beraber Fransa, Macaristan, Avusturya ve Slovakya, Ukrayna üzerinden taşınan boru hattından elde ettikleri gazın kısa süreli de olsa kesilmesi yüzünden çok ciddi enerji kriziyle karşı karşıya kalmışlardır (Semercioğlu 2016: 191-192).

Bu büyük problemin akabinde dönemin AB Enerji Komiseri Andris Piebalgs artık AB enerji arz güvenliği açısından mantıklı bir siyasi yola sahip olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Dönemin Avusturya enerji işlerinden mesul bakanı Martin Bartenstein da AB'nin enerji arz güvenliği konusunda ciddi olarak düşünmesi gerektiğini, Rusya-Ukrayna krizinden yola çıkarak dersler alınması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye üstünden gelecek olan bir boru hattı projesiyle Hazar gazını AB'ye ulaştırıp, AB tedarik edilen ülke sayısının da fazlalaşacağını düşünmektedir (BBC 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4582652.stm>, 5 Mart 2019'da erişildi). Rusya, Ukrayna'ya gaz satışını fiyat anlaşmazlığı sebebiyle duraklatmıştır. Bu durum, 1 Ocak 2009'dan 13 Ocak 2009'a kadar geçen sürede yaklaşık 20 adet AB ülkesini çok ciddi biçimde etkilemiştir (Çelikpala 2014: 84-85).

AB yaşanan bu krizden sonra sadece enerji kaynaklarının önemini değil aynı zamanda da o kaynakları ulaştıran yolların da ne kadar önemli olduğunu anlamıştır. Ayrıca, AB Hazar'dan gelecek olan enerji kaynaklarını AB ülkelerine getirecek olan araçların sadece Rusya'nın tekelinde olmasının da ne kadar büyük sorun olduğunu

görmüştür. Bu yüzden enerji arz güvenliğinden dolayı eş zamanlı sunulan enerjiyi ulaştırın boru hatlarının farklı yollar kullanılarak AB'ye gelmesi de stratejik olarak önemlidir. 2014 senesinde AB Enerji Güvenliği Stratejisi tüm bu kaygılara istinaden AB tarafından ortaya konuldu. Amaç yaşanan bu kriz sonrasında herhangi bir aksamaya karşılık enerji için gereken alt yapıyı kuvvetlendirmek, enerji üretimini arttırmaktır. 2017 yılında yeni bir Gaz Arz Güvenliği Yönetmeliği getirildi. Böylelikle arz güvenliğini büyük ölçüde güçlendirdi. Bu yönetmelikte bahsedilen durumlardan bazıları şu şekildedir; AB'ye üye ülkeler konu ile ilgili tüm riskleri analiz etmeli ve bu krizleri önlemek, bunlarla başa çıkmak için Önleyici Eylem Planları ve Acil Durum Planları hazırlamalı; böylece kaynakları daha iyi bir havuz haline getirmek için bölgesel düzeyde işbirliği yapmak durumunda kalınmalı. Gaz krizi durumlarında bile en hassas tüketicilere gaz tedarikini her zaman garanti altına almak için birbirlerine yardım etmelidirler (European Commission, 2014, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-security>, 6 Mart 2019'da erişildi).

Birliğin enerji arz güvenliği hakkında endişeleri mevcuttur. AB'nin enerji güvenliğinde temel endişeleri; bölgedeki enerji rezervine sahip en büyük güç olan Rusya'nın mevcutta ve olabilecek düzeydeki anlaşmazlıkları, başka pazar arayışları, artan terör meseleleri, enerji kaynaklarıyla alakalı ithalat bağımlılığının doğurduğu siyasal bağımlılıklar ve AB'ye yeni üye olan ülkelerin içinde barındırdıkları ayırıcı özelliklerdir. AB birden fazla ülkenin katılımıyla oluşmuş bir birlik olmasından dolayı bazı üye ülkelerin arasında enerji kaynakları açısından çok ciddi farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Çünkü bazı ülkelerde ithalat verileri arz kaynakları bakımından daha üst sıradayken bazı ülkeler ise komple sınırlı kaynağa bağımlıdır. Bazı ülkelerde yenilenebilir enerji kaynakları yükselişe geçmişken, bazı ülkeler ise henüz bu durumun en başındadırlar. Yani Doğu Avrupa ülkelerinden bazıları Rusya'ya enerji ithalatında tam anlamıyla bağımlıyken, Orta ve Batı Avrupa ülkelerinde bu oranın daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. AB için bu durum ayrı bir problem oluşturmaktadır. Çünkü bu farklılıklar hem ortaya çıkabilecek sorunlara karşı tetikte olunmasını sağlarken hem de değişik ülkelerde farklı önceliklerin ortaya çıkmasını zorlaştırmaktadır. Yani bu konuda ortak bir politika oluşturulması zorlaşmaktadır. Dünyadaki tüm devletlerin, birbirleriyle alakalı konulardaki politikalarında farklılıklar

mevcuttur. Bu durumu ise AB bakımından değerlendirecek olursak, AB'nin eski 15 üye devletine, 2004-2007 ve 2013 yıllarında olan genişlemelerle beraber yeni üyeler katılmıştır. Birliğe üye olan toplamda 28 devletin eski ve yeni olarak politikalarının birbirlerinden farklı olması dikkat çekmektedir (Aktaş 2016: 153).

Dışa bağımlı devletler, aralıksız bir enerji arzına ihtiyaç duymaktadırlar (Uçkan Dağdemir 2007: 249). Ülkeler için çok önemli olan enerji arzının herhangi bir şekilde durması, gerek sosyal gerekse siyasal yaşamın her yönünü olumsuz etkileyebilmektedir (Aydın F. 2004: 389). Enerji güvenliği sorunları, üye ülkelerin birbirleri arasındaki bağımlılığı tamamen önemsenmeden, yalnızca milli seviyede incelenmektedir. Her yönden eksikliği giderilip geliştirilmiş olan enerji güvenliğinin kilit noktası, öncelikle işleyen bir iç pazara sahip olmaktır. Bu bağlamda özellikle ağ gelişimlerini koordine etmek ve yeni pazarları açmak çok önemlidir. İkincisi ise daha tutarlı bir dış eylemde koordine etmek için bölgesel ve Avrupa düzeyinde daha fazla işbirliği yoluyla daha kolektif bir yaklaşımda yatmaktadır. Bu bahsedilen genişleme araçları aracılığıyla ortaya çıkan yol gösterici ilkeler, aday olan devletler ve potansiyel adaylar tarafından takip edilmesi beklenmektedir (Eu-lex, 2014 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330>, 15 Mart 2019'da erişildi).

Enerji güvenliği, AB için yaşamsal faaliyetler kadar önemli bir boyuttur. Dolayısıyla Rusya, Ukrayna ve Türkiye'nin de içinde olduğu devletlerle ticari anlaşmalar yaparak, beraber bir şekilde hareket alanı oluşturmak durumundadır. Tüm dünyanın ve pek tabii AB'nin enerji ihtiyacının dünyadaki en büyük kaynağı Kafkasya ve Ortadoğu bölgesidir. Buradaki enerji kaynaklarının geçiş yolu ya Karadeniz'den ya Türkiye üzerinden ya Rusya üzerinden ya da tam olarak Rusya'dan gelmek zorundadır. Bu durum karşısında AB komşuluk politikaları ve bunun gibi diğer işbirlikçi, ilerletici politikalarına çalışılabilirlik yüklemek zorundadır. AB'nin enerji güvenliği tanımlamalarından biri de gelecekte ihtiyaç duyulabilecek olan enerjiyi stratejik kaynak olarak ulaştırılabilir duruma getirip devamlı dış kaynaklara başvurarak enerji güvenliğini sağlamaktır. Ayrıca enerji güvenliğini, ekonomik yönden onaylanabilir

şartlar altında yerel rezervlerden oluşturmak veya stratejik kaynakları geliştirmek ve ilerletmek olarak tanımlamıştır (Baghdad 2006: 965).

Birliğin enerji politikasının hedefleri özetlenecek olursa, rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ile çevrenin korunması bağlamında balansı yakalayabilmektir. Ek olarak, bütün enerji tüketimleri içinde kömür hissesini koruyabilmek, doğalgaz hissesini ise artırabilmektir. Gelecek için ise nükleer enerji santralleri için en üst güvenlik koşullarını temin edebilmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının hisselerini artırabilmek olarak açıklanabilir (Aytüre 2013: 35-51).

2.2.1. Kuruluş yıllarında Enerji Güvenliği Anlayışı

Yüzyıllardır süregelen savaşların mücadelelerin birçoğunun temel sebebi tarih sayfasının hegemon devletlerinin en önemli amaçları devletlerinin sürekliliğini sağlamak, elde ettikleri güçlerini muhafaza etmek ve kendileri haricinde olan tüm rakip devletleri bu olanaklardan mahrum bırakarak enerji kaynaklarına ulaşım tekellerinde tutmayı istemişlerdir. Konu ile ilgili olarak ise Jong ve Weeda; 20.yy'da Avrupa'da meydana gelen siyasal ve askeri arbedelerin birçoğunun enerji ile alakalı olduğunu belirtmişlerdir (Jong ve Weeda 2007: 1-54).

AB'nin kuruluşu incelendiğinde, enerji kavramının Birliğin içindeki en eski ortak politik bir konu olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelen süreçte Birliğin temelini oluşturan ülkelerden ikisi; Fransa ve Almanya'dır. Bunlar sahip oldukları demir-çelik rezervlerinin uluslar üstü bir gücün yönetimine aktarılmasını ve bundan dolayı da gerek iktisadi genişleme politikaları bağlamında kilit noktada olan bu enerji çıkarlarının toplanarak gerekse uluslararası güvenlik açısından Avrupa'da yeni bir savaşın önüne geçilmesi düşüncesini ortaya çıkarmıştır. İncelemeye başlanıldığında AB'nin kuruluşuna sebep olan yapılan üç ana anlaşmanın ikisi enerji ile ilgilidir. İlerleyen bölümlerde de bahsedeceğimiz üzere AB'nin asıl enerji politikasının belirlenmesi ileride yaşanacak petrol krizlerinden sonra oluşmuştur. Bir ülkenin oluşturduğu politikasını anlamak isteniyorsa ülkenin ilk başta oluşturduğu politikasına değil devamında süregelen değişimlere nasıl adapte olduğuna bakılarak

çözümlemelidir. Yani başlangıç değil süreç her zaman daha önemli olup bu temel esas alınarak incelemeye devam edilmelidir (Kesbiç ve Şimşek 2001: 4).

Topluluk'un kurulmasından önce Soğuk Savaş tüm etkisiyle devam etmekteydi. Bu dönemde Avrupa'yı yekpare olarak ayağa kaldırmak düşüncesi mevcuttur. Soğuk Savaş'ın en önemli mücadele gösterdiği alan birden fazla rakip ülke arasında kalmış olan Avrupa Kıtası'dır. AB aşamasında oldukça önemli önerilerden biri çok ünlü Fransız devlet adamı Jean Monnet tarafından gelmiştir. Bu teklif Avrupa Kömür Çelik Topluluğu teklifidir (Bozkurt 2001: 61). İkinci Dünya Savaşı'ndan yaralı bir şekilde çıkan ve birbirlerinin yaraları karşılıklı iş birliği ve bağımlılık yoluyla sararak böyle bir savaşın bir daha oluşmasını engellemek amacıyla dönemin Fransa Dış İşleri Bakanı Robert Schuman, Fransa-Almanya arasında bir kömür ve çelik örgütünü uygulamaya geçirmek amacıyla harekete geçmiştir (Schuman, 1950, http://europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_en.htm 18 Mart 2019'da erişildi).

Öncelikle devrin en önemli enerji kaynağı olan kömür ile savaş sanayisinin hammaddesi olan çelik imal etmelerinin denetlenmesi amacıyla ekonomik birleşmenin, yapılacak olan düzenlemelerle oluşturulması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin sonucu olarak da Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulması kararlaştırılmıştır (Dedeoğlu 2003: 48).

Yukarıda bahsedilen anlayışla beraber; ilk olarak 1951 yılında Paris Antlaşması ile birlikte Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuştur. Bu antlaşma ile 1951'de kurulan AKÇT iktisadi, politik ve güvenlik kaynaklı sebeplerle oluşturulmuş gibi görünse de tamamı bu konuların üzerine kurulmamıştır. İsminde de geçen kömür-çelik kavramları, bu topluluğun bel kemiğini oluşturmaktadır. "Antlaşma, üye devletlerin enerji dengelerinde kömürün ağırlığını ve çelik endüstrisindeki rolünü yansıtmaktadır" (Ege 2004: 11). AKÇT'nin ortaya çıkması ile Avrupa Birliği'ne giden aşamadaki ilk ciddi basamağı oluşturmanın dışında, AB Ortak Enerji Politikası'nın da öncelikli öğelerini de oluşturmuştur (Kesbiç ve Şimşek 2001: 2).

Aslında bu iki önemli enerji kaynağının bulunması, üretilmesi, hali hazırda kullanıma geçirilip korunması için Avrupalı devletler kendilerinden daha yüksek bir erke teslim etmişlerdir. Bunun direkt sebebi ise askeri-silah sanayisinin de bel kemiği olan kömür-çeliğin enerji talebini ve arzını güvenlik altına almaktır. Kömürün git gide popüleritesini yitirip petrolün de ithalattan dolayı bağımlılık düzeyinde olmasından dolayı 1955 senesinde; geleceğin en önemli enerji kaynaklarından atom enerjisinin liderliği hissedilir duruma gelmekteydi (Dinan 2005:100).

1955 yılında İtalya'nın Messina kentinde gerçekleştirilen AKÇT dış işleri bakanları toplantısında, barışçıl hedeflerle atom enerjisinin ilerletilmesini sağlayacak imkânlar ve sorunluluklara sahip, ortak fakat AKÇT'den ayrı bir örgütün kurulması fikri ortaya çıkmıştır. Avrupa'da öncelikle nükleer enerji piyasasının birleştirilmesi ayrı bir proje olarak görülmüştü. Bu bağlamda ortak pazarın kurulmasına da paralel şekilde bir ilerleme göstermiştir. Böylelikle, nükleer enerji ve bu enerjinin ilerletilip geliştirilmesi hususu Batı Avrupa'nın enerji alanında ABD'nin hegemon gücünden kurtulmasına ve SSCB'nin meydan okumalarıyla mücadele etmesine olanak sağlayacaktır (Grenon 1975: 105-109).

1957'de ise Roma Antlaşmaları ile birlikte AB Ortak Enerji Politikasının çok ciddi unsurunu oluşturan Avrupa Atom Enerji Topluluğu (AAET) ve Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) kurulmuştur. Topluluk kurulduğunda enerji konusu önemli bir yerde iken zamanla konu geride kalmıştır. (Clingendael International Energy Programme 2008: 13). AET 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir Ortaya çıkan bu önemli topluluklarda en baştan beri tam anlamıyla bir enerji politikası mevcut gibi görünse de uygulanma ve pratikte istenilene ulaşılamamıştır. Zaman içinde global çapta yaşanan krizler ve gelişmelerle beraber gerçek anlamda Birliğin enerji politikası uzun yıllar sonunda oluşmuştur (Kesbiç ve Şimşek 2001: 2).

Avrupa Birleşik Devletleri İçin Eylem Komitesi (ACUSE) tarafından bahsedilen geleceğin enerji kaynağı olarak bilimsel araştırmalarda ve siyasi arenalarda da görülen nükleer enerji kaynağının ilerletilmesi amaç olmuştur (Yondorf 1965:885-912). Bunun altında yatan sebebin nükleer enerjinin barışçıl kullanımıyla elde

edilebilecek bir enerji kaynağı olduğu söylenebilir. Çünkü bu nükleer enerji kaynağı 1956 yılında meydana gelen Süveyş Kanalı krizindeki enerji kesintisi ve enerjide dışa bağımlılık kaygısını karşılar niteliktedir (European Commission 2007: 15).

1957 Roma Antlaşmasına kadar petrol ile alakalı süreç çalkantılı olarak ilerlemiştir. Öncelerde petrolü batılı ülkelere ulaştıran Süveyş Kanalı'nın denetimi yine aynı batılı ülkelere ait olan Kanal Şirketi'ne aitti. Fakat 1952'de Mısır'da yönetime gelen Cemal Abdülnasır kendine ait politikalarını gerçekleştirebilmek amacıyla bazı siyasal ve ekonomik olarak değişikliklere gitmek istemiş, yeterli ekonomik gücü bulamamasından dolayı da 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı yöneten Kanal Şirketi'ni millileştirdiği kararını açıklamıştır. Bu sebepten dolayı da petrol arzının duraklaması ve petrol fiyatlarının artmasına neden olmuştur (Sander 2005: 301-304).

1958'de AAET haline gelen topluluk, AKÇT'den farklı olarak enerji konusunda rekabete de ayrıca vurgu yapıp, önem vermiştir. Bu bağlamda AAET, Avrupa'da nükleer araştırmalar yapılmasını ve yeni teknolojilerin ilerletilip geliştirilmesini, Batı Bloğu'ndaki Amerika'nın hâkim olduğu nükleer enerji hegemonyasına son vermek için desteklemiştir (Çaha 2000: 1544).

Nükleer enerjinin dönemsel popülaritesiyle birlikte sınırsız bir potansiyele sahip olduğu inancıyla kurulan AAET, nükleer enerji ürünlerinde ortak bir Pazar kurulmasını da amaçlamıştır (El-Agraa ve McGowan, 2001: 296). 1960'lı yıllar içerisinde üç adet bildiri yayınlanmıştır. 1962 yılında Ortak Enerji Politikası Hakkında Bildiri (Memorandum on a Common Energy Policy) ve 1964'te ise "Anlaşma Protokolü"nü (Protocol of Agreement) yayınlanmıştır (European Commission 1968: 5-7). Zaman içerisinde nükleer enerjinin düşünüldüğü kadar sınırsız bir potansiyele sahip olmadığı görülmüştür (Ege 2004: 11).

Yapılan bütün bu amaç ve girişimlere rağmen Topluluk üyeleri arasında nükleer enerji alanında AET ile kurulan iç pazarlara benzer pazarların kurulması gerçekleştirilememiştir. Bunun nedeni, kamuoyunun nükleer enerjiye karşı hassas ve duyarlı olmasının yanında Fransa ve İngiltere gibi bazı üye ülkelerin savunma

politikalarını bu topluluğun dışında tutma çabası olmuştur (İKV 2006, <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1076> 20.03.2019’da erişildi). Ayrıca AAET’nin kurulduğu tarihler, petrol fiyatlarını birden yükselten 1956 Süveyş Krizi ve II. Arap-İsrail Savaşı zamanlarından sonraya denk gelmiş olsa da 1960’larda petrolün yeniden fiyatlarının düşmesiyle birlikte Avrupalı ülkeler yapılan mutabakatlar sonucunda petrol Afrika’dan tedarik edilmiştir (Ege 2004: 11). Bununla birlikte yeniden petrol tüketimine doğru yönelmiş ve böylelikle nükleer enerji kullanımı ise arka plana atılmıştır (Ege 2004: 11). Bu sebeplerden dolayı da AAET’nin gelişmesi engellenmiştir (Aktan, Dileyici, Özkıvrak <http://www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/bir-bolgesel.htm>, 19 Mart 2019’da erişildi). 1967’de yaşanan ikinci Süveyş Krizi ve Altı Gün Savaşları sonucundaki petrole tam bağımlılık ve enerji ithalatındaki önlenemez artış için, koordineli ve tüm devletlerle uyum içinde olabilecek bir enerji politikası yaratılması için düşünceler başlamıştır (Willenborg 2004: 26; Haghghi 2007: 51). Sonrasında enerji konusunda alacakları tedbirlerle alakalı gerekli yapıları ve düzenlemeleri hayata geçirmişlerdir (Zippel 2007: 42-43).

1968 yılında “Topluluk Enerji Politikası için İlk Rehber” (European Commission 1968: 1-17) yayınlanmıştır. Bu iç bildirin ortak bir enerji politikasının ihtiyaç duyulmasının beraberinde enerji arzının da ne kadar önemli olduğuna değinmesidir. Böylece hem ucuz hem de güvenli enerji arzından kaynaklı ürünlerle bir iç Pazar oluşturulması fikri ortaya çıkmıştır (European Commission 1968: 5-7). Ancak daha önceden de bahsetmiş olduğumuz farklı ülkelerin ulusal çıkarlarının da farklı olmasından dolayı ortak bir enerji politikası oluşturma çabaları yine tamamlanamamıştır (Jong ve Weeda 2007: 8). Enerji güvenliğini sağlamak için 1968’de Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Avrupa Komisyonu’na bir öneride bulunmuştur. Bu öneri “stratejik rezerv” olarak adlandırılan üye devletlerin iç tüketimlerine en az 65 gün dayanabilecek kadar stok bulundurma zorunluluğunu getirmiştir (Council Directive 1968:586-588).

Enerji politikalarının yürürlüğe girmesi durumu ise çoğunlukla üye devletlerin üstlerine kalmıştır. 1973 Petrol Krizi ile beraber tüm dengeler değişmeye başlamıştır. Çünkü bu krize kadar üye devletler de ellerinde olan gücü, enerji kaynaklarının ucuz

ve fazla olmasını ve politikalarına kimsenin karışmamasını, iktisadi ve siyasi sebeplerden dolayı kullanmışlardır. AB de devlet yetkisinde olmadığı ve karışmadığı için bu durum böyle süregelmiştir (Clingendael International Energy Programme 2008: 13).

2.2.2. 1970'li Yıllarda Enerji Güvenliği Anlayışı

AEET'nin oluşturmaya çalıştığı ekonomik ve siyasal müşterek enerji politikası, 1945-1970 seneleri arasında Topluluk açısından her ne kadar belirli ilerlemeler yaşanmış olsa da istenilen başarı oluşturulamamıştır (Ege 2004: 48-49). 1970'li yıllarda yaşanan gelişmelerden dolayı enerji güvenliği algısı farklı bir boyuta taşınmak zorunda kalmıştır. Bu durumun sebebi üst üste yaşanan petrol krizleridir. Arap-İsrail Savaşları neticesinde ortaya çıkan petrol fiyatlarının yükselmesi ve uygulanan petrol ambargosu global çapta bir kriz yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durumun içerisinde ABD dahil olmak üzere Batılı devletler enerji güvenliği kavramının stratejik önemini farkına varmışlar ve enerji güvenliğinin temellerinin atılması için bir takım çalışmalar yapmaya başlamışlardır (Çelikpala 2013: 8-9). 1973 kriziyle ülkelerde stagflasyon görülmeye başlamasına sebep olmuştur yani fiyat istikrarı ve istihdam oluşturulamamıştır (Turhan 1987: 433). Başta ABD ile AB üyeleri olmak üzere birden fazla devlet bu durumdan etkilenmiş, büyüme oranları 1974-75 senelerinde olumsuz yönde gerilemiştir (Öztürk ve Saygın, 2017: 3-9).

OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu) üye ülkelerinin belirli Topluluk üyelerine karşı yaptıkları petrol bağımlıkları ile alakalı tehditlerden bunalan tüm üye ülkeler, ortak bir çözüm bulmak için daha çok çabalamaya başlamışlardır (Arslan ve Güneş 2018: 9). Bunun sonucunda 1968'deki 68/414/EEC sayılı Konsey Direktifi 1972'de değiştirilip 65 gün yerine minimum acil petrol stoğu 90 gün olarak belirlenmiştir (Ekodilog.com 2014, http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/uluslararası_enerji_ajansi.html, 06 Mart 2019'da erişildi). 1970'li yıllarda Topluluğun enerji politikasını kökten etkileyen iki adet petrol krizi gerçekleşmiştir. İlk petrol krizi 1973'te ikincisi ise 1979'da meydana gelmiştir (Ege 2004: 10-14).

İsrail; 1948-1973 senesinde gerçekleşen savaşlarla kurulmuş hatta topraklarını da oldukça genişletmiştir. Bu yıllarda Arap-Yahudi ırkları karşılıklı olarak 4 adet savaş yapmıştır. Yaşanan bu savaşlar meydana gelen 1973 Petrol Krizinin en büyük nedenidir. Arap ülkeleri yaşadıkları yenilgilerin bir nedeni olarak da Avrupalı ülkelerin İsrail'e verdikleri desteği görmüşlerdir. Bu duruma istinaden ellerinde olan en büyük kozu, yani petrolü bu ülkeler için ülkelerin karşısında değerlendirmeyi yeğlemişlerdir. Bahsi geçen hususun ilk olarak global ekonomiye, hemen ardından enerji arz güvenliğine olan tesirlerini incelenmesi açısından duruma yarar sağlamaktadır. 1973 senesindeki petrol krizinde başarılı olmalarında Arap petrol üreticilerinin geçtiğimiz senelerde petrolü koz bakımından kullanmak için uyguladıkları başarılı olmayan teşebbüslerden aldıkları dersler gerçek manada tesiri olmuştur (Issawi 1979: 3-5).

Petrol pazarındaki fiyatlar diğer alanlara oranla oldukça değişkenlik göstermektedir. İlk makro fiyat dalgalanması 1970'lerde petrol üreten ülkelerin arz ve taleplerine istinaden krizlerden meydana gelmiştir. Meydana gelen Arap -İsrail savaşı da petrol ücretlerini 3 \$/varil'den 13 \$/varil'e çıkartmış ve böylelikle ilk kriz gerçekleşmiştir (Alemdaroğlu 2007: 33-34).

1973 senesindeki çıkan ilk petrol krizinden önce Topluluk üyesi ülkeler enerji tüketiminde tasarruflu davranmamış ve enerjide dışa bağımlı bir hale gelmişlerdir 1973 Ekim'inde meydana gelen petrol kriziyle beraber Topluluk, enerji arz güvenliğinin dışarıdan gelecek tehditlere karşı koruyacak bir politika geliştirmesinin önemini kavramıştır. Bu yaşanan krizle beraber Topluluk enerjide dışa bağımlılığı düşürmek için enerji ikamesi ve tutumluluğu adına yatırım yaptırmaya, dış ülkelere petrol satan devletlerle aralarında olan dış ticaret balansını düzeltebilmek adına bahsi geçen devletlerin ithalat yaptıkları malların üretimi için seçilen ihracat piyasasına yatırım yapmaya zorlamıştır (Keskin 2007: 70).

Bu krizden sonra AT yapısal bir değişikliğe gitmiş ve yatırımlar belirlenmiş istikametlere dağılmıştır. Bu krizin pozitif tesirleri de görülmüştür. Krizle beraber elektrik üretimi için yenilenebilir enerji kullanımı; bunlar güneş, jeotermal ve rüzgar enerjileri, farklı ülkeler tarafından denenmiştir. Bu duruma ek olarak, birincil enerji

kaynaklarının da bitebileceğinin, bu sebeple de rezervlerin tasarruflu ve randımanlı kullanılması gerektiğini bütün Avrupa anlamıştır (Aydın 2007: 109). 1973 krizi sonrasında oluşan gelişme ve olaylar, Avrupa Topluluğu adına müşterek bir enerji politikasının yaratılmasının ciddiyetinin kavranmasına ve bu politikanın Topluluğun hedeflerine eklenmesine sebep olmuştur (Aydın F. 2004: 379).

Küresel çapta yaşanan bu krizler AB'nin arz güvenliğinin neredeyse olmadığını ortaya koymuştur. Akabinde 1974 yılında Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) OECD yapısı içinde kurulmuştur. Bu topluluğun hedefi üye olmuş devletlerin enerji, bilhassa da petrol ile alakalı problemlerini çözmek ve ulusal politikalarını ayarlayarak yeni programlar yürütmeye çalışmaktır (Ekodilog.com 2014, http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/uluslararasi_enerji_ajansi.html, 06 Mart 2019'da erişildi).

17 Eylül 1974 Topluluk, Konsey Hükümüyle “Yeni Enerji Politikası Stratejisini” kabul etmiştir (Ege 2004: 17). Bu karara göre, enerji tüketiminin düşürülmesi, enerji arz güvenliğinin üzerine düşülmesi ve çevre korunmasıyla alakalı tedbirler alınması amaçlanmıştır (Yorkan 2009: 26). Onaylanan bu stratejide, 1986 senesine kadar gerçekleştirilmesi tasarlanan yapısal değişiklikler oluşturulmuştur. Bu stratejilerden ilki, enerji alanında dışa bağımlıkta petrolün çok fazla yer kaplamasının düşürülmesi amacıyla uzun zamanda petrolün başka bir enerji kaynağının yerine konması suretiyle enerji çeşitlendirmesinin yapılması olarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda farklı enerji rezervleri oluşturulup yönelmesini sağlamak amaçlı nükleer enerji santrallerinin yapımına başlanmıştır. Bu duruma ek olarak petrol yerine ise kömürün tüketiminin gerekliliği vurgulanmıştır. Bahsi geçen hedefe uygun olarak Avrupa Birliği, öncelikli olarak kendi kömür kaynaklarını etkili biçimde tüketmeyi seçmiştir. Bu duruma örnek olarak Kuzey Denizi'nde enerji kaynaklarının araştırma ve sondaj işlemlerinin fazlaşması için AB'de bulunan şirketlere dayanak sağlanmış ve AB'nin kendilerine ait enerji kaynaklarına ulaşması amaçlanmıştır (Keskin 2007: 71).

Topluluk Eylül'de gerçekleşen Konsey Hükümü üzerine 17 Aralık 1974'te 1985 yılı amaçlarını kabul etmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda dış enerji bağımlılığı %63'lerden hedeflenen 1985 yılı içerisinde %50'ye hatta imkânlar dâhilinde %40'lara

indirilecektir. 1973 yılının Ocak ayı içerisinde enerji tüketimi hedeflenen 1985'e kadar %15 kısılacak ve enerjinin çeşitlerinden özellikle nükleer enerjiden faydalanılmaya çalışılacaktır. Nükleer enerjinin geliştirilmesi için gerekli programlar hazırlanacak, 1985 senesine gelindiğinde kullanılan enerjinin %35'i elektrik enerjisi üzerinden olacaktır. Nükleer enerji santrallerinin kapasiteleri 1985 senesinde kadar minimum 160 gigavat elektrik (GWe), maksimum 200 GWe'ye çıkarılacaktır. Topluluğun kömür üretim düzeyinin aynı şekilde devam etmesi ve ek olarak ise üçüncü ülkelerden kömür ithalatının daha da artırılması için söylemleri mevcuttur. 1985 senesine kadar kömür 40 ton petrol eşdeğeri (mtep) olup, düşük kalorili kömürlerin üretimi de 30 mtep'ye çıkarılacaktır. Doğalgaz için de ithalat düzeyleri korunurken, kendi üretimleri en az 175 mtep imkanlar dahilinde ise maksimum 225 mtep'ye çıkarılacaktır (Ege 2004a: 18). Böylelikle Topluluk, enerjinin üretiminin, hizmetinin ve donanımının serbestçe gezebildiği ortak bir enerji pazarı meydana getirmiştir (Çaha 2000: 1545).

1979 senesinde İran'da gerçekleşen devrim sonrasında meydana gelen ikinci petrol kriziyle beraber AB ülkeleri; dışa bağımlılık yolunda ithalatı azaltma, enerji kaynaklarında tasarruf yapabilme ve farklı enerji türlerinin araştırılıp geliştirilmesi için çeşitli tedbirler üretilmiştir. Bu tedbirler ancak geçici bir süre için olumlu sonuçlar vermiştir (İmren 2011: 84).

1979 yılında yaşanan ikinci petrol krizinden sonra enerji piyasalarındaki durumlar hareketlenmiştir. Petrol ederleri yeniden artmaya başlamış ve fiyatları 35\$ kadar artmıştır (Alemdaroğlu 2007: 33-34). Enerji fiyatlarına ve enerji güvenliğine ilgi artmıştır. Daha önce de söylenilen ama başarılı olunamayan Topluluğun tüketimi aşağıya çekip, üretime ve tasarrufa verilen değerin artırılması öne çıkmıştır. Bir diğer gelişme ise ithal rezervlerin fazlaştırılması üzerindedir. İthal rezervlerin fazlaştırılması durumu, ihraç eden hiç bir ülkenin ithalattaki payının %10'dan daha büyük olmayacak şekilde girişimlerde bulunulmasıyla oluşturulmaktadır (Ege 2004a: 20). Bu gayretler neticesinde 1980-1990 arasında dışa bağımlılık oranında %10 kadar bir düşüş yaşanmış, üretim ithalat oranının üstüne yükselmiştir. Bu yükselme 1995 senesine dek böyle sürmüştür. 2000'li yıllara gelindiğinde bu tedbirlerin de işe

yaramadığı ve enerji ithalatında hızlı artışların yaşandığı görülmüştür (İmren 2011: 84).

Yaşanan petrol krizleriyle beraber ortaya çıkan sonuçlardan biri de ülkeler alternatif enerji rezervlerine yönelmeye başlamışlardır. Bu rezervlerin en başında gelen diğer rezervlere göre çevreye daha az zarar veren doğalgaz gelmektedir. 1973 'de doğalgazın dünya çapındaki tüketim seviyesi %16'larda seyrederken, 2016 yılında bu oran %24'e kadar yükselmiştir. Bununla beraber gelişmiş ülkelerin başında seyreden ABD ve Avrupa ülkelerinden bazıları (Almanya) nükleer enerji rezervlerine de yönelmişlerdir (IAEA Bulletin 1990: 33). Petrol krizinden sonraki dönem için milat sayılan bir diğer önemli rezerv ise yenilenebilir kaynaklardan rüzgâr enerjisidir (Enerji Dergisi 2014: 77).

Petrol krizlerinin bir diğer sonucu ise petrol aramak için yapılan çalışmalarındaki teknolojik olarak gelişmelerdir. Ülkelerin petrol kaynaklarını kendilerini bulup çıkartmak adına yaptıkları bu faaliyetlerde derin deniz arama çalışması, sondaj çalışmaları sonucunda buldukları petrol sayesinde bu ülkelerde de enerji güvenliği bakımından önemli gelişmeler yaşanmıştır (Şimşek 14.01.2015, <http://enerjienstitusu.com/2015/01/14/analiz-1974-opec-petrol-krizi-sonrasi-petrol-fiyatlari/>, 11 Mart 2019'da erişildi).

2.2.3. 1980'li Yıllarda Enerji Güvenliği Anlayışı

1970'lerde yaşanan krizler yüzünden dünya üzerinde hegemon devletlerin hem ekonomileri zarara uğramış hem de büyümeleri durup gerileme yaşamaktadır. İşsizlik ve enflasyon oranları çift basamaklı sayılara ulaşmaktadır. 1973 senesinde ortaya çıkan krizin etkilerinin ancak 1980'lere gelindiğinde petrol üzerindeki fiyat artışının yavaş yavaş azalmaya başladığı görülmektedir (Sevim 2010: 55). Petrolün yaşadığı artış 1986 yılıyla beraber imal edilen malların yükselmeleri sağlanarak yeniden 1970'ler oranına, yani 10 \$/varile düşmüştür. Petrole dayanan iktisadi dönemde yeni süreç 1990'lı yıllarda başlamış, ilk olarak OECD üyeleri olmakla beraber petrole dayanan dışa bağımlılığı en aza düşürmek amacıyla çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Bununla

beraber bilgi ve gelişmelerin incelenmesi maksadıyla danışma merkezleri kurularak çözümler meydana getirilmeye başlanmıştır. Aynı esnada petrole dayanan endüstri ve ilerlemelere tesir eden çok ciddi bir gelişme meydana gelmiş, SSCB dağılmıştır. Yaşanan bu ayrılma sonucunda bağımsızlıklarını duyuran Orta Asya ve Kafkasya'daki devletler piyasanın içinde ciddi birer petrol üreticisi olarak bulunmaya başlamışlardır. Çok gelişmiş teknolojileri olan Avrupalı devletlerin makro şirketleri bu devletlerde petrol araştırma, çıkarma ve imal etme hususunda rekabet eder duruma gelmişlerdir. Yaşanan son ciddi durum ise 1990 senesinde yaşanan Körfez Krizi'dir. Körfez Krizi nedeniyle dünya petrol sanayisinde belirsizlikler olmuş, işlenmemiş petrol spot piyasa fiyatları bir dönem 40 \$/varil düzeylerine kadar artmıştır. 1990'lı yılların son dönemine kadar dalgalı bir görünümde devam eden petrolün fiyatları Aralık 1999'da 26,10 \$/varil'e, sonrasında da 2000 senesinin Eylül'üyle beraber Brent işlenmemiş petrol spot pazar fiyatı 32,57 \$/varil düzeyine yükselmiştir (Alemdaroğlu 2007: 33-34). Bu durum yine de uluslararası sistemde ve ülkelerin güvenlik sıralamalarında enerji güvenliğinin üst sıralara taşındığını ve gelebilecek tehditlere karşı nasıl tedbirler alması gerektiği konusu günümüz enerji güvenliğinin oluşmasında etkili olmuştur (Sevim 2010: 55).

1980'li yıllarla beraber ekolojik denge ve çevre sorunlarının önemi de ayrıca ortaya çıkmaktadır. Hazırda kullanılan enerji kaynaklarının ve enerji sisteminin dünyaya çok büyük zararları olduğu kabul edilmiş, dünyayı koruyarak bu kaynakları nasıl kullanılabileceği soruları ortaya çıkmaya başlamaktadır. 1980'lerin sonunda doğru Topluluk bu sefer de enerji piyasalarının serbest hale gelmesi için yeni bir durumla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla devletler arasında dağılmış piyasaların birleştirilmesi lazım olmuş ve enerji iç pazarı, yükselen yarışın odak noktası durumuna gelmektedir (Cansevdi 2004: 46).

1985 yılı hedeflerini daha da ileriye taşımak için Topluluk, 1990 yılı için yapılan 9 Haziran 1980 Konsey Hükümü ortaya çıkarmıştır. Buna 1990 Hedefleri de denilmektedir. Hedeflerin asıl amacı, AB üyesi ülkelerin ulusal enerji politikalarının entegrasyonudur (Kesbiç ve Şimşek 2001:7). Bu kararda geçen hedefler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Gayrisafi milli hasıla ve büyüme oranı ile bütün enerji tüketimi büyüme oranları arasındaki nicelik %0.7 ya da daha da aşağıya çekilmesi gerektiği belirtilmiştir.
- Toplam birincil enerji kullanımındaki petrol kullanım oranının yaklaşık olarak %40 seviyesine çekilmesi hedeflenmiştir.
- Enerjide dışa bağımlılık seviyesi Avrupa Birliği için %50 seviyelerine çekilmesi amaçlanmıştır.
- Toplam petrol ithalatının 1978'deki seviyeyi geçmeyecek şekilde limitlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. (473 milyon ton olarak)
- Elektrik enerjisi üretmek amaçlı kullanılacak enerji kaynaklarından katı ve nükleer rezervlerin birinci enerji içindeki oranı %70-75 şeklinde seyretmesi gerektiği belirtilmiştir.
- Avrupa Birliği enerji alanındaki amaçlarını gerçekleştirebilmek için bir enerji fiyatlandırma politikasını ortaya koyması hedeflenmiştir.
- AB enerji arzı çerçevesinde yenilenebilir enerji rezervlerinin tüketimini teşvik edecek öneriler oluşturulması gerektiği belirtilmiştir (Eu-lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.1980.149.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:1980:149:TOC, 20 Mart 2019'da erişildi).

Kasım 1983'te Avrupa Topluluğu, ilk kez Avrupa Konseyi tarafından kendi enerji politikasını oluşturması ve yönetmesi için yetkilendirilmiştir. Dolayısıyla belirtilen tarih ile beraber Topluluk tarafından, enerji konusundaki tedbirler için birkaç yıllık çerçeve programları hazırlanmıştır. Oluşturulacak bu programda her AB üyesi devlet için; enerji alanındaki faaliyetinin fazlalaştırılması, ithalat oranlarının düşürülmesi, yurtiçi enerji rezervlerinin eskisine göre çok değerlendirilmesi ve enerji alanındaki teknolojik gelişmelerin ilerletilmesi belirtilmektedir. Enerji politikası için topluluk seviyesinde olan kurumsal çerçeve; AB kurumları, üye devlet hükümetleri ve enerji ekonomisi alanındaki birlikler ve şirketler arasındaki uyum içinde zamanla oluşturulmuş kuruluş sözleşmeleridir (Zippel 2007: 42).

1990 yılı hedefleri belirlendikten sonra 16 Eylül 1986 tarihinde alınan Konsey Hükümü sonucunda 1995 yılı hedefleri belirlenmiştir. Bu son alınan kararlardaki farklılık, önceki hedeflerde daha fazla sayısal amaçlar ön planda tutulurken, bu hedeflerde ise üye devletlerin enerji politikalarının entegrasyonu çok daha önemli hale gelmiştir. Son alınan kararlar ile birlikte Topluluk eskiden uyguladığı beş senelik hedef tespit geleneğini geride bırakmıştır (Kesbiç ve Şimşek 2001: 8). 16 Eylül 1986 konsey kararı ile alınan kararları kısaca aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Enerji kaynaklarından petrol piyasasındaki fazla hareketlilik riskini en aza çekmek için çabaların devam etmesi belirtilmiştir.
- Siyasi önlemler ile piyasa güçlerinin işleyişlerini bağdaştırmak öngörülmüştür.
- AB'nin fiyat oluşturma öğelerini bütün tüketici sektörlerine ve enerji çeşitlerine uygulamak amaçlanmıştır.
- Kullanılan ve kullanılmayan tüm enerji rezervlerini çeşitlendirmek hedeflenmiştir. (nükleer enerji, hidroelektrik, yeni ve yenilenebilir enerji rezervleri)
- Mevcuttaki iç enerji pazarını genişletip ilerletmek enerji ve çevre arasında denge sağlayacak çözümler oluşturmak hedeflenmiştir.
- AB, enerji dalının diğer ülkelerle olan ilişkilerinde koordinasyonu sağlamak amaçlanmıştır (Ege 2004: 21).

1980 yıllarında AT, OPEC petrolüne bağımlılığı azaltmaya çalışmış ve enerji güvenliğini enerji rezervleri ve coğrafi yelpazesine yönelik bir çerçevede ele almıştır (Önk 2010: 28). 1980'lerin sonu 1990'ların başına kadar, Çevre ve Tek Pazar politikaları, Topluluk düzeyinde çok sıkı şekilde izlenmiştir. Enerji alanında geçmiş zamanda kalan arz güvenliği politikalarından fazlasıyla tesiri olmuştur. Komisyon 1993-1994 yıllarında yeni bir enerji politikasına başvurmuştur. Çünkü Körfez Savaşı ve Enerji iç piyasasındaki değişiklikler ile 1986 hedeflerinin ara değerlendirmesini yapmıştır (Serin 2009: 47). 1986 senesinin Eylül ayında yapılan toplantı sonrasında kararlar alınmıştır. Bunlar üye devletlerin enerji piyasasında kendilerine yetebilecek hale gelmeleri, 1988'de ortaya atılan enerji iç pazarını oluşturmaları ve Topluluğun enerji alanında daha liberal politikalar izlemesidir. Tek Pazar kurulduktan sonra

Topluluk, enerji konusundaki yaşanan problemlerin giderilmesi için enerji piyasasının da Tek Pazara dâhil edilmesi kararına varılmıştır (Kayacı 2007, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/CesitliCalismalar/AB%20Enerji.htm>, 27 Mart 2019’da erişildi).

Topluluk içinde enerji politikası konusunda bu gelişmeler yaşanırken, ortak bir enerji politikası ihtiyacını ortaya çıkartan gelişmelerden bir tanesi de uluslararası alanda yaşanmıştır. 1980’lerin sonuna gelindiğinde 1988 yılında meydana gelen İran-İrak Savaşlarında bu ülkelerin birbirlerinin petrol tesislerine saldırması sonucunda, petrol üretimi düşmüş ve fiyatlar artmıştır. Bu sebepten dolayı Topluluk petrole olan bağımlılığını düşürmek için odak noktası haline gelmiştir. Yaşanan bu savaş sonrasındaki dönemde, üye ülkeler içinde doğalgaz tüketimi git gide artmıştır. Soğuk Savaştan sonraki dönemde bazı Avrupa ülkeleri (Fransa, İtalya ve Batı Almanya) Rusya ile gaz konusu hakkında daha fazla sözleşme yapmaya karar vermişlerdir. Nihayetinde Avrupalı devletler ‘al ya da öde’ sözleşmeleri yoluyla Rusya ile uzun süreli bir ilişkiye başlamışlardır. Al ya da öde sözleşmesi şu şekilde açıklanmaktadır: (take or pay contract), alıcı ve satıcı arasında yapılan ürün veya hizmet verilmese dahi alıcının ödeme yapacağı koşulsuz sözleşmelerdir. Böylelikle enerji güvenliğinin artmasındaki etkenleri, üye devletlerin bilinen enerji kaynakları haricinde doğal gaza yönelmesi ve tek seçenek olan Rus gazı değil de Norveç gazı satın alması olarak açıklanmaktadır (Clingendael International Energy Programme 2008: 20).

2.2.4. 1990’lı Yıllarda Enerji Güvenliği Anlayışı

1990’lı yıllar siyasi parametrelerin yavaş yavaş değiştiği yılların başlangıcı olarak belirtilmektedir. 1989 yılında Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra Soğuk Savaş bitmiştir. Bunu takip eden 1991 yılında da SSCB’nin yıkılması ile beraber uluslararası sistem tek kutuplu hale gelmiştir. Bu sebepten dolayı 21. yy.’da sistemin bu şekilde devam edemeyeceği belli olmuştur. Uluslararası arenada ABD’nin sahip olduğu hegemon gücün en büyük rakipleri ve tehditleri; SSCB’nin çökmesiyle beraber ayağa kalkmaya başlayan Rusya Federasyonu, Uzak Doğu’nun en önemli aktörlerinden Çin Halk Cumhuriyeti ve günümüzde üyeleri yirmi sekizi bulmuş olan Avrupa Birliği’nden

gelmektedir (Kissinger, 2002: 15-16). 1991’de AT ve SSCB arasında adımları atılan Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonu üye olan ve olmayan devletler tarafından imzalanmıştır. Sonrasında doğu ile batının enerji iş birliği için yapıldığı söylenen bu Deklarasyon, 1994 yılında imzalanan Enerji Şartı Antlaşması’nın zeminini hazırlamıştır (Akıntürk ve Baklacı 2006: 99). Çalışmanın devamında Avrupa Enerji Şartı ve Enerji Şartı Antlaşması detaylı şekilde incelenecektir.

1995 senesinde Komisyon tarafından Avrupa Birliği için Enerji Politikası adı altında ‘Beyaz Kitap’ COM (682)1995 meydana getirilmiştir. Beyaz kitapta Birlik üç adet önceliği belirlemiştir. Bu öncelikler; enerji güvenliği oluşturulması, yarışçı bir enerji pazarının yaratılması, çevrenin korunmasıdır (Yorkan 2009: 27).

Kısaca amaç enerji pazarlarının bütünleşmesi, piyasaların liberal hale gelip esnekleşmesi tüketiciyi korumaktır. Buna göre enerji politikası AB’nin ekonomi politikasının amaçlarına uygun olacaktır. Bu bahsi geçen konulara ek olarak sadece birliğin enerjide dış bağımlılık oranının artmayıp, AB üyesi olmayan devletlerin de tüketimlerinin artacağından dolayı AB’nin enerji güvenliğinin önemi üzerinde durulmuştur. Yukarıda yer alan amaçlar seneler içinde oluşturulan fazla sayıdaki yeşil kitaplarda da belirtilmiştir (Bayraç 2014: 123).

Beyaz Kitap ve Enerji Şartı Antlaşması incelendiğinde, 1990’larda AB, iç pazarını oluşturma sürecinde olduğu görülmektedir. AB açısından enerji piyasasının entegrasyonunu enerji güvenliğinin bir aracı olarak görülmektedir. Eğer ki piyasa entegrasyonu devamlı bir biçimde oluşturulursa, enerji güvenliğine piyasaların katkısı yadsınamaz (Jegen 2009: 10).

1997 senesine gelindiğinde AB sürdürülebilir büyüme amacını imzaladığı Amsterdam Antlaşması ile göstermiştir. Çünkü Birlik eğer ki sürdürülebilir büyümesinin devamını istiyorsa bu durumu sağlam enerji politikaları ile de desteklemek zorundadır. Bu bağlamda AB büyümesinin ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel manada gelişmelerle desteklenmesini istemektedir. AB ise sürdürülebilir

büyümei sağlayabilmek için üç adet temel politikaya aşağıda özet olarak yer almaktadır (Dış Ticaret Müsteşarlığı 2007: 155):

- Enerji arzının güvenliği,
- Rekabetçi enerji sistemi,
- Çevrenin korunması.

Yukarıdaki hedefler doğrultusunda, 1998 senesini geçince Komisyon tarafından Ortak Analiz Projesi oluşturulmuştur. Ortak Analiz Projesi; küresel enerji isteğinin geleceği, elektrik ve doğalgaz pazarlarının serbestliğinin sağlanması, çevrenin korunması konusunda yeni normlar oluşturan Kyoto Protokolü'nün düzenine ayak uydurması ve enerji üretiminde, harcanmasında faaliyetin yükseltilmesi hedefleri belirtilmiştir (Dış Ticaret Müsteşarlığı 2007: 155).

1990'larda yaşanan askeri, siyasi, ekonomik, çevresel olaylar, doğal afetlerin durumları enerji güvenliği hususunu 1990'ların ortasından sonra daha değişik ve geniş bir içerikle yeniden gündeme getirmiştir. İkinci yarıda çeşitlilik, rekabet ve arz güvenliği gibi konu başlıkları hala enerji güvenliğinin önemli noktalarını korumakla beraber son on senede hem konu hem de retoriğinin büyük ölçüde değişmeye başladığını ve enerji güvenliğinin kavram olarak daha fazla bir boyut aldığı görülmektedir (Ediger 2007: 1-48).

Bu sebepten kavramın gelişimine baktığımızda artık sadece petrolün ulaşımaya dayanan öge olmaktan çıktığı çok daha değişik boyutlara sahip olan tanıma ulaştığı anlaşılmaktadır. Genişleyen tanımıyla birlikte enerji güvenliği, enerji ağlarının gerek alt yapısal gerekse siyasal yapılarının korunması, yenilenebilir enerji kaynaklarının içinden bio-enerji enerjinin geliştirilmesine kadar çoklu boyut kazanmıştır. Bu görüşlere ek olarak enerji güvenliği kavramının iktisadi büyüme, politik gücün korunmasını da kapsayan çok çeşitli önceliklere önem gösteren, enerjinin üretilmesi ve iletilmesine olanak sağlayan, enerji alt yapısının korunmasını içeren geniş bir kavrama dönüşmüştür (Çelikipala 2014: 82).

1990'lı yıllarda enerji kaynaklarından son olarak doğal gazın önemine değinmek gerekir. Rusya Federasyonu (RF) dünya üzerinde doğal gaz kaynaklarının en büyük sahibi konumundadır. RF, rezervlerin büyük çoğunluğuna sahip olduğu için Avrupa'ya da doğal gazı ihraç eden ana güçtür. Bu sebepten enerji güvenliği incelemelerinde jeopolitik ve jeostratejik boyut önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda küresel çapta doğal gazın öneminin artması ve ana kaynaklara sahip olmasından dolayı Rusya'nın enerji politikası, diğer ülkeler bakımından enerji arz güvenliği kapsamında bir tehdit olarak ön görülmektedir (Pala, 2007: 49–92; International Energy Agency , <http://www.iea.org/textbase/papers/2003/strategy2020.pdf>, 15 Mart 2019'da erişildi).

2.2.4.1. Avrupa Enerji Şartı ve Enerji Şartı Antlaşması

Avrupa Enerji Şartı Anlaşması, Soğuk Savaş sonrası Birleşik Avrupa'nın bir başarısı olarak 17 Aralık 1991 tarihinde La Haye'de 51 ülke tarafından imzalanan deklarasyon, Birleşmiş Milletler Anlaşmasınının 102. maddesine göre uluslararası bağlayıcılığı olan bir uluslararası anlaşma olarak yapılmamıştır (Madde 102:1 işbu Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Birleşmiş Milletlerin bir Üyesi tarafından aktedilen her milletlerarası andlaşma veya anlaşma, mümkün olan en kısa zamanda Sekreterlikte tescil edilecek ve Sekreterlikçe neşredilecektir. 2. işbu maddenin birinci fıkrası hükümleme uygun olarak teşcü edilmemiş olan bir milletlerarası andlaşma veya anlaşmanın taraflarından hiçbiri, Teşkilâtın bir uzvu önünde anılan andlaşma veya anlaşmayı ilen süremez. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>). Bu deklarasyon, Sovyetler Birliğinin dağılmasına karşı olarak AT'den gelen bir tepki niteliğinde ilerleyen zamanda olacak olan Enerji Şartı Anlaşmasınının ilk basamağını oluşturmuştur. Hollanda başbakanı Ruud Lubbers, SSCB'nin dağılmasından sonra eski SSCB'nin pazar ekonomisine geçişlerini desteklemek ve Doğu Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını teşvik etmek için bir davette bulundu. 1990 yılında olan bu davet Avrupa Enerji Şartınının hazırlanması amacıyla Avrupa'nın bütünüyle siyasal devamlılığı sağlamak, Doğu ve Batı arasındaki işbirliğine siyasal ve hukuksal bir temel oluşturmak için yapıldı. Bu bağlamda, Batı ile Doğu Avrupa arasında ayrıcalıklı yatırım ve ticari ilişkilerininin oluşturulması sayesinde,

Batının enerji bağımlılığı düşürülüp ve enerji arzının güvenliği temin edilecektir (Jones 1995: 79-82).

Konsey, Lubbers'ın yukarıda anlatılan düşüncesini olumlu yanıtlamış ve Komisyonu bu şekilde bir işbirliğinin en iyi şartlarda nasıl uygulanabileceğini belirleme konusunda çalışmaya çağırmıştır. 1991 Şubat'ta Avrupa Komisyonu, Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonu hazırlanması düşüncesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiye, Konsey'de müzakere edildikten sonra, AB; bütün Avrupa devletlerini, OECD'nin Avrupalı olmayan üyelerini ve hatta eski SSCB devletlerini Avrupa Enerji Şartı görüşmeleri için aynı yılın temmuz ayında Brüksel'de yapılacak toplantıya davet etmiştir. Bu toplantıya Avustralya, ABD, Japonya ve Kanada katılım sağlamışlardır. Bu katılımcılar anlaşma metni ve anlaşmaya ek protokoller üzerinde olacak değişiklikler için mutabakat sağlayamamışlardır. Ancak ilk olarak imzalanacak temel anlaşma metni ile protokollerin belirlenmesini temin etmek için görüşmelerin sürdürülmesi yolundaki isteklerini açıklamışlardır. Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonu için yapılan bütün bu çalışmalar Enerji Şartı Antlaşması için bir temel oluşturmuştur (Dursun 2009: 63).

1991'de ki Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonunun içeriği doğu-batı enerji sektöründeki işbirliğini sağlamayı hedefleyen siyasi amaç içeren açıklaması olarak hazırlanmışken, Enerji Şartı Antlaşması ise hukuki bağlayıcılığa sahip çok taraflı bir belge niteliğindedir. Enerji Şartı Antlaşması enerji piyasasında uluslararası işbirliğini destekleyen çok taraflı ilk belge olarak uluslararası hukukta çok önemli bir yere sahiptir (Baklacı ve Akıntürk 2006: 98).

Enerji Şartı Antlaşması (The Energy Charter Treaty) 17 Aralık 1994 'de 50 ülke ve Avrupa Topluluğu tarafından imzalandı. Antlaşmayı İmzalayan ülkeler arasında Avrupa'daki devletlerin neredeyse hepsi, eski SSCB, Avustralya ve Japonya bulunmaktadır. Ancak, ABD ve Kanada tüm görüşmelere katılıp, anlaşmayı imzalamamışlardır (Bamberger 2007: 1-34). Bu antlaşma Nisan 1998'de yürürlüğe girmiştir (Aras ve Yorkan 2005: 7). Bu antlaşmayı imzalayan devletler için, enerji ticareti, şirketlerinin enerji yatırımları, transit konuları, anlaşmazlıkların çözümü ve

enerji yeterliliği konusundaişbirliği konularında uluslararası ortak kurallar oluşturulmuştur (Demir, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>, 22 Mart 2019'da erişim sağlandı). Enerji Şartı Anlaşması'nın amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Enerji arzı güvenliğinin artırılması,
- Enerji üretimi, çevrilmesi, ulaşımı, depolanması, dağıtımı, iletimi ve tüketimindeki verimliliğin en yüksek düzeye ulaştırılması,
- Güvenliğin sıkılaştırılması ve çevresel sorunların neredeyse sıfırlanması,
- Yatırımların teşviki, korunması,
- Enerji ticaretinin serbestleştirilmesi,
- Uluslararası ve ulusal sermaye piyasalarına erişme olarak sıralanabilmektedir (Demir, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> , 22 Mart 2019'da erişim sağlandı).

Bu antlaşma yatırım ve ticaret olmak üzere iki ana temel üzerine kurulmuştur. Bu antlaşmada yer alan konu başlıkları; yatırım, enerji verimliliği, ticaret, ilgili çevresel konular, transit ve uyuşmazlık çözüm mekanizmaları üzerindeki başlıklarda toplanmaktadır (Baklacı ve Akıntürk 2006: 99).

Topluluk üyesi ülkelerin yanı sıra, imzalandığı 1994 yılında Topluluk üyesi olmayan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile eski SSCB ülkeleri dâhil olmak üzere, imzalanmış olan çok taraflı bir uluslararası antlaşmadır (Dore ve Bauw 1995: 1-89).

Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Topluluk üyesi olmalarının, batının enerji bağımlılığını azaltma ve enerji arzının güvenliği sağlanmasına yardımcı olma gibi enerji alanındaki AB açısından olan pozisyonları çok ciddi derecede önemli bir hale gelmiştir. Bu antlaşma, Topluluğun bundan sonraki genişlemelerine de yardımcı olacaktır. AB açısından Ukrayna, Türkiye gibi önemli enerji yolları üzerinde bulunan, enerji merkezlerine komşu olan, enerji açısından önemli bir potansiyele sahip olan, enerji arzının güvenliği açısından hayati öneme sahip olan ülkelere doğru bir genişleme yararlı olacaktır. Enerji Şartı Antlaşması, Türkiye ve Ukrayna gibi ülkelerin

üye olarak AB'ye katılmalarının gerekli olduğunu ya da en azından dışarıda bırakılmayacak kadar önemli olduklarını göstermektedir (Dursun 2009: 65).

2.2.5. 2000'li Yıllarda Enerji Güvenliği Anlayışı

Avrupa Birliği oluştuğundan beri artan nüfusundan dolayı çok daha fazla enerjiye gereksinim duymaktadır. Doğal gaz Rusya, Norveç ve Cezayir'den ihraç edilmektedir. Petrol ise Rusya ve OPEC devletlerinden ihraç edilmektedir. Bu pazara bakıldığından açık ara önde olan Rusya, Avrupa Birliği ülkeleri nezdinde kullanılan doğal gazın ortalama olarak %25'ini sağlamaktadır. AB üye ülkeler yıllar geçtikçe ihtiyaç duyduklarını enerji arzını cevaplamak için yılda yaklaşık olarak 350 milyar Euro ödemektedir. Böylece enerji maliyetleri yükselirken enerji rezerv ve hazırlık yollarının alternatiflerinin çaresini bulmaya çalışan Avrupa Birliği'nin gelecek için önemli amaçlar ortaya çıkararak üyelerinin hep beraber davranması için bir takım planlar yaptığı görülmektedir (Güneş ve Arslan 2018: 39).

2000'li yılların başına kadar Avrupa Birliği enerji güvenliğinde kendine rol model olarak hegemon güç görünen Amerika Birleşik Devletleri'ni almıştır. Birlik enerji arzını sağlanabilmesi adına iyi çalışan bir enerji piyasasının kâfi geleceği düşünülmüştür. Piyasa mekanizmasının değer sistemine ayrıca Lizbon Stratejisi ve Kyoto Protokolü ile entegre olarak sürdürülebilir büyüme ve çevresel endişeler de odak noktası haline getirilmiştir (Görgülü 2008: 32).

Bahsi geçen yaklaşım bağlamında Avrupa Birliği gelecek yıllarda karşılaşılabileceği enerji güvenliğine karşı tehditler için bir enerji politikası oluşturmasının şartının farkındaydı. Bu hedefin gerçekleştirilmesin için de 25 Kasım 2000 de ortak bir enerji politikasının olduğu 'Enerji Arz Güvenliği' adında Yeşil Kitap çıkarılmıştır. (Avrupa Birliği Bakanlığı, Temel AB Terimleri, 42 https://www.ab.gov.tr/files/rehber/10_rehber.pdf, 12 Mart 2019'da erişildi).

Yeşil Kitap; AB Komisyonunca belirli bir hususu AB üyeleri seviyesinde münazaraya hazır duruma getirip tüm farklı görüşteki üyelerin değişik düşünceler

oluşturmalarını sağlayıp o hususu olgunlaştırmak için meydana getirilen ana yazılardır. Bahsi geçen müzakere süreci neticesinde AB'nin etkinliklerini yönlendirmek amacıyla Beyaz Kitap oluşturulabilmektedir. Bu yönden incelendiğinde Yeşil Kitap, AB Komisyonu'nun 'niyet göstergesi' olup hazır bulunan politikalar bakımından uyulması mecburi bir doküman değildir. Fakat Beyaz Kitap haline çevrilirse bağlayıcılığı geçerli duruma gelebilmektedir. Bununla birlikte ilerleyen zamandaki politikaların hazırlanma sürecine basamak örnek gösterilen çok ciddi bir doküman olan Yeşil Kitap evresi ciddi bir süreç sayılmaktadır (Shortsea.org, https://shortsea.org.tr/tr_tr/yesil-kitap/ 25 Mart 2019'da erişildi).

AB Komisyonu, 29 Kasım 2000'de Birliğin ortak enerji politikası oluşturması için enerji arzının güvenliği konusunda bir Avrupa stratejisi oluşturmak amacıyla Yeşil Kitap (Enerji Arzının Güvenliği için Bir Avrupa Stratejisine Doğru) yayınlamıştır (Eullex, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52000DC0769:EN:HTML> 25 Mart 2019'da erişildi).

Yeşil Kitap, aşağıdakilere göre, uzun vadeli bir enerji stratejisinin ana hatlarını aşağıdaki gibi çizer:

- Birlik, talep politikasının lehine net bir eylemle tedarik politikasını yeniden dengelemelidir. Topluluk arzındaki herhangi bir artış için manevra marjları gereklilikleri açısından zayıf, talebi karşılamak için eylem kapsamı daha umut verici görünmektedir.
- Talep ile ilgili olarak, Yeşil Kitap tüketici davranışında gerçek bir değişiklik istemektedir. Talebi, çevreye daha saygılı olan daha iyi kontrollü tüketime yönlendirmek için vergi önlemlerinin değerini vurgulamaktadır. Enerjilerin zararlı çevresel etkilerini cezalandırmak amacıyla vergilendirme alınmaktadır. Taşımacılık ve inşaat endüstrileri, kirletici olmayan enerji lehine aktif bir enerji tasarrufu politikası ve çeşitliliği uygulamak zorunda kalacaktır.
- Arz ile ilgili olarak, küresel ısınmaya karşı mücadeleye öncelik verilmelidir. Yeni ve yenilenebilir enerjilerin gelişimi (biyoyakıtlar dahil) değişimin anahtarıdır. Enerji arz kotasındaki paylarını %6'dan %12'ye

çıkarmak ve elektrik imal edilmesinde oranlarını %14'den %22'ye arttırmak, 2000 ile 2010 arasında ulaşılması hedeflenmiştir. Mevcut koşullar geçerli olursa, on yıl içinde %7 civarında durgunluk gösterecektir. . Sadece finansal önlemler (yardımlar, vergi indirimleri ve finansal destek) böyle hırslı bir amacı destekleyebilecektir. Keşfedilebilen bir yol, petrol, gaz ve nükleer gibi karlı enerjilerin, geleneksel enerji kaynaklarının aksine, önemli desteklerden yararlanamayan yenilenebilir enerjilerin gelişimini finanse edebilmesidir (Eur-lex, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52000DC0769>, 25 Mart 2019'da erişildi).

Yeşil Kitap'ın amacı, hala çok canlı olan bir konu olan enerji arz güvenliği hakkında bir tartışma başlatmaktır. Uluslararası piyasada ham petrol fiyatının üçe katlanması, enerjinin Avrupa ekonomisindeki kritik rolünün sert bir şekilde hatırlatılmasını sağlamıştır. Arz güvenliği, enerji konusundaki özerkliğini en üst düzeye çıkarmak veya bağımlılığı en aza indirmek değil, ikincisine bağlı riskleri azaltmak için çaba sarf etmeyi amaçlamaktadır. Enerji bağımlılığı kendi başına çözülmesi kolay bir problem değildir, ancak Avrupa Birliği Antlaşması'nda görünen arz güvenliği kavramı çeşitli arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi gerekmektedir (Göral 2008: 490).

Avrupa Birliği, dış kaynaklara fazlasıyla bağımlıdır. Bu mevcut eğilimler devam ederse, 2030'da yaklaşık %70'e yükselecek olan ve petrol ve gaza daha fazla bağımlı olan bir rakam olan gereksinimlerinin %50'sini ithal etmek zorunda olacaktır. Birliğe 1999'da 240 milyar Euro ya da toplam ithalatın %6'sı ve GSYİH'nin %1,2'sine mal olmuştur. Enerji alanındaki arz güvenliği; halkın iyiliği için, tüm tüketiciler için (hem özel hem de endüstriyel) ve ekonominin sorunsuz işleyişi için, enerji ürünleri pazarında kesintisiz fiziksel kullanılabilirliğin sağlanmasına yönelik olmalıdır (Eur-lex, <https://.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52000DC0769>, 25 Mart 2019'da erişildi).

Yeşil Kitapta olan analiz, mümkün olduğunca nesnel olarak, AB'nin enerji arz tarafını etkilemek amacıyla çok sınırlı bir kapsamı olduğunu ortaya

koymaktadır. Ayrıca, önyargısız bir şekilde, yenilenebilir enerjileri teşvik etmek için gereken büyük çabaların, talep edilen büyüme karşısında sınırlı bir etkisi olacağını gösterdiğini belirtmektedir. Geleneksel enerji kaynakları uzun süre vazgeçilmez kalacaktır. Çabalar, enerji talebini AB'nin Kyoto taahhütlerine saygı duyacak ve arz güvenliğine dikkat edecek şekilde yönlendirmeye odaklanmalıdır. Yeşil Kitaptan üç ana nokta göze çarpmaktadır (Dinan 2005: 313):

- Avrupa Birliği giderek daha fazla dış enerji kaynağına bağımlı hale gelecektir; genişleme durumu değiştirmeyecek; Mevcut tahminlere göre, bağımlılık 2030'da% 70'e ulaşacak.
- Avrupa Birliği'nin enerji tedarik koşullarını etkilemek için çok sınırlı bir kapsamı var; Esasen talep tarafında, özellikle binalarda ve ulaştırma sektöründe enerji tasarrufunu teşvik ederek, AB'nin müdahale edebileceği yönündedir.
- Şu anda, Avrupa Birliği iklim değişikliğinin zorluğuna cevap verecek ve özellikle de Kyoto Protokolü'ndeki taahhütlerini yerine getirebilecek durumda değildir (Dinan 2005: 313).

8 Mart 2006 yılına gelindiğinde yeni bir Yeşil Kitap Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanmıştır. Başlığı ise 'Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Siyaseti'dir. Dönemin AK Başkanı José Manuel Barroso bu kitap için; "Yeni bir enerji yüzyılına içine girmiş bulunuyoruz. Talep artıyor ve Avrupa'nın rezervleri düşüyor. Yatırım eksikliği var ve iklimimiz değişiyor" demiştir. Bu bağlamda Birliğin Rusya ile ortak enerji stratejisi oluşturması vurgulanmıştır (European Commission, 2006 http://ec.europa.eu/energy/strategies/2006/2006_03_green_paper_energy_en.htm. 12 Mart 2019'da erişildi).

AB için bir enerji politikası geliştirmede ciddi bir dönüm noktasıdır. Avrupa ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerine ulaşacaksa, enerji ithalatına artan bağımlılık, petrol ve doğal gaz fiyatları, iklim değişikliği, yükselen talep ve yarışan bir iç piyasadaki engeller vb. enerji ile alakalı enerji piyasası içindeki ana konuları tamamen ele almak zorundadır. AB, dünya üzerindeki en geniş ikinci enerji piyasası, talep yönetimi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının tanıtımında dünya lideri olarak

konumundan yararlanmalıdır. Komisyon, üye devletlerden üç ana hedefe dayanan bir Avrupa enerji politikası uygulamak için aşağıda yazılan maddeleri uygulamalarını istemektedir (Commission of the European Communities 2006, http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf, 25 Mart 2019 'da erişildi) :

- Sürdürülebilirlik: Yenilenebilir enerji kaynaklarını ve enerji verimliliğini teşvik ederek iklim değişikliği ile aktif olarak mücadele etmek;
- Rekabet Edebilirlik: Gerçek manada yarışan bir iç enerji pazarı oluşturarak Avrupa enerji şebekesinin randımanını yükseltmek;
- Arz güvenliği: AB'nin uluslararası bir bağlamda enerji arz ve talebini daha iyi koordine etmektir.

Yeşil Kitapta, Komisyon bir Avrupa enerji politikasını uygulamak için altı öncelikli alanda somut önerilerde bulunmaktadır. İç pazarın tamamlanmasından ortak bir dış enerji politikasının uygulanmasına kadar, bu tekliflerin Avrupa'ya on yıllar boyunca güvenli, rekabetçi ve sürdürülebilir bir enerji arzı sağlamasına yardımcı olması gerekmektedir (Commission of the European Communities 2006, http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf, 25 Mart 2019 'da erişildi).

Bu 2006 yılındaki Yeşil Kitap'ın hedefi ise, üye devletler arasında ortak bir siyaset oluşturmak için ortam hazırlamaktır. Kitapta özetle aşağıdaki noktalara değinilmiştir (European Commission 2000: 15-77):

- Doğal gaz üreticilerinin fazlalaştırılması için net bir politika belirlenmeli,
- Yeni altyapı oluşturulmalı,
- Doğal gazın korunması hakkında politika geliştirilmeli,
- Yalnız tek Avrupa elektrik ağı kurulmalı,
- Yalnız tek elektrik ve doğal gaz pazarı oluşturulması için yeni adımlar atılmalı,
- Nükleer enerji tüketimi konusunda büyük müzakere başlatılmalı,
- Enerji kullanımı kısıtlayıp farklı enerji rezervleri yapabilmek amacıyla daha çok gayret gösterilmeli,
- Enerji pazarlarının açık ve rekabetçi olması sağlanmalıdır.

AB çıkarılan yeşil kitaplar sonrasında yapılan ikazları dikkate almış ve doğu-güney komşularıyla iyi ilişkiler tesis edebilmeye başlamıştır. Her ne kadar kurumsal yapı güçlü olmasa da Avrupa Komisyonu, bunlara rağmen dışarıdaki ülkelere karşı birlik içinde bir görüntü vermek için uğraşmıştır. Ana üretici ülkelere karşı ekonomik ve politik kuvvetini uygulamaya karar vermiştir. Bu bağlamda ise diğer ülkelere karşı hakim gücünü uygulaması da AB'nin enerji politikasındaki ana öğelerden bir tanesi haline gelmiştir (Lavenex 2004: 692).

“Avrupa Birliği enerji güvenliğini sağlama almak için ne yapmalıdır?” sorusuna verilebilecek en özetleyici cevap enerji güvenliği, ekonomik büyüme ve çevrenin korunması hususlarını dengeleyecek politikalar üretmesidir. Bu durumu belirlemek kolay, fakat uygulamak çok zordur. Birden fazla zorluğu aşan Birliğin bu şekilde bir politika belirlemek için aldığı yol oldukça ileri, fakat yeterli düzeyde değildir (Dursun 2011: 200).

Enerji güvenliğinin çok yönlü karakteri AB içinde ve üye devletler arasında enerji güvenliğinden ne anlaşılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar oluşmasına yol açmaktadır. Bu farklı yaklaşımların yanı sıra Uluslararası Enerji Ajansı enerji güvenliğini bütün yönleriyle gerçekleştirmek için mevcut hukuki düzenlemelerdeki mevcut eksikliğe dikkat çekmiştir. Emredici hukuk kuralları enerji güvenliğinin sağlanmasında yardımcı olacaktır. AB'nin yaptığı düzenlemeler bu alandaki ciddi eksikliği gidermeye yönelik olarak algılanmalıdır (Dursun 2011: 203).

2006 senesinde çıkarılan 2006/67/EC sayılı Konsey Direktifinin amacı global petrol stoğunun yapılması ile alakalı bütün gerçek ve tüzel şahısların hak ve sorumluluklarıyla Ulusal Petrol Stok Ajansı Başkanlığının oluşturulmasıyla alakalı yöntem ve temellerin belirlenmesidir (TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 15.03.2010, https://www.ab.gov.tr/files/strateji/2010_2011_eylem_plani.pdf, 26 Mart 2019'da erişildi).

Üye ülkelere asgari miktarda işlenmemiş petrol veya petrol mahsulü stoğu tutulma mecburiyeti getirilmiştir. Üye devletler, gün içindeki petrol kullanımları göz önünde bulundurularak, en az 90 günlük gereksinimi karşılayabilecek ölçüde petrol depolaması yapabilecek sistemi hazırlamakla ve kullanmak için devamlılığını sağlamakla sorumludurlar (Eur-lex, 2006 <https://europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006L0067> 25 Mart 2019'da erişildi).

AB için artık sadece siyasi ve ekonomik rekabetin artması konularının önemli hale gelmesinin dışında çevrenin korunması, çevreye zararlı sera etkili gaz emisyonlarının düşürülmesi gibi konular da çok önemlidir. Bu bağlamda elektrik, doğal gaz alanında enerji rezervlerinin serbestleştirilmesi için çalışmalar oluşturulmaya başlanılmıştır. AB ortak bir enerji politikasını oluşturulabilmek adına bazı önemli gelişmeler 2000'li yılların ortasından itibaren başlamıştır. Birinci olay Anayasa Antlaşmasının ortak bir enerji politikası ve amaçlarına sahip olması hakkında bir öneride bulunulmuştur, Diğer olay ise Ukrayna ile Rusya arasında meydana gelen enerji krizinin de tesiriyle 2005 senesi sonunda Hampton Court'taki AB Konseyinde; ortak bir enerji politikası lüzumu konusunda anlaşılmıştır. AB Konseyi, Komisyonu enerjide yenilikleri, gelişmeleri içeren yeni yeşil kitap hazırlamak için çağrıda bulunmuştur (Geden, Marcelis ve Maurer 2006: 10). 2006'da ki Yeşil Kitabın yine 2006'da gündeme gelen Ukrayna enerji krizinin ardından yayımlanması da ayrıca önemlidir (Bahgat 2006: 96; İşcan 2007:151-152; Oktay ve Çamkıran 2006: 166-167). Ukrayna'nın AB için önemi, AB'nin Rusya'dan yaptığı doğal gaz ithalatında ana transit ülkenin Ukrayna olmasında yatmaktadır. Gaz transfer miktarlarına bakıldığında %82 oranında Rus gazı Ukrayna'dan AB'ye geçmektedir. Kalan %18 Belarus'tan geçmektedir (İşcan 2007:157; Johnson 2005: 257).

2005 ortasında Rusya'nın doğalgaz tekeli konumundaki Gazprom firması, eski SSCB devletlerine daha önceden ucuza sattığı doğal gaz politikasını değiştirip, o zamanın Pazar şartları çerçevesinde yeni fiyatların olacağını söylemiştir. Birden çok sefer artan gaz fiyatlarının, yani bu krizin asıl sebebi portakal devrimiyle batı yanlısı bir siyasi tutum izleyen, Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yushchenko'nun cezalandırılmasına yöneliktir (Bahgat 2006: 961).

Tablo 2.3: Gazprom tarafından Avrupa ve Ukrayna'ya yapılan İthalat Fiyatları

Kaynak: Gazprom

Bir diğer enerji krizi Rusya ile Ukrayna arasında yaşanmıştır. İlki 2006 yılında gerçekleşmiştir. 2004'teki Turuncu Devrim ile Batı destekli Viktor Yuşçenko'nun iktidara gelmesi ile beraber kartlar yeniden dağıtılmıştır. 2005 yılının başlangıcında Gazprom'un, SSCB ile imza atılan gaz sözleşmelerinde "pazar kurallarının" temel nokta alınacağını ilan etmesi ve akabinde Kiev'e 1000 m³ gaz için tavsiye edilen 50 dolarlık fiyat, ilk 160, ardından 230 dolara yükseltilmesiyle birlikte 2006 yılında yaşanacak olan krizin temellerini hazırlamıştır. 2006 senesinin Ocak ayında fiyat yükselmesini reddeden Kiev'e yönelik gaz iletimi kesilirken, Ukrayna boru hatlarından Avrupa'ya yollanan Rus gazında sorun çıkmamıştır. Fakat Avrupa devletlerine ulaşan doğalgazda gözden kaçmayacak oranlarda düşme yaşandığını belirtmişlerdir (Kısacık 2016: 10).

Ukrayna fiyatlamalara karşı çıkınca 2005'i 2006 yılına bağlayan yılbaşı gecesi Rusya gaz azaltmış ve Ukrayna'nın AB için verilen transit boru hatlarından da gaz çaldığını öne sürmüştür. Ukrayna ve Rusya birçok müzakereden sonra sonunda uzlaşmaya varmıştır. Krizin, AB enerji arz güvenliği bakımından önemi ise her ne

kadar yaşanan kriz esnasında AB'ye giden gazda önemli bir kesinti olmamış olsa da kriz Rusya'nın enerji gücünü siyasi bir silah ve tehdit ögesi olarak kullanabileceğini göstermesi anlamında önemli bir noktada gelmiştir. Bu bağlamda Avrupa Birliği içerisinde "Rusya enerji konusunda güvenilir bir ülke midir?" sorusunun daha çok sorulmasına sebep olmuştur. Dönemin AB Komisyonu enerjiden sorumlu üyesi Andris Piebalgs konu ile alakalı bir yorumda, Birliğin Rusya ve Ukrayna arasında geçen krizlerden dersler çıkardığını, Birliğin enerji arz güvenliği hususunda ortak politikaya ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır (Korhan 2011: 71). 2005 yılının sonuna doğru geldiğinde bu sözlerle beraber AB hala ortak bir enerji politikasına sahip olunamadığını açıkça gözler önüne sermiştir (Korhan 2011: 72).

2006 yılından sonra Gazprom ile ortaya çıkan yeni bir enerji krizi mevcuttur. Kriz Ukrayna'nın Rusya'nın doğal gaz için talep ettiği fiyatı ödemeyi reddetmesi ve eski borçlarını ödeyememesinden dolayı ortaya çıkmıştır. Tarafların doğal gaz fiyatı üzerinde anlaşamamaları üzerine Rusya 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren Ukrayna'ya gönderdiği gazı kesmiştir. Temel problem bu olurken taraflar birbirlerini suçlarcasına açıklamalar yapmışlardır. Rusya'nın bazı ithamları aşağıdaki gibidir (TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1008/ukrayna-rusya_dogal_gaz_krizi_avrupa_ve_turkiye_zor_gunler_geciriyor 25.03.2019'da erişildi) :

- Ukrayna'nın Avrupa'ya ulaşan doğalgazdan gün içinde 65 milyon m3 payında bir kısmını çaldığını iddia etmiştir.
- Avrupa'ya açılan kapıların uluslararası müşahitler aracılığıyla teftişine itiraz ettiğini iddia etmiştir.
- Ukrayna üstünden Avrupa'ya ulaşan gazın durdurulması Ukrayna'nın kendi vanalarını kapadığından ötürü Avrupa'ya gazı gönderemediklerini iddia etmiştir.

Öte yanda Ukrayna ise Avrupa'ya sevk edilen gazın Rusya aracılığıyla durdurulduğunu iddia etmiştir. Rusya Ukrayna'ya ihraç ettiği doğal gazın ücretini yükseltmek isterken Ukrayna ise üzerinden geçen gazdan daha çok transit ücreti talep etmiştir (Yorkan, 08.01.2009 http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1008/ukrayna-rusya_dogal_gaz_krizi_avrupa_ve_turkiye_zor_gunler_geciriyor 25 Mart 2019'da

erişildi). Rusya-Ukrayna krizinin birden fazla olan neticesinden bir tanesi de LNG tipi enerji kaynak transit oranının yükselmesidir. Boru hatları vasıtasıyla gerçekleştirilen doğal gaz satışının risklerine oranla, LNG türünde bir tedarik ve nakil süreci çok daha güvenli bir rota olarak görülmektedir (Erbil 2010: 179).

AB'nin enerjideki dışa bağımlılığı 2013 sonuna dek %53,5'e kadar artmıştır. (European Commission, 2016, http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Energy_production_and_imports#Energy_security 15 Mart 2019'da erişildi). AB, tükettiği enerjinin yarısından fazlasını ithal etmektedir. İthalata olan bu bağımlılık özellikle ham petrol (% 90) ve doğal gaz (% 69) için oldukça fazladır. (European Commission, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy> erişim tarihi, 15 Mart 2019'da erişildi). 2014 senesindeki dışarıdan satın alınan ham petrol %88,2, doğalgaz %67,4'dür. (European Commission, 2016, http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Energy_production_and_imports#Energy_security 15 Mart 2019'da erişildi). Toplam ithal edilen enerji faturası bir gün için 1 milyar Euro'dan daha fazlaya tekabül etmektedir. AB üyesi birçok ülke enerji bağımlılığında tek bir tedarikçiye yani Rusya'ya bağımlı durumda olup güvenmektedirler. Bu bağımlılık ise herhangi bir siyasi veya ticari anlaşmazlık durumunda, enerji kesintilerine karşı onları savunmasız bırakmıştır. Örnek olarak; Rusya-Ukrayna Gazprom krizi bu bahsedilen durumun en çarpıcı olayıdır.

2014'te Rusya, Ukrayna'ya gaz transferini yeniden kesmiştir. Doğalgaz üzerinde yaşanan bu gerilim, Rusya-Ukrayna ilişkilerinde öbür konularda oluşan politik krizlerin parçası olarak görülmektedir.2018 yılına gelindiğinde Ukrayna ile Rusya arasında geçen politik kriz kendisini yeniden gaz satışında göstermiştir. Gazprom şirketi, Ukrayna'ya doğalgaz transferini durdurmuştur. Akabinde Ukrayna'da ülke genelinde okullar tatil edilmiştir. Kiev, Rusya'yı doğalgazı 'baskı aracı' gibi kullanmakla itham etmiştir. Ukrayna'nın boru hatları işletmecisi Ukrtransgaz, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya giden gaz sevkiyatının normal şekilde devam ettiğini açıklamıştır (Hürriyet 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-kievin-gazini-kesti-40760311>, 25.03.2019'da erişildi).

2000’li yıllarda meydana gelen RF-Ukrayna gaz ve RF-Beyaz Rusya petrol uyuşmazlıklarının Birlik açısından oluşturduğu gözdağı, AB’nin gelecek yıllarda enerji konusunda önemli farklılıklar oluşturabilecek politikalara imza atmasına sebep olmuştur. Bu politikalar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Tonus 2004: 9):

AB içinde petrol tüketimi oldukça fazladır ve temel tüketilen bölümü ulaştırma ile ilgili alandır. Ulaştırma alanı yaklaşık %66 payında petrolü tüketmektedir. Fakat petrolün çevre dostu olmaması ve farklı enerji kaynaklarını tercih etmeye yönelik pürüzlerin az zamanda aşılammaması petrol bağımlılığını fazlalaştırmaktadır. AB ise bahsi geçen durumu çok düşük orana çekebilmek adına ulaştırma sektöründe raylı taşımacılığın kullanımını desteklemektedir. Kullanılan çevre dostu olmayan enerji kaynakları üzerinden çıkarılacak tüketim vergilerin oranlarını arttırarak, o tür kaynakların kullanımının azaltılması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra teşvik vergileri ile de yeni enerji rezervlerinin keşfedilip, geliştirilmesi için özendirici çalışmalar yapılmaktadır. Birlik ekonomik açıdan üretimde fazla enerji ihtiyacı doğuran alüminyum, demir-çelik vb. endüstri dallarının azaltılmasını desteklemektedir. Bunların yerine bilişim, yazılım, teknoloji ve hizmet sektörü gibi istihdam alanlarının geliştirilmesini ön görmektedir. Bu bağlamda enerji tüketiminde büyük bir tasarruf sağlanmasıyla birlikte yüksek istihdam alanlarının oluşup gelişmesi beklenmektedir. Son olarak AB’nin genişlemesiyle beraber ortaya çıkan yeni üye ülkelerinden birbirinden bağımsız ve diğer üye ülkelere göre daha ufak çapta olan enerji piyasalarının birleştirilip AB genelinde bu verimliliğin arttırılması amaçlanmıştır. AB genelinde uygulamaya konulan bütün bu politikalara ek olarak enerji rezervlerinde gelecek yıllarda ortaya çıkacak dışa bağımlılığın oluşturacağı güvensiz piyasalar da hesaba katıldığında AB, enerji arz güvenliği için değişik politikalar oluşturmayı hedeflemektedir (Tonus 2004: 9).

Bu endişeler ve gelişmeler sonucunda, Komisyon Mayıs 2014 tarihinde Enerji Güvenliği Stratejisi yayınlamıştır. Yayımlanan bu belge, Avrupa yurttaşları ve ekonomisi amacıyla devamlılık arz ederek ve bolca enerji ithal etmeyi hedeflemektedir. Stratejinin bir parçası olarak, bütün Avrupa Birliği üyeleriyle beraber

38 Avrupa ülkesi 2014 yılında enerji güvenliği stres testleri yapmıştır. Bir veya altı aylık bir zaman için iki enerji arzı senaryosunu ortaya koymuşlardır:

- Rusya'nın AB'ye yaptığı doğalgaz ithalatının tamamen durması
- Ukrayna transit yolu üzerinden geçen Rus doğalgaz ithalatının bozulması (European Commission , <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy> erişim tarihi, 15 Mart 2019'da erişildi).

Yapılan bu testler, uzun bir arz kesintisinden AB'nin önemli ölçüde etkileneceğini göstermiştir. Özellikle Doğu AB ülkeleri ve Enerji Topluluğu ülkeleri etkilenecektir. Raporda, eğer tüm ülkeler birbirleriyle işbirliği yaparlarsa, kullanıcıların altı aylık gaz kesintisi olduğunda dahi tedarik ettikleri gazın yeteceği doğrulanmıştır. Stres testlerinin sonuçları incelendiği vakit, 2014-2015 kışına hazırlık aşamasında bir dizi kısa zamanlı önlem alınmıştır. Ek olarak, AB'nin Gaz Koordinasyon Grubu sene süresince gaz arzındaki ilerlemeleri takip etmeye devam etmektedir. Komisyon ayrıca, AB ve Enerji Topluluğu devletlerinden 2015 yılında gözden geçirilip kabul edilen bölgesel enerji güvenliği hazırlık planlarını hazırlamalarını istemiştir. Strateji ayrıca, uzun vadeli tedarik zorluklarının güvenliğini de ele almaktadır. Enerji verimliliğini yükseltmek, teklif edilen 2030 enerji ve iklim amaçlarını elde etmektir. Bu konudaki öncelikler, AB'de bütün enerjinin %40'ını ve %25'ini tüketen binalara ve sanayiye verilmelidir. Tüketicilerin, örneğin akıllı enerji sayaçları kullanmalarıyla enerji tüketimini azaltmalarına yardımcı olmaları önemlidir. AB'de enerji elde edilmesinin artırılması için tedarikçi ülke ve rotaların çeşitlendirilmesi çok önemlidir. Bahsedilen durum, daha fazla yenilenebilir enerji dağıtımını, sürdürülebilir fosil yakıt üretimi ve bu seçeneğin seçildiği güvenli nükleer enerjiyi içermektedir. Ayrıca; Rusya, Norveç ve Suudi Arabistan gibi mevcut ana enerji ortaklarının yanı sıra Hazar Havzası bölgesindeki yeni ortaklarla etkin bir şekilde mütalaa yapılmasını da içermektedir. İç enerji piyasasını tamamlamak ve arz aksaklıklarına hızla yanıt vermek, enerji bağlantılarını Birliğin gereksinim duydukları bölüme doğru yönlendirmek amacıyla eksik altyapı bağlantılarını oluşturmak vurgulanmıştır (European Commission,

strategy-and-energy-union/energy-security-strategy erişim tarihi, 15 Mart 2019'da erişildi).

Avrupa Birliği 2017 yılı mevzuat içeriği, rekabet gücü fazla, güvenli ve sürdürülebilir enerji piyasalarının oluşturulması, kalitenin yükseltilmesi, tüketiciye daha çok alternatif ve daha ucuz fiyatlar sunulabilmesi için enerji piyasalarında serbestleşmeyi sağlayan düzenlemelerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, elektrik ve doğalgaz kollarında piyasaya erişim, organizasyon, işleyiş, ihalelerde uygulanan işleyişler ve yetkilendirme metotları gibi konular ortak kurallarla düzenlenmektedir. AB mevzuatına göre hak ve mükellefler açısından işletmeler arasında ayrımcılık yapılamaz. Elektrik ve doğalgaz kollarında uygulanan serbestleşme, özel sektörün de bu alanlarda altyapı yatırımları yapmasını, dağıtım, taşıma, pazarlama hizmetlerinin rekabete açılarak gelişmesini sağlamaktadır (Avrupa Birliği Bakanlığı 31.07.2017 https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html 21 Mart 2019'da erişildi).

Birlik ülkelerinin AB arz güvenliğini etkileyebilecek Birlik üyesi olmayan ülkelerle planlanan anlaşmalar gibi konularda dış enerji politikasında ortak şekilde hareket edilmesi belirtilmiştir. Bu duruma Avrupa Komisyonu'na erken bilgi vermesini sağlamak da dâhildir. Acil durum ve dayanışma sistemlerinin kuvvetlendirilmesi, ciddi altyapının korunması vurgulanmıştır. Bahsedilen durum, mevcuttaki saklama tesislerini kullanmak, ters akışlar geliştirmek, risk incelemeleri yapmak, bölgesel ve AB düzeyinde tedarik planlarının güvenliğini sağlamak için AB ülkeleri arasında daha fazla koordinasyonu sağlamaktan geçmektedir (European Commission, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy> erişim tarihi, 15 Mart 2019'da erişildi).

Enerji ile ilgili amaçlarını sistemli bir şekilde izleyebilmek için AB; 2020, 2030 ve 2050 yılları için hedefler belirlemiştir. Bunlar AB'ye sera gazı emisyonları, yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji verimliliği ile ilgili istikrarlı bir politika sunmaktadır. Bu duruma ek olarak bu amaçlar, bir yandan AB'nin enerji alanındaki küresel liderliğini gösterirken diğer yandan da yatırımcıların ilgili konuları açık ve net

bir şekilde anlamasını sağlamaktadır (Avrupa.info, AB'nin Hedefleri, <https://www.avrupa.info.tr/tr/enerji-abnin-hedefleri-58> 22 Mart 2019'da erişildi).

AB'nin sera gazı emisyonlarının % 80'lik bölümünden enerji piyasası sorumludur. Sürdürülebilir bir enerji politikası için iklim değişikliği ile mücadele, AB'nin enerji politikasının önemli bir bileşenidir. 2020 Enerji Stratejisi, AB'nin 2010 ile 2020 yılları arasındaki "20-20-20 hedefleri" olarak bilinen önceliklerini tanımlamaktadır. Bu bağlamda Komisyon, Avrupa Konseyi'nin onayıyla, 2020'ye kadar gerçekleştirilmesi öngörülen enerji alanına ilişkin 20-20-20 adlı üç önemli hedef belirlemiştir (Eur-lex, 2010 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1409650806265&uri=CELEX:52010DC0639> 22 Mart 2019'da erişildi) :

- Enerji verimliliğinin % 20 artırılması,
- Enerji arzında yenilenebilir enerji kaynaklarının payının %20'ye, ulaşım sektöründe kullanılan biyo yakıt oranının en az %10'a çıkarılması,
- Sera gazı emisyonlarının % 20 düşürülmesi (Eu-lex, 2010 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1409650806265&uri=CELEX:52010DC0639>, 22 Mart 2019'da erişildi).

23-24 Ekim 2014 tarihlerinde gerçekleştirilen AB Konseyi toplantısında, AB'nin "2030 yılına yönelik iklim ve enerji politikalarının çerçevesi" (2030 Framework for Climate and Energy Policies) resmen kabul edilmiştir. AB Üye Ülkeleri, 2030 yılı için aşağıdaki hedefler üzerinde de mutabakata varmıştır (European Commission, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2030-energy-strategy>, 22 Mart 2019'da erişildi):

- 1990 yılı oranlarına göre kıyaslandığında sera gazı emisyonlarını %40 oranında düşürmek,
- AB tarafından tüketilen enerjinin %27'sinin yenilenebilir kaynaklardan elde edilmesini sağlamak,
- Enerji verimliliğini en az %27 oranında artırmak,
- AB ülkeleri arasında, elektrik dahili bağlantı hedefi olarak belirlenen %15 oranına ulaşmak ve altyapı projelerini ilerleterek iç enerji piyasasını tamamlamaktır (European Commission, <https://ec.europa.eu/energy/en/>

topics/energy-strategy-and-energy-union/2030-energy-strategy, 22 Mart 2019'da erişildi).

Avrupa Komisyonu, Birliğin enerji politikasını, yenileyip geliştirerek “Avrupa Enerji Birliği”ne çevirme hedefleri içinde birinci aşamada Enerji Birliğinden mesul bir başkan yardımcı tayin edilmiştir. Atanma durumu 1 Kasım 2014'de yapılmıştır. 4 ay sonra “İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli Enerji Birliği İçin Çevre Strateji” belgesi yayımlanmıştır. Bu belgenin tam yayımlanma tarihi ise 25 Şubat 2015'tir. Bahsi geçen doküman içeriğinde enerji güvenliği, devamlılık ve aralarındaki yarışı yükseltmek amacıyla tasarlanan, aralarındaki noksan durumları kapatan ve birbirleri arasında çok ilintili olan 5 adet öncelik (dimensions) aşağıdaki gibidir (Durmaz 2015: 15) :

- Enerji arzı güvenliğinin sağlanması
- Komple bütünleşmiş müşterek Avrupa enerji piyasasının meydana getirilmesi
- Enerji talebini düşürülmesine katkı için enerji verimliliğinin yükseltilmesi
- İktisadi durumun karbonsuzlaştırılması
- Araştırma, yenilikçilik ve rekabetçilik (Durmaz 2015: 15).

Bu belgede yukarıda yer alan amaçların yapılması için 15 başlıkta aksiyonlar mevcuttur. Belgenin ilavesinde geçen Enerji Birliği İçin Yol Haritası'nda ise strateji içeriğindeki aksiyonların gerçekleştirilmesiyle alakalı bir zaman cetveli yer almaktadır. Birlik, bahsi geçen strateji ve eylem planının uygulamaya konmasını sıkı bir şekilde izlenmesini belirtmekte “ortak bir enerji politikası” meydana getirilmesi için çok kuvvetli politik kararlılığa ve isteğe yer vermektedir (Avrupa Birliği Bakanlığı 31.07.2017, https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html, 22 Mart 2019'da erişildi).

Avrupa Birliği, 2050 senesinden itibaren başlayacak şekilde ayarlanarak sera gazlarında 1990 senesine oranla %80-90 civarında bir düşme amaçlanmaktadır. 2050 Enerji Yol Haritası bahsi geçen amacı gerçekleştirmek amacıyla birden fazla yol haritası ortaya koymaktadır. Enerji Yol Haritası 2050, enerji sisteminin bu seraya uyumlu olacak şekilde geçişini araştırıyor. Gaz azalımı, rekabet gücünü ve arz

güvenliğini arttırırken hedefliyor. Bu hedeflere ulaşmak için, yeni düşük karbonlu teknolojiler, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği ve şebeke altyapısı için önemli yatırımlar yapılması gerekiyor. Yatırımlar 20 ila 60 yıl boyunca yapıldığından, düşük karbonlu yatırımları teşvik eden istikrarlı bir iş ortamını destekleyen politikaların bugünden yapılmaya başlanması gerekmektedir (European Commission, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2050-energy-strategy> 22 Mart 2019'da erişildi).

Bu bağlamda, özetlemek gerekirse, Avrupa Birliği'nin refahı ve emniyeti, devamlılığına ve fazlaca enerji tedarikine dayanmaktadır. AB en fazla enerji tüketen bölgelerden birisi olmasına karşılık, kaynak açısından yeterli imkânlarla sahip değildir. En son yaşanan genişlemelerden sonra bu dışa bağımlılık daha da artmakta, AB tarafından yeni politikalar geliştirilmesine ve böylelikle enerji arz güvenliği bakımından AB'yi ithalatta rezerv çeşitliliğine yönelmektedir (Aytüre 2013: 35-51). Aynı zamanda, çoğu üye, 1970'lerin petrol krizleri sonucunda enerji arzında kalıcı bir bozulma yaşamamıştır. Bu durum, AB'nin bunu garanti etmedeki başarısının bir kanıtıdır. Bunun, enerji güvenliği konusundaki ulusal kararları etkileyen faktörler üzerinde önemli bir etkisi vardır ve arz güvenliği diğer konularla aynı seviyede değildir. 2006, 2009 ve 2014 yıllarında doğal gaz arzının geçici olarak bozulması, bazı Birlik üyelerini sert bir şekilde etkilemiştir. Bu, ortak bir Avrupa enerji politikasına duyulan ihtiyacı gösteren keskin bir “uyandırma çağrısı” (wake up call) olarak algılanmıştır. Son yaşanan krizlerden beri, AB'nin doğal gaz arzında enerji güvenliğini kuvvetlendirmek amacıyla yalnız bir tedarikçiye bağlı olan üyelerini azaltmak için çok fazla eylem yapılmıştır. Bu bağlamda, altyapısını güçlendirme ve tedarikçilerini çeşitlendirme konusundaki bütün başarılarla rağmen AB, dış enerji şoklarına karşı müdafaasız kalmaya devam etmektedir. Bu sebeple Birlik; kısa vadede bu şoklara, enerji arzlarına karşı dayanıklılığı teşvik eden, uzun vadede ise belirli enerji çeşitlerine, enerji tedarikçilerine olan bağımlılığı düşüren, enerji güvenliği konusunda güçlü bir stratejiye ihtiyaç duymaktadır (Eur-lex 2014 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330>, 1 Mart 2019'da erişildi).

Bu bağlamda son bölümde, AB'nin bu taleplerine ve ihtiyaçlarını göz önünde tutarak devreye Türkiye'nin, güvenli transit yol olması ve içinde bulunduğu projeler araştırılacaktır. Türkiye enerji güzergâhında, istenen enerji çeşitliliğini sağlamak adına enerji güvenliğindeki güvenli geçiş yolu olduğunu AB ve global aktörlere göstermek istemektedir. Böylelikle, Türkiye'nin jeopolitik konumunu kullanarak, komşu ülkelerden aldığı enerji kaynaklarını iletirken, güvenli bir yol olduğunu ispatlamak adına, Türkiye'nin ön planda olduğu projelerin AB enerji güvenliğine olan etkileri incelenecektir.

III. BÖLÜM

3. AB’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ: TANAP VE TÜRK AKIMI PROJELERİ

Türkiye, coğrafi konumu sebebiyle Avrupa Birliği’nin enerji politikasında çok önemli bir role sahiptir. Türkiye'nin bu stratejik konumu, Avrupa’ya enerji kaynaklarının taşınması için kendisini transit bir ülke haline getirmektedir (Engür 2003: 43). Birliğin enerji güvenliğini sağlamada ise Türkiye yine ön plandadır. AB’nin birincil enerji ihtiyacı giderek artmakta ve enerji ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadırlar. Bu durum Türkiye’nin, dünyanın sadece belirli bölgelerinde bulunan birincil enerji kaynaklarına yakın olması ve bu kaynakların AB’ye ulaştırılmasında alternatiflerine karşı oluşturulan çok önemli projelerle avantaj sağlaması yani güvenli bir enerji koridoru olmasını kolaylaştırmaktadır. Bu projelerden en önemli ikisi TANAP ve Türk Akımı projeleridir. Bu bölümde sırasıyla TANAP ve Türk Akımı Projeleri detaylandırılarak incelenecek, AB’nin enerji güvenliğine bu projelerin etkileri anlatılacaktır.

3.1. Türkiye’nin AB Enerji Güvenliğindeki Yeri

Türkiye, sahip olduğu fosil enerji kaynakları yönünden fakir fakat bulunduğu coğrafyadaki komşularının sahip olduğu fosil enerji kaynakları sebebiyle oldukça zengindir. Türkiye jeopolitik konumu açısından incelendiğinde etrafında üç tarafı petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla çevrili ülkeler ve batısında ise dünyanın en büyük enerji ithalat merkezlerinden biri mevcuttur. Bu bağlamda Türkiye önemli bir jeostratejik konuma sahip olmasından dolayı Doğu ile Batı arasında doğal bir enerji koridoru olma eğilimindedir. Enerji koridoru olma potansiyel ve amacına sahip olan

Türkiye AB'nin enerji güvenliğini sağlamasında stratejik bir konumdadır. Bu bölümde AB'nin enerji güvenliğini sağlamasında Türkiye'nin nasıl bir rol oynadığının önemine değinilecektir (ETKB, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Enerji-Diplomasisi>, 25 Nisan 2019'da erişildi).

AB bakımından enerji arz güvenliği konusu Birliğin bekası açısından en dikkat edilmesi gereken hususların başında gelmektedir. Konu bu açıdan incelendiğinde AB'nin yükselen enerji gereksiniminin nereden ve nasıl gidereceğinin git gide daha ciddi bir duruma geldiği görülmektedir. Bu aşamada AB, Orta Doğu ve Hazar Havzası'nda olan enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde ulaşabilmek için Türkiye'yi güvenilebilecek ortak olarak belirtmektedir. Bu bağlamda da Türkiye'yi gerekli projelerde desteklemektedir (Ayhan, 2009: 155-278)AB'nin enerji ithalatında bulunduğu Rusya-Ukrayna, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Hazar Havzası gibi bölgelerin siyasi, ekonomik ve statü anlamındaki istikrarsızlıkları, AB'yi daima farklı arayışlara itmiştir. Enerji kaynaklarının yetersizliği ve enerji arz güvenliğine yeterince oluşturulamamasından dolayı; iç pazarın birleştirilmesi, arz güvenliğinin oluşturulması ve tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesin önem verilmiştir (Aksoy 2014:797).

Türkiye; Asya Avrupa ve Afrika kıtalarının bağlantılı olduğu tam orta noktada bulunmaktadır. Türkiye, hem jeopolitik hem de jeostratejik öneme sahip olan Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkaslar, Hazar Bölgesi, Balkanlar ve Rusya ile çevrili durumdadır (Şöhret 2011: 90). 2017 yılı dünya ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin oranları; Orta Doğu'da 75,5 trilyon m³ (%38,4), Avrupa ve Avrasya'da 66,7 trilyon m³ (%33,9), Afrika-Asya ve Pasifik'te ise 32,5 trilyon m³ (%16,5) şeklindedir (ETKB, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz>, 10 Mayıs 2019'da erişildi). 2017 yılında dünyada ispatlanmış petrol rezervleri ise toplamda 1.696,6 milyar varildir. Bunların 807,7 milyar varili (%47,6) Orta Doğu'da, 330,1 milyar varili (%19,5) Güney ve Orta Amerika'da, 226,1 milyar varili (%13,3) ise Kuzey Amerika'dadır. 2017 yılında dünya petrol üretimi 97,4 milyon varil/gün'e ulaşmıştır. İşlenmemiş petrol, 2017 senesinden beri dünyadaki enerji isteminin %33,7'sini karşılamıştır (ETKB, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol>, 10 Mayıs 2019'da erişildi).

Bahse konu olan bölgeler, dünya siyasi tarihi açısından devamlı çatışmaların yaşandığı bir bölgelerdir. Bu durumun en büyük sebeplerinden biri dünya üzerinde tespit edilmiş olan enerji kaynaklarının büyük bölümünün bu bölgeler üzerine toplanmış olması AB, Rusya, Çin ve ABD gibi başat güçlerin bu bölgeler hakkında devamlı olarak planlar yapmasına sebep olmaktadır (Şöhret 2011: 90).

Enerji alanında üretim problemi yaşayan Türkiye ise mevcutta bulunduğu coğrafi konumunu yararlı bir biçimde kullanmak istemektedir. Enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler ile enerji kaynaklarına ihtiyacı olan AB ülkeleri arasında adeta bir köprü konumundadır. AB kendisinin enerji arz güvenliği sağlamlaştırması hususunda Türkiye ile işbirliği yapmak istemektedir. Bakü-Tiflis-ceyhan ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hatları ile Türkiye'nin Boğazları AB ülkelerine ve uluslararası piyasalara güvenli petrol taşımacılığında stratejik bakımdan ne kadar önemli bir konumda olduğunu göstermiştir (Güneş, Arslan 2018: 46).

Türkiye, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji transit yolu üstündeki konumunu sağlamlaştırmak adına bazı adımlar atmaktadır. Doğu-Batı istikametinde Türkiye üzerinden geçen ve Hazar bölgesine ek olarak Orta Doğu enerji kaynaklarını Avrupa ülkelerine nakletmesi planlanan boru hatları Güney Gaz Koridoru (GGK) olarak geçmektedir. Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru hattı (SCP), Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE), Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonnektörü (ITG) mevcutta faal olarak çalışan boru hatlarıdır. GGK'nın en önemli ayağını oluşturan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ise 12 Haziran 2018'de açılmıştır. 2019 sene sonunda Trans Adriyatik Boru Hattı'nın (TAP) bitirilmesiyle beraber 2020 senesinde Türkiye'nin enerji koridoru rolünü sağlaştırarak AB ülkelerine bu gazın transferinin başlayacağı öngörülmektedir (TC Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, 30 Nisan 2019'da erişildi). Kuzey-Güney ekseninde ise Rusya'dan AB ülkelerine doğru ilerleyecek Güney Akım projesi 2014 senesinde iptal edilmiştir. Bu proje yerine Rusya'da olan enerji kaynaklarının doğal gaz türünün, Türkiye'nin hem kara hem de denizleri vasıtasıyla içerisinden geçirilerek Yunanistan'a bağlanmasına ve Avrupa piyasasına satılmasına olanak sağlayan Türk Akımı Projesi onaylanmış ve

2019 sene sonunda bitirilmesi öngörülmüştür (Türk Akımı Projesi, 2019, <http://turkstream.info/tr/>, 25 Nisan 2019'da erişildi).

AB'nin en makro ve mühimi enerji tedarikçilerinden biri de Rusya'dır. AB tükettiği enerji rezervlerinin büyük bir kısmını Rusya'dan ithal etmektedir. Rusya hem kendi enerji rezervlerinden hem de Hazar Bölgesi'ndeki diğer üretici ülkelerin enerji nakil yolu üzerinde olmasından dolayı ve bu ülkelerle yaptığı enerji anlaşmaları sayesinde enerji pazarında tekel konumunda yer almaktadır. Bu tekelliğinin sayesinde enerji piyasasında Rusya en ciddi aktörlerden birisidir. Ancak enerjideki üstünlüğünü kendi milli çıkarları için kullanmaktan geri durmayan Rusya'ya bu anlamda bir bağımlılık durumu AB için gerçek manada tehlike içermektedir. İşte bu raddede, Türkiye Rusya'nın tekelleşmesini bir nebze de olsa durdurabilmek adına sahip olduğu jeostratejik ve jeopolitik konumu kullanarak mühim bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının, Avrupa kıtasına iletilmesinde Rusya'ya seçenek sunan konumu sayesinde AB enerji güvenliği politikalarında önemli bir yerde bulunmaktadır. Türkiye bir gün AB üyesi olduğu takdirde, AB enerji ithal ettiği ülkelerle komşu olacak, o ithal ettiği kaynakların iletilmesi için güvenli bir rotaya ve stratejik bir partneri elde etmiş olacaktır (İşcan 2004: 136).

Türkiye'nin çok önemli bir transit ülke potansiyeline sahip olması Güney Gaz Koridorundaki rolünü hayati bir öneme taşımıştır. Birlik; Türkiye'nin doğal gaz ve elektrik pazarlarının AB iç enerji pazarı ile birleştirilmesini sağlamak için Türkiye ile teşriki mesai yapmaktadır. Bu duruma ek olarak Türkiye, Enerji Topluluğu ve Avrupa Elektrik İletim Sistemi Operatörleri Ağı (ENTSO-E) içinde müşahit olarak bulunmaktadır. AB-Türkiye arasında Yüksek Düzeyli Enerji Diyaloğu 16 Mart 2015'te başlatılmıştır. Bu husustaki ilk toplantı ise 28 Ocak 2016'da gerçekleştirilmiştir (Europe Commission, https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/arias-canete/announcements/joint-press-statement-turkey-eu-high-level-energy-dialogue-meeting_es, 9 Eylül 2019'da erişildi). Enerji işbirliği ile ilgili bilgilerin global ve bölgesel seviyede sistemli olarak paylaşılması, her iki aktör için de önemli yararlar sağlamaktadır (Avrupa.info, AB'nin Hedefleri, <https://www.avrupa.info.tr/tr/enerji-abnin-hedefleri-58> 22 Mart 2019'da erişildi).

3.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliğinde Türkiye'yi Öne Çıkaran Uluslararası Görünüm

AB enerji güvenliğini sağlarken, enerjiyi tedarik etmek için kendisine enerji yolları yaratmaya çalışmıştır. AB'nin ihtiyaçları doğrultusunda enerji kaynaklarının yoğunluğuna bakıldığında, bu yollar Hazar Bölgesi, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya göstermektedir. Ancak bu bölgelerde yaşanan bir takım problemlerden dolayı, AB bu bölgelerden direkt olarak enerji tedarik edememektedir. Aşağıda neden bu bölgelerden direkt olarak enerji tedarik edilemediği incelenmiştir.

3.2.1. Hazar Bölgesinde Yaşanan Statü Sorunu

AB'nin doğal gazda Rusya'ya olan bağımlılığı ve 2006, 2009, 2014 Rusya Ukrayna arasında yaşanan krizlerden çıkan sonuçların üzerine Rusya'nın güvenilir bir ülke olmaması, enerjiyi dış politikada siyasi araç hatta bir silah olarak kullanması sebebiyle Rus bağımlılığından bir an önce kurtulması, AB'nin enerji güvenliği için zorunlu duruma gelmiştir. Bu duruma ek olarak diğer kaynak ülkelerin çoğunun siyasi ve ekonomik açıdan istikrarsızlığın ve bölgesel güvenlik açısından da güvensizliğin hüküm sürdüğü Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde olması sebebiyle AB'nin enerji arz güvenliği büyük tehdit altındadır. Bu sebeple AB bütün enerji rezervlerine ulaşmak için alternatif kaynaklara büyük gereksinim duymaktadır. AB için Hazar Havzası sahip olduğu gelişmemiş enerji rezervleriyle son dönemde ön plana çıkan ve bütün global aktörlerin çok uluslu şirketlerin rağbet ettiği önemli bir alternatif kaynak seçeneğidir. Akgül'e göre "Türkmenistan ve Özbekistan doğal gaz kaynakları, Kazakistan ve Azerbaycan ise petrol rezervlerinin işlenmesi, taşınması ve satışı üzerindeki ekonomik yaklaşımlar, bölge ülkeleri ile dış güçlerin uluslararası politika stratejilerini büyük ölçüde yönlendirmektedir" (Akgül 2007: 128).

Hazar Bölgesinin sahip olduğu ekonomik ve stratejik durumlar günümüzde devam eden statüsü sebebiyle bu olayların orta yerinde bulunarak önemini korumaktadır. Hazar bölgesi Avrasya'nın ortasında yer almakta ve bu bölgenin doğu-batı arasında köprü vazifesinde bulunmaktadır. SSCB zamanında bu bölgeye kıyısı

olan iki adet ülke mevcuttu. Biri İran diğeri ise SSCB idi. Ancak bu bölgeye genel olarak SSCB hâkimiyet kurmuştu. SSCB dağıldıktan sonra yeni oluşan ülkelerle Hazar Bölgesi'ne kıyısı olan ülke sayısı beşe yükselmiştir. İran, RF'den sonra Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan bu ülkelerdir (Yolcu 2014: 13). Bölgenin ekonomik açıdan ciddi bir gelir kaynağı oluşturması ve yeni kurulan bu ülkelerle beraber bölge üstünden pay alma yarışını hızlandırmış ve Hazar Havzası'nın statü sorunu daha da karışık duruma gelmiştir. Hazar Bölgesi'nin hukuki statüsü hususunda Azerbaycan, Hazar Bölgesi'nin sektörlere ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Kazakistan da aynı görüşü savunmaktadır çünkü kendisi en çok payı alan ülke konumuna gelmektedir. Rusya ise Hazar'ın bir deniz değil göl olduğunu savunmaktadır. Bu durumun sebebi ise Hazar'a deniz statüsü vurgulanırsa Don ve Volga nehirleri kıyıdaş ülkelere açılacak bu durum da Rusya'nın aleyhine olacaktır. Türkmenistan daha değişken ve esnek bir görüşe sahiptir. İkili anlaşmalarda çok fazla taraf olmamaktadır. Türkmenistan'ın bu tavrı, coğrafyaya kayıtsız durmasına sebep olmaktadır. Son olarak İran sektörlere bölünme durumunun karşısında olmakta ve eşit bir paylaşımından yana tavrını koymaktadır. Bu bağlamda eşit bir paylaşım sonucunda sektör bölgesinde önceden %12 iken bu oranını %20 seviyesine yükseltecektir (Yolcu 2014: 27).

Hazar Bölgesi büyüklüğü nedeniyle 'Hazar Denizi' olarak adlandırılırsa da Hazar Bölgesinin göl veya deniz olduğu ile ilgili herhangi bir anlaşma yapılamamıştır. Kıyıdaş ülkelerin de bu hususta görüş farklılıkları olduğu ortaya çıkmıştır. Örnek olarak bu bölgede yer alan petrol ve doğal gaz yataklarının yani ekonomik kaynaklarının paylaşılması ile ilgili de bir anlaşmaya varılamamıştır. Beş kıyıdaş devlet bu kaynakların eşit olarak paylaşılması ile ilgili görüş bildirmişler ve böylelikle de bölgenin enerji kaynak potansiyelinden dolayı önemi çok daha fazla artmıştır. Bölgenin enerji kaynakları yönünden zenginliği bütün büyük batılı devletlerin de ilgisini arttırmıştır. Statü problemi ise gerek bölge ülkeleri gerekse batılı ülkeler için de önemli bir duruma gelmiştir. Bu olay bölge ile ilgili uluslararası politikanın tarafını belirlemede etkili duruma gelmiştir. Günümüzde fosil enerji kaynaklarından petrol ve doğal gaz en fazla ihtiyaç duyulan kaynaklardandır. Hazar Havzası'nda mevcut olan bu enerji kaynakları AB ve Türkiye'nin günden güne artan enerji gereksiniminin giderilmesi bakımından ciddi öneme sahiptir (Yolcu 2014: 12).

Türkiye, günden güne fazlalaşan enerji gereksinimi giderebilmek adına Hazar'da ki kaynaklardan diğer batılı ülkeler gibi faydalanmak istemektedir. Bu duruma ek olarak Avrupa ile Hazar Havzası arasında enerji koridoru pozisyonunda olan Türkiye bu üstünlükten de yararlanmak istemektedir. Bunu ekonomik ve siyasi bakımdan bir getiriye çevirme amacı içindedir. Batılı ülkelerde bölge ile ilgili fikirleri probleme uluslararası kapsam kazandırmaktadır. AB'nin enerji kaynakları açısından Ortadoğu'ya olan bağımlılığı sebebiyle bu bölgeye hâkim olma arzusu vardır. Batılı büyük ülkelerin Hazar Bölgesi'nin ekonomik membasından pay alma rekabeti dikkatleri bu bölgeye çekmiştir. Problemin sonuca ulaşmasını ve bu bölgede devamlılık sağlanmasından yana olan Avrupa, o coğrafyada sağlayacakları tahakkümle cevabın parçası olma yolunda adım atmıştır. Fakat Rusya'nın o coğrafyadaki tahakküm kurma arzusu, İran-ABD arasındaki problemler ve petrol sahası açısından faal olma durumunu yitirmek istememesi problemin cevabına da mani olmaktadır. Bu bağlamda Hazar Bölgesi'nde bir "Petrol Soğuk Savaşı" meydana gelmektedir. Bu raddede global başat güçler ile Hazar Bölgesi arasında Türkiye adeta bir geçiş köprüsü durumundadır. Bu sebeple, AB Hazar Bölgesinden enerji kaynaklarına ulaşmak için direkt iletişime geçmek yerine Türkiye'yi tercih etmektedir. Bu bağlamda Türkiye bölgesel açıdan çok önemli bir yere sahiptir (Yolcu 2014: 28).

3.2.2. Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgelerinde Yaşanan Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık

Dünyadaki güç mücadeleleri içinde Orta Doğu, siyasi istikrarsızlıklarıyla ve zengin enerji kaynakları bakımından 21. yy'nin enerjinin üretilmesinin en önemli kısmı olarak kuvvetli devletlerin ve uluslar üstü aktörlerin atılım yaptığı bir bölge olmuştur. Bu durumla beraber devletler kapsamında bakıldığında, Orta Doğu'da ülkelerin iç yapısı açısından en kendisini belli eden ülke, siyasi açıdan güçlü Türkiye'dir. Türkiye; hem Türk Cumhuriyetleri hem de Arap devletleriyle olan kültürel ve ekonomik ilişkileriyle geçmişten geleceğe sürekli etkileşim ve iletişim durumundadır ve bu durumunu sürdürmektedir. Bu bağlamda, Türkiye uluslararası enerji savaşının aslında bütünüyle göbeğindedir. Orta Doğu'da olan verimli enerji kaynaklarının gelişmiş olan Batı'ya ve uluslararası pazara taşınmasında planlanan

güzergahlar kapsamında çok büyük mücadeleler yaşanmaktadır. Bu konuda ABD, İngiltere, AB üyeleri, RF, Çin, İran ve diğer ülkeler arasında meydana çıkan enerji yarışı aynı tempoyla sürmektedir. Bunun sonucunda Türkiye'nin kaynakları ulaştırması açısından ithalat ve ihracat pazarları arasında enerji transfer noktasında adeta kilit ülke konumuna gelmesi öngörülmektedir (Özkan, 2010: 17).

Orta Doğu'da olan ülkeler dünya petrol pazarında çok yüksek miktarda rezerve sahip olduklarından büyük ihracatçı ülkeler olarak geçerler. Bilhassa Suudi Arabistan ve İran, hem üretim-enerji tedarik limiti hem de mevcuttaki enerji kaynakları bakımından kalan üreten ve ihracat yapanlara oranla enerji pazarındaki en ciddi ve etkili aktörlerdendir. Mevcuttaki enerji kaynakları bakımından bir diğer büyük Orta Doğu devleti ise Irak'tır. Ancak ABD'nin Irak'ı 2004 yılında işgal etmesiyle birlikte ham petrol üretimi 2004 öncesine ulaşamamıştır. Yine de Irak bölge üzerinde olan en büyük petrol tedarik eden ülkelerden biri olmaya elverişlidir. Bahsi geçen devletlerde veya coğrafyada oluşabilecek politik, askeri bir krizin, bu devletlerin enerjiyi diğer ülkelere tedarik etme süreçlerini etkilemektedir. Bu bağlamda işlenmemiş petrol arzında oluşturacağı düşme ve kısa vadede petrol talep esnekliğinin az olması nedeniyle ham petrol fiyatını hızla yükseltebilmektedir. Bu sebepten, mevcut durumda dünya petrol pazarındaki fiyat yükselmesi sebebiyle, enerjiyi dışarıdan satın alan bütün ülkeleri negatif yönde etkileyecek ve bu durum dünya ekonomisinde global kriz oluşturabilecektir. Avrupa ve Orta Doğu bölgesi arasında bir enerji terminali, santrali ve koridoru olma yolunda inşa edilen boru hatları Türkiye'nin de olduğu bölgede, Türkiye'nin çok daha fazla aktif olması için olanak verecektir (Alemdaroğlu, 2007: 2).

ABD Başkanı Donald Trump'ın uyguladığı, İran'ın nükleer anlaşma safhasında çekilmesinden dolayı kademeli olarak yeniden getirilen İran yaptırımları bütünüyle yürürlüğe girdi. ABD'nin buradaki amacı çoğunlukla petrol ihracatıyla çevrilen ülkenin ekonomisinin ana damarını kesmektir. Burada yaptırım uyguladığı ve yaptırımdan etkilenen en önemli şirketlerin biri, İran Ulusal Petrol Şirketi ve ortaklarıdır. Bu şirketlerin uluslararası faaliyetlerini kısıtlayacak yaptırımlarla, yabancı mali oluşumların İran Merkez Bankası ve İranlı diğer bankalarla çalışmasına dahi engellemiştir. Bu duruma ek olarak, dünya genelinde bankalar arasında olan

uluslararası fon aktarmasını tanzim eden SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) sisteminin, yaptırımlara tabi olan bütün İranlı mali merkezlere karşı kapatılmaz ise, ABD'nin de ambargosuna ve hatta yaptırımlarına karşı karşıya kalacağı belirtilmiştir. (Hürriyet.com, 05.11.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-abd-dunyaya-duyurmustu-yaptirimlar-basladi-41008619>, 30 Mayıs 2019'da erişildi).

ABD Başkanı'nın bu ambargo gözdağından sonra 100 şirketten daha çoğu İran piyasasından çekileceklerini açıklamışlardır. Bu şirketlerden bazıları CMA CGM şirketi, petrol devi Total, Airbus, Peugeot, Renault, BNP Paribas'tır. Yenilenebilir enerji mevduat uzmanı İngiliz Quercus şirketi de İran bölgesinde hayata geçirmeyi tasarladıkları yaklaşık 500 milyon Euro değerindeki güneş enerjisi projesinden vazgeçmiştir. AK, 2018 Ağustos ayında "Engelleyici Mevzuat" ile Batılı çok uluslu şirketlerin ABD'nin uygulamakla tehdit ettiği yaptırımları karşılığında korunacaklarını açıklamıştır. Bu bağlamda, ABD yaptırımlarına uyanlara ceza verilebileceği de gündeme gelmiştir. İngiltere, Fransa, Almanya Dışişleri Bakanları ve AB Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin imzasını taşıyan ortak açıklamada ABD yaptırımlarının tanınmayacağı açıkça belirtildi. "Engelleyici Mevzuat" kapsamında İran'la ticaret gerçekleştiren Avrupalı şirketlerin korunacağı söylendi. Bahsi geçen mevzuat çerçevesinde, Batılı şirketlerin ABD yaptırımlarına uymasını yasaklamıştır. Ek olarak yabancı mahkemenin Avrupalı şirketlere ilişkin verdiği kararın etkisini de sıfırlamıştır (Euronews.com, 09.11.2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/09/abd-nin-yeniden-baslayacak-iran-yaptirimlar-neler-ab-nin-pozisyonu-ve-turkiye-ye-etkileri>, 30 Mayıs 2019'da erişildi). AB AK'nin Ekonomik ve Mali İşlerden Sorumlu Bakanı Pierre Moscovici; AB'nin, ABD aracılığıyla İran'a karşı oluşturulup uygulamaya geçirilen yaptırımların karşılığında olduklarını söylemiştir (Hürriyet.com, 05.11.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-abd-dunyaya-duyurmustu-yaptirimlar-basladi-41008619>, 30 Mayıs 2019'da erişildi).

Ortadoğu ve Kuzey Afrika açısından enerji kapsamında bölgesel bir inceleme yapıldığında, mühim suyuollarının geçiş rotasında olmaları ve yaklaşık 160 senedir

varlıklı fosil enerji rezervlerinin mevcudiyeti sebebiyle güçlü ülkelerin egemenlik savaşına ev sahipliği yapmaktadırlar. Bu bakımdan bahsedilen durumdan dolayı burası, jeopolitik ve jeostratejik açıdan çok önemlidir. 19. yy. son yıllarıyla beraber Avrupa’da endüstrinin hızlı bir şekilde yayılmasından dolayı hesaplı ve fazla ham maddeyi elinde tutabilme hususunda ortaya çıkan bu durum, dünya politikasında sömürgeciliğin doğmasının zeminini oluşturmuştur. 20. yy. başından beri çabukluk kazanan sömürgeleşme rekabeti, gereksinim duyulan enerji kaynakları bakımından varlıklı devletlerin ve ekonomik bakımdan elde tutulmasına yönelik siyasi ve askeri girişimlerin yapılmasına sebep olmuştur (Deniz 2013:68-75).

Libya’da 2011 senesinden beri meşruiyet krizi devam etmektedir. Uluslararası platformlardan bilinen Ulusal Mutabakat Hükümeti Birlikleri ve Halife Hafter’e bağlı Libya Ulusal Ordusu arasında çatışmalar sürmektedir. 2011 senesinde gerçekleşen devrimden evvel Libya, günde yaklaşık 1,6 milyon varil petrol üreticisiydi. Ayrıca Libya Afrika kıtasındaki 4. en büyük doğalgaz kaynağını elinde tutan devlettir. 54.6 trilyon m³ enerji rezervi ve yıllık yaklaşık 590 milyar m³ üretim yapmaktaydı (Ferdî Güçyetmez, 14.06.2019, <https://www.diplomatikstrateji.com/libya-son-durum-haritasi/> 30 Mayıs 2019’da erişildi).

Libya'nın doğal gaz sanayisi 2012 yılında yeniden iyileştirilme çalışmalarına başlandı. Ancak üretim, hala savaştan önceki düzeyin altında kalmıştır. EIA’ya (U.S. Energy Information Administration) göre, 2009 senesinde toplam gaz üretimi 29.3 milyar m³’tür. 2004’ün ekim ayında hayata geçirilen ve Eni ile NOC ortaklığında işletilen “Greenstream” (Yeşil Akım) su altı doğal gaz boru hattı, 370 mil uzunluğundadır. Yeşil Akım güzergahı; Cezayir sınırında mevcut olan deniz sahasından gelen doğal gazı, Libya’da işlendikten sonra Sicilya’ya ve daha sonrada İtalya’ya taşıyarak sonlanmaktadır. Bu boru hattı projesindeki doğal gaz transferi de, 2011’deki yaşanan iç savaş sebebiyle duraklamıştır (Özer Balkaş, 12.02.2017, https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/e8d701cae46dde8_ek.pdf, 30 Mayıs 2019’da erişildi).

Yeşil Akım Projesi'nin oluşturulması sonrasında Libya'da mevcut olan bu enerji sahası, Batılı ülkeler için git gide önemli duruma gelmiştir. Örneğin Total, BP, Lasmo, Exxon Mobil, ENI grubu, Occidental, Rosneft, Repsol, OMV ve Lundin gib enerji devleri Libya'nın çok büyük ihalelerine girip bu ihalelerde kazanmada başarılı olmuşlardır. 2017 senesinde Libya Ulusal Ordusu, Libya'nın %60 petrolü dış ülkelere tedarik etme kapasitesi olan Bingazi'de olan Sidra, Ras Lanuf petrol limanlarını işgal etmiştir. Bi gün içinde 300.000 varil petrol üreten Sharara petrol yatağının, bi gün içinde 90.000 varil petrol üreten El-Feel petrol yatağının Libya'da ki ittihatçı kuvvetlerden geri alınmıştır. Akabinde hemen tekrar petrol üreilmeye devam edilmiştir. Libya Ulusal Petrol Şirketi, Repsol SA, Total SA, OMV AG ve Statoil ASA tarafından Sharara petrol yatağı müşterek olarak çalıştırılmıştır. El Feel petrol yatağınıysa, Libya Ulusal Petrol Şirketi ile ENI Spa, müşterek şekilde çalıştırmaktadırlar. Tekrar petrol üretimine başlanılan bu petrol yataklarıyla Libay'da ki petrol üretim kapasitesi tekrardan 1 gün ortalaması bazında 490.000 varile kadar yükselmiştir (Ferdî Güçyetmez, 14.06.2019, <https://www.diplomatikstrateji.com/libya-son-durum-haritasi/> 30 Mayıs 2019'da erişildi). Ancak Kaddafi'nin ölümünden sonra hala yaşanan meşruiyet krizi, AB açısından bakıldığında Libya'nın da en güvenli yol olmadığını kanıtlamaktadır.

Fosil ve yenilenebilir enerji kaynak potansiyel durumunun çok olduğu Afrika bölgesi, teknolojiadaki boşluk, altyapının yetersiz olması ve politik etkenler sebebiyle bu kaynakların varlığından yeterli düzeyde üretimde bulunamamaktadır. 2016 verilerine göre dünyada olan ispatlanmış petrol kaynaklarının %7,6 kadarı Afrika coğrafyasında bulunmaktadır. 2015 senesindeki dünyanın bütününe bakıldığında petrol ve doğalgazın %40 kadarı Afrika bölgesinde keşfedildi. Afrika'nın asıl amacı, ülkesinin haricinde gelen yabancı mevduat uzmanlarının yapacakları yatırımların sayesinde bölgesindeki enerji rezervlerinin potansiyellerini ortaya çıkarmaktır. Hollandadan gelen Enerji Risk Danışmanlık Firması VEROCY'nin müşterek partneri Cyril Widdershoven, enerji alanında o coğrafyadaki yatırımlarla ilgili bir takım tespitlerde bulunmuştur. Bunlar Afrika'nın Sahra Çölünün altında kalan kısımdaki bölgelere fosil enerji kaynaklarını arayıp bulma çalışmaları için yatırımları genel manada Uzakdoğu ülkeleri tarafından yapıldığını söylemiştir. Avrupalı şirketler o

bölgelerdense genel manada Angola, Nijerya ve çoğunlukla da Mozambik'te yatırım yapmayı düşünmekte olduğunu ancak Batı ve ABD gibi başat güçlerde olan enerji devleri coğrafyada mevcut olan politik istikrarsızlık ve ülkelerin içinde durulmayan sular sebeplerinden dolayı Afrika'da yatırım yapmaktan çekindiklerini belirtmiştir. 2016'da ki istatistiklere göre dünya üzerinde yaklaşık trilyon 700 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi mevcuttur. Bu rezerv oranının %7,6'lık payına denk gelmiş olan 129 milyar 200 milyon varili Afrika'da bulunmaktadır. Afrika kıtasında en fazla rezerve sahip olan ülke 48 milyar 400 milyon varille Libya'dır. Ardından Nijerya 37 milyar 100 milyon varile sahiptir. Angola, 12 milyar 700 milyon varile sahiptir. Cezayir, 12 milyar 200 milyon varile sahiptir. Mısır ise 3 milyar 600 milyon varil rezervine sahip olarak ilk beş ülkenin arasında yer almaktadır. Dünya üzerinde bir gün içinde yaklaşık olarak 95 milyon varilin üzerinde petrol üretilirken, Afrika bölgesi bu orana 8 milyon 263 bin varille katkı sağlamaktadır (Dünya.com 4 Haziran 2016, <https://www.dunya.com/ekonomi/afrika039nin-enerji-potansiyeli-yatirim-bekliyor-haberi-318812> , 1 Haziran 2019'da erişildi).

2009 senesinden bu yana ABD, Japonya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi birden fazla başat güçte gerçekleşen iktisadi krizler ve enerjide yükselen fiyatlarla, bu durumların giderilip bütçelerinde meydana gelen açıklıkların kapanması için, bu ülkeler tedarik ettikleri enerji kaynaklarını çok daha ucuza ve güvenli bir şekilde redarik edilmesinin önemini fark etmişlerdir. Bu bağlamda, fosil enerji rezervleri bakımından açısından yoğun olan Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleriyle iktisadi çıkarlara dayanan girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak bu sefer ABD çok daha farklı bir taktik uygulayarak bölgelerdeki toplumsal sorunları kazıyıp isyanlar ortaya çıkartıp yönetimlerin komple değişmesini sağlamıştır. Çünkü mevcut yönetimler ABD-AB ile anlaşamamaktaydılar. Bu bağlamda meydana gelen Arap Baharı, jeopolitik ve jeostratejik anlamda da çok önemli bir boyutta yer almaktadır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşanmış olan politik açıdan istikrarsızlık güvenli bir enerji kaynak bölgesi olmaktan onları bir şekilde uzaklaştırır. Enerji kaynaklarını paylaşmak, yönetmek ve enerji güvenliğini sağlamak yalnız enerjiye sahip bölge ülkeleri bakımından değil uluslararası arenadaki en temel aktörler yani ABD ve AB ülkeleri bakımından da önemlidir. Global açıdan ayağa kalkarken herhangi bir tökezlemeye sebep olabilecek

en büyük risklerin en tepesinde, artan enerji kaynak fiyatları gelmektedir. Bu bağlamda bahsedilen bölgeler üstünde yapılmak istenen değişiklik ve düzenlemelerin devam edeceği gözlenmektedir (Deniz 2013: 65-78).

Uluslararası bölge üzerinde önemli değere sahip olan Ortadoğu ve Hazar coğrafyasının enerji kaynaklarını Türkiye'yi kullanarak üstünden enerji aktarma boru hatları ile taşınması, Türkiye'yi sahip olduğu uluslararası manadaki jeopolitik konumunun yerini AB enerji güvenliğine sağlayacağı katkı ile çok daha sağlamlaştıracağı sonucuna götürmektedir. Sonuç olarak, AB'nin enerji bağımlılığını düşürmek için farklı enerji rotası arayışları; Türkiye'nin bu coğrafyadaki etki ve nüfuz alanı ile birlikte sahip olduğu stratejik önemini korumaya devam edeceği düşünülmektedir.

3.3. TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi)

TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi- Trans Anatolian Natural Gas Pipeline), Hazar Denizi'nin Azerbaycan tarafı içerisinde yer alan gaz sahalarında çıkartılan doğal gazın başlangıçta Türkiye'nin, sonrasında ise Avrupa'ya ulaştırılması adına hayata geçirilen Güney Gaz Koridoru projesinin Türkiye ayağını oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, aynı zamanda, bu bölge, Şah Deniz 2 Gaz Sahası olarak da bilinmekte olup, bölgede bulunan doğal gazın Türkiye'ye ulaştırılması Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ile sağlanacakken, ardından bu gaz Avrupa'ya, TANAP eliyle Trans-Adriyatik Boru Hattı'na (TAP) eklenerek ulaştırılacaktır. Bu açıdan bakıldığı vakit, TANAP, hem Türkiye hem de küresel enerji piyasaları noktasında hayati bir noktada yer almaktadır (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi, <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir>, 24 Mart 2019'da erişildi).

Kaynak:<https://ankasam.org/enerji-dis-politika-iliskisi-baglaminda-tanap-projesi/>

Şekil 3.1: TANAP Haritası

3.3.1.TANAP Projesinin Tarihçesi

2007 yılının Ekim ayında Türkiye ile Azerbaycan arasında ilk kez Şah Deniz 2 Gaz Sahası'nda mevcut olan doğal gaz kaynaklarının satışı ve transferi ile ilgili konularda gerekli anlaşmalar oluşturulmuş ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır (BOTAŞ, <http://botas-ahk.gov.tr/tr/proje/tanap-projesi.aspx>, 30 Nisan 2019'da erişildi).

Güney Gaz Koridoru gibi önemli bir projede 17 Kasım 2011'de TANAP 'ın ilan edilmesi bölgede çok büyük bir güçler dengesinin değişmesi durumuna yol açmıştır. TANAP'ın ortaya ilk çıkışı 2011 Ekim'inde Azerbaycan-Türkiye transit müzakereleri sırasında birden bire gündeme gelmiştir. Akabinde, bunun, 25 Ekim 2011 tarihinde IGA içerisinde yer alan Hükümetlerarası Anlaşma içerisinde ilave edilen ek bir madde ile güvence altına alındığı görülmüştür. Ardından, 24 Aralık 2011'de TANAP için Türkiye Cumhuriyeti Enerji Bakanlığı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Sanayi ve Enerji Bakanlığı arasında Mutabakat Zaptı (MOU) yapılırken, bu sefer, 26 Haziran 2012'de ise bu bakanlıklar arasında ise özel IGA'nın imzalandığı görülmüştür. İmzalanan bu Zapt hemen akabinde TBMM'de onaylanmış ve 12 Temmuz 2012'de ise yürürlüğe girmiştir. Mutabakat Zaptı içeriğinde SOCAR tarafından TANAP'ın proje tasarımı, inşa ve sonrasında işletmesi maksadıyla TANAP Doğal Gaz İletim A.Ş

kurulmuştur. Bu projeye özel olarak konsorsiyum kurulması için hem Türkiye hem de Azerbaycan işbirliği ile SOCAR, BOTAS ve TPAO şirketleri atanmıştır. (Çınar Mühendislik Müşavirlik A.Ş 2013: 1-4)

TANAP vasıtasıyla, Türkiye piyasasına 6 milyar m³ gazın ihraç edilmesi şartının metin içerisine yazılması SOCAR bakımından çok önemli bir durumdur. Bu durumu her iki devlet de kabul etmiştir. Öyle ki, eğer, metne eklenen 6 milyar m³ gaz ihracatının olmaması durumun da ise TANAP'ın hayata geçirilmesi olanaklı görülmemektedir. Bunun nedeni ise boru hattının çok yüksek kapasitesi (56 inç ve 31 milyar metreküp) olması başlangıçta sadece 10 milyar m³'lük bir başlangıç hacmi noktasında maliyet temelinde uygun olmamaktadır. Bu nedenle, 25 Ekim 2011'de, TBMM'nin kabul etmiş olduğu IGA'nın "transit" isimli bölümü ve yine, bu tarihte imzalanan BOTAS-SOCAR Transit Gaz Anlaşması (GTA) isimli anlaşmanın resmi olmayan anlamda TANAP adına uygulanamaz hükmünde olduğu görülmektedir. Her iki devlet hükümetleri tarafından TANAP gerçek manada destek bulmuştur. Bu duruma ek olarak TANAP, Azerbaycan, Türkiye, ABD, Avrupa Birliği, İngiltere ve de hatta Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ve NABUCCO konsorsiyumlarından da destek görmektedir. BP ise bir takım değişik yaklaşımlardan dolayı TANAP ve BOTAS projesine destek vermektedir. TANAP'a karar verilip, inşasına başlanmasıyla alakalı süreçte dört aşama mevcuttur. Bunlar ön anlaşma, projenin kamuoyuna ilk duyuru, mutabakat zaptı ve nihai anlaşmadır (Aras, Suleymanov ve Hasanov 2013: 993-994).

Kaynak: https://www.bp.com/tr_tr/turkey/hakk_m_zda/bp-tuerkiye/shah_deniz_turkey.html

Şekil 2.2: TANAP ile Avrupa Bağlantı Haritası

Trans-Anadolu projesi ile aslında gelecek dönemde ‘Şahdeniz’, ‘Abşeron’ ve ‘Ümid’ doğal gaz rezervlerinde üretilen bu gazın Avrupa bölgesine transfer işlemleri planlı hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu projede ise Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in teşebbüs etmesi çok önemli bir noktadır. Çünkü aynı zamanda, TANAP’ın bir devam şeklinde görülen Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) isimli projesi de enerji güvenliği noktasında Avrupa için çok önemlidir. 870 km uzunluğunda olan TAP, TANAP ile birleştiği vakit Yunanistan ve Arnavutluk gibi Balkan devletleri üzerinden Adriyatik Denizini de geçerek İtalya’ya transfer edilecektir. Böylelikle TANAP sayesinde TAP güney Avrupa’nın enerji ihtiyacını karşılamış olacak ve aynı zamanda Avrupa’da ki enerji sektöründe hatırı sayılır bir konum elde edecektir (SOCAR, <http://socar.az/socar/assets/documents/az/socar-annual-reports/illik-hesabat-2013az.pdf>, 03 Nisan 2019’da erişildi).

Mevcuttaki inşaat bitip alt ve üst yapı çalışmaları devam ederken açılış 12 Haziran 2018 tarihinde Türkiye, KKTC, Azerbaycan, Sırbistan ve Ukrayna gibi devlet başkanlarının katıldığı törenle gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan yapmış olduğu konuşmada, "TANAP ile Türkiye, transit bir ülke olmaktan çıkıp üreticiden nihai tüketiciye uzanan değer zincirinin her aşamasında rol oynayan kritik bir konuma geldi. Ülkemiz bölgesel enerji hatlarının merkezi vizyonuna TANAP ile bir adım daha

yaklaştı" demiştir (Hürriyet, 12.06.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/trans-anadolu-dogalgaz-boru-hattinin-acilisi-y-40865909>, 03 Nisan 2019'da erişildi) .

Başlangıçta, bu proje ile Türkiye'ye 2 milyar m³ lük bir gaz akışı sağlanması planlanırken, bu rakam, ilerleyen dönemlerde kademeli olarak arttırılarak 6 milyar m³ seviyesine ulaştırılması öngörülmektedir (Kaya, 2018 <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/enerji-ve-tabii-kaynaklar-bakani-albayrak-tanap-projesini-12-haziranda-devreye-aliyoruz/1142072> 05 Nisan 2019'da erişildi).

15 Nisan 2019 tarihinde boru hattına test amaçlı gaz verilmeye başlanmış ve böylelikle TANAP ikinci fazında son aşamaya gelinmiştir. TANAP'tan yapılan resmi açıklamada, proje için Haziran 2018'de, yapılan tören sonrasında birinci fazın devreye alındığı ve hatta Türkiye'ye de gaz akışının başlanıldığı ifade edilirken, şimdi ise projenin ikinci fazını oluşturacak olan ve de Eskişehir'den Edirne-İpsala'ya uzanacak olan ikinci fazında bitirilmesi noktasında gelindiği vurgulanılmıştır. Bu bağlamda ise ayrıca, Haziran 2019'da sistemi komple çalıştırarak projenin Avrupa tarafına test amaçlı olarak gaz arzına hazır hale gelmesi planlanmakta olduğu belirtilmiştir (Hürriyet, 17.04.2019 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tanaptan-avrupaya-gaz-temininde-son-asamaya-gelindi-41185488> 18.04.2019'da erişildi).

3.3.2. TANAP Projesinin Özellikleri

TANAP projesi GGK'nın 4 kademeli olan entegre projesinin ana gövdesini oluşturmaktadır. Türkiye'ye ulaşacak olan doğal gaz Şahdeniz 2 yatağından çıkarılarak ilk olarak Gürcistan'a ulaştırılacaktır. Sonrasında bu gaz, Tiflis istikametinden Türkiye'ye getirilecektir. Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra öncelikle Ardahan'a oradan da yirmi adet şehri geçip Yunanistan ile buluşacaktır ve oradan da İtalya'ya gidecek olan TAP hattı ile nihayetinde Avrupa'ya transfer olacaktır. Bu dört aşamalı şekilde projelendirilen doğal gaz boru hattının yaklaşık olarak uzunluğu 4000 km olacaktır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uluslararası-Boru-Hatları-ve-Boru-Hattı-Projeleri>, 08 Nisan 2019'da erişildi).

TANAP projesinin Türkiye sınırlarındaki ilk giriş bölgesi Ardahan-Posof güzergâhı şeklinde belirtirken, bu projenin çıkış yeri ise Edirne-İpsala güzergahı şeklinde belirlenmiştir. TANAP, yukarıda da bahsedildiği gibi Türkiye sınırları içerişindeki toplam yirmi ilden geçerek Yunanistan sınırına ulaşmaktadır. Bu iller ise şunlardır: Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ ve Edirne'dir (TANAP, <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> 08 Nisan 2019'da erişildi). Ayrıca, bu projenin, yatırım tutarına bakıldığı vakit yaklaşık olarak 8 milyar dolar civarında hesaplanmaktadır. Bu proje hem Türkiye'ye mali anlamda katkı sağlayacak hem de bölgede yer alan diğer devletlerin aralarındaki ilişkileri geliştirilmesi açısından yarar sağlayacaktır (Ekonomist, 2018, <https://www.ekonomist.com.tr/kulis/tanapta-yatirim-tutari-ne-oldu.html>, 7 Nisan 2019'da erişildi).

TANAP; 19 kilometresi Marmara Denizi altından geçen rotası olmak üzere toplam olarak 1850 km uzunluğundadır. Bu 1850km'lik hatta 7 adet kompresör istasyonu, 4 adet ölçüm istasyonu, 11 adet pig istasyonu, 49 adet blok vana istasyonunun yanında 2 adet gaz çıkış istasyonunun da Türkiye bulunan ulusal doğal gaz şebekesini desteklemek adına yer aldığı görülmüştür. Bunun yanında, ayrıca, TANAP Doğal Gaz Anonim Şirketi'ndeki hisse dağılımları irdelenildiği vakit hisselerin büyük bir çoğunluğunu yüzde elli sekiz oranında Azerbaycan Milli Petrol Şirketi SOCAR elinde bulundururken, geriye kalan hisselerin yüzde otuzu BOTAŞ'ın ve yüzde on ikilik kısmı ise İngiliz BP elinde bulundurmaktadır (Sak ve Zengin 2015: 5-6).

Kaynak: <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>

şekil 3.3:TANAP Haritası Durakları

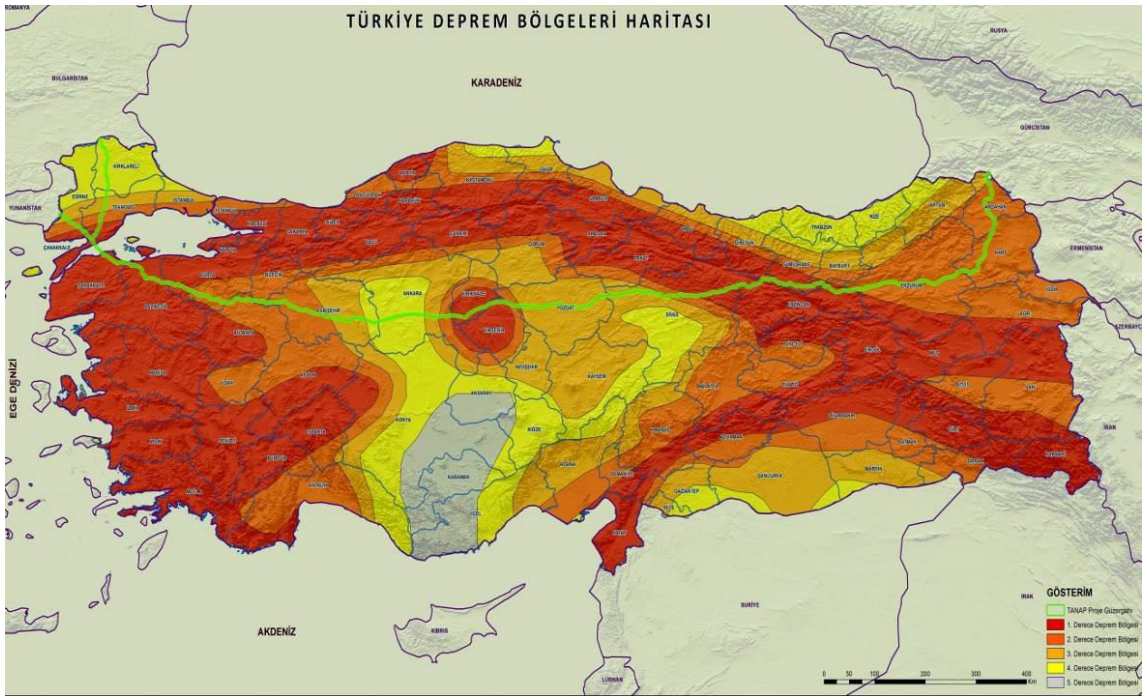
İlk kısımda projenin doğal gaz taşıma sığası senelik 16 milyar m³ olarak planlanmış fakat ardından 2023 yılında bu sayının 23 milyar m³, 2026 yılında ise 31 milyar m³'e artırılması planlanmıştır. Birinci aşamadaki 16 milyar m³ doğalgazın 6 milyar m³'ü Türkiye'ye satılacağı kalan 10 milyar m³'ü TANAP'ın çıkış sınırında bulunan Bulgaristan ve Yunanistan'dan Avrupa'ya satılacağı planlarının arasındadır. İlerleyen yıllarda Türkmenistan'ın GGK'ya katılımı ile birlikte Türkmen gazının Avrupa üzerine bu hatla taşınması beklenmektedir. Bu bağlamda bu hattın ortaya çıkması ile birlikte GGK'nın Türkiye ve Avrupa için diğer farklı bir hat olma özelliği artmış olacaktır. Belirlenen hedef maliyet 9 milyar \$ olan TANAP'ın işletme kısmınının 40 yıl süreceği ön görülmüştür (Çınar Mühendislik Müşavirlik A.ř., 2013:1-4).

TANAP içinde yapılacak olan yer üstü tesisleri aşağıdaki şekilde planlanmıştır;

- 8 Adet Kompresör İstasyonu
- Pig İstasyonları
- Blok Vana İstasyonları
- Off-Take Yapıları
- Katodik Koruma Sistemleri
- Ölçüm İstasyonları

Ayrıca, TANAP’da boru hatları ile yer üstü tesislerinin yapılabilmesi amacıyla ek olarak kamp sahaları, geçici boru depolama alanları, elektrik iletim hatları, ulaşım yolları vb. gibi geçici yapıların inşasının gerçekleştirildiği görülmüştür. İlgili bakanlığın İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu tarafından incelenip değerlendirilmesinin ardından, TANAP ÇED Raporu olarak kabul edilmiş, böylece TANAP’ın gerçekleşmesi önündeki bir diğer engel de ortadan kalkmış bulunmaktadır (TANAP Projesi ÇED Başvuru Dosyası, 2013:144).

Bu projedeki en önemli noktalardan biri de belirlenen rotalardan geçen deprem fay hatlarıdır. “TANAP DGBH güzergâhı boyunca geçilecek olan diri fay zonları özel geçişler grubunda değerlendirilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesindeki Erzurum Fay Zonu ve Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ), Eskişehir civarındaki Kaymaz, Eskişehir, Dodurga ve İnönü Fay Zonları, Balıkesir-Bursa, Çanakkale civarındaki Manyas, Sarıköy, Edincik Fay Zonları ile Saros-Gaziköy Fayı güzergâh boyunca karşılaşılabilecek olan önemli fay zonu geçişleridir.” (TANAP Projesi ÇED Başvuru Dosyası, 2013: 92-94). TANAP’ın güzergâh belirlenme safhasında doğal afet bölgelerinden örneğin heyelan, taşkın, çığ, kaya düşmesi, oldukça kaçınılmıştır. Ayrıca TANAP’ın inşaat teknolojisi ve projelendirmesi de bahsi geçen durum göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur (TANAP Projesi ÇED Başvuru Dosyası, 2013: 94) .

Kaynak: Fay Hattı (TANAP) Projesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu

Şekil 3.4: Türkiye Fay Hattı TANAP ÇED Raporu

3.4. Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) Projesi

Doğalgaz krizlerini yaşamamak ve Rusya'ya olan bağımlılığı da azaltmak için Avrupa; Orta Asya ve Hazar bölgesinden doğalgaz tedarik etmek için projeler geliştirmektedir. Avrupa'nın enerji arz güvenliği için daha bağımsız olması ve rahat hareket etmesi amacıyla, Avrupa önce NABUCCO, sonrasında Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) projeleri ile yatırım kanallarını açmıştır. Azerbaycan'dan tedarik edilecek olan ve TANAP projesi ile Türkiye'den geçecek doğalgaz'ın Yunanistan'dan İtalya üzerine devam edecek TAP projesi ile bağlanması için 2016 yılında bu projenin temelleri atılmıştır. Yunanistan-Türkiye sınırındaki TANAP ile bağlantıya geçen TAP, Güney İtalya'da İtalya doğal gaz ağına bağlanmak için karaya çıkmadan önce Kuzey Yunanistan, Arnavutluk ve Adriyatik Denizi'ni geçecek ve Hazar doğal gazını Avrupa'ya taşıyacaktır. Proje bittiği zaman Hazar bölgesinden Avrupa'ya uzanan 3500 km'lik bir boru hattı ile bağlanacaktır (TAP-ag.com, <https://www.tap-ag.com/the-pipeline>, 22.Haziran 2019'da erişildi).

Kaynak: <https://www.pipelinesinternational.com/2016/04/15/tap-awards-major-offshore-construction-contract/>

Şekil 3.5: Trans-Adriyatik Boru Hattı Haritası

Yaşanan doğal gaz krizlerinin bir daha yaşanmaması için bu projenin bitirilmesi, Avrupa Birliği enerji güvenliği açısından çok önemlidir. Çünkü Avrupa Birliği artık Rus gazına olan bağımlılığından kurtulmak istemektedir. Bu projeye de TANAP üzerinden gelen gazın TAP ile devam etmesiyle Rusya'ya herhangi bir bağımlılığı kalmayacaktır (Sak ve Zengin 2015: 8). Mart 2019 tarihinde Adriyatik Denzinde çelik boruların döşenmesiyle devam eden bu önemli süreçte, TAP bilgilerinin yer aldığı kendi resmi sitesinde projenin ilerleme ve bitme sürecinin Şah Deniz 2 projesiyle bağlantılı olarak gitmekte olduğunun özellikle altı çizilmektedir (TAP-AG.com, <https://www.tap-ag.com/the-pipeline/project-timeline#34>, 22 Haziran 2019'da erişildi).

3.5. TANAP Projesinin Avrupa Birliği Açısından Rolü ve Önemi

Dünyada nüfus artışı ve teknolojiye ilerlemelerle birlikte enerji talebi de hızla artmaktadır. Öyle ki, 2030'lu yıllarda, dünyadaki enerji talebinin %45 oranında yükselmiş olacağı ve enerji talebinin de yıllara göre ortalama %1,6 olacağı öngörülmektedir. Enerji temelli maliyetleri fazla olan Avrupa ülkelerinin, enerji tedariki için dış kaynaklara bağımlılıkları olduğu görülmektedir. Hatta Avrupa, 2009'dan günümüze kadarki dönem aralığı incelendiği vakit enerjisinin yaklaşık

olarak yarısını ithal ettiği görülmektedir. Bu değer ise 2030'lu yıllar da %70'e çıkacağı tahmin edilmektedir (Türkyılmaz 2012: 4).

Avrupa için kısa vadede, doğal gaz, temininde güvence olması şartıyla, ayrıca yenilebilir enerji üretimi koşullarına bağlı olarak değişkenlik göstermesinden ötürü enerjinin çeşitliliği temelinde önemli rol oynayacağı öngörülmektedir. Hatta orta vadede ise doğal gaz kaynaklarının ve yeni kaynak ülkelerin araştırılmasına neden olacaktır (European Commission, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation>, 18 Nisan 2019' da erişildi).

2016 senesinde dönemin AB-Türkiye Delegasyonu Ticaret, Ekonomi, Tarım ve Enerji Bölüm Başkanı Balazs Gargya, TANAP hakkında bazı açıklamalar yapmıştır. Türkiye'yi enerji hususunda stratejik ortak olarak gördüklerini ve bu hususta görüşmelerini sürdürmek istediklerini belirtmiştir. Gargya, TANAP, GGK'nın çok mühim bir parçası olarak gördüklerini ve bu koridorun yapılmasının enerji çeşitliği bakımından da ayrıca çok önemli olduğunu belirtmiştir. AB'nin, GGK'nın hayata geçirilmesini müşterek bir yarar sağlayacak proje olarak değerlendirdiğini eklemiştir. Bu projenin çalışmasıyla beraber AB-Türkiye arasındaki stratejik ortaklığın da güçleneceğini söylemiştir. Avrupa'da 6 ülkenin doğalgazını sadece Rusya'dan ithal ettiğini ve GGK sayesinde başka üreticilerin de TANAP yoluyla AB'ye gaz iletebileceğini belirtmiştir (Sabah.com, 09.06.2016, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/06/09/tanap-ab-icin-cok-onemli>, 30 Nisan 2019' da erişildi).

Enerjinin arz temelli güvenliği sorunu, ülkelerin ekonomi eksenli politikalarının geliştirilmesi, artırması ve sürdürülebilir kalkınmanın imkan sağlanması noktasında önemli bir yere sahiptir. TANAP doğal gaz ithalatını en çok Rusya'dan gerçekleştiren Türkiye'ye değişik yol planları oluştururken aynı zamanda enerji güvenliği ve kararlı bir şekilde sürdürülebilir gaz temin etmesi açısından önemlidir. Türkiye'nin stratejik konumu enerji yolcuğu açısından çok önemlidir. Çünkü tam olarak Orta Doğu, Kafkasya ve Hazar Denizi'nden Avrupa'ya bu enerji transferini gerçekleştirmesi açısından önemlidir (Tanap.com, <https://www.tanap.com/referans-dokumanlar/>, 15 Nisan 2019' da erişildi).

Güney Gaz Koridoru, ‘Enerji İçin Anahtar Ülke Türkiye’ ilkesi temelinde etkinliklerini devam ettiren ve özellikle son dönemlerde önemli yükseliş trendi kazanan Türk enerji sektörünün gücüne güç katmasının yanında, ayrıca Azerbaycan’ı da Avrupa’ya da ciddi miktarda gaz temin eden ülkelerinden birisi haline getirecektir. GGK, Türkiye ve Avrupa için arz ve rota çeşitliliği sağlamasının yanında bu sayede hem bölgenin enerji arz güvenliğine hem de gazın gazla yarıştığı bir pazar yapısının da oluşmasına katkı sağlayacaktır. Şah Deniz Sahası; Azerbaycan’ın Hazar Denizi’ndeki karasularında karadan 70 km açıkta olan, sahip olduğu 1,2 trilyon m³ ’lük kanıtlanmış kaynak ölçüsü ile dünyanın sayılı doğal gaz rezervlerinden birisi olan ve 140 km² yüzölçümü ile Manhattan’la aynı büyüklüktedir. Sahanın ikinci fazı ise gelecek yıllarda Azerbaycan’ın Hazar Denizi’ndeki diğer alanlarında çıkarılacak olan doğal gazı, Türkiye ve Avrupa piyasalarına TANAP Boru Hattı ile taşınacaktır. Ayrıca ilerleyen yıllarda Azerbaycan gazının yanı sıra diğer kaynaklara sahip olan devletlerde de üretilecek doğal gazın Türkiye üzerinden TANAP vasıtasıyla ticarileşmesine sebep olacaktır (Tanap.com, <https://www.tanap.com/referans-dokumanlar/> , 15 Nisan 2019’da erişildi).

Avrupa Komisyonu'nun Enerji Birliği'nden sorumlu Başkan Yardımcısı Maros Sefcovic 2018 senesinde TANAP açılışı sırasında Güney Gaz Koridoru ile ilgili bazı açıklamalar yapmıştır. GGK, enerjide tedarikçilerinin güzergâhlarının çeşitlendirilmesine katkı sağladığını Güney-Doğu Avrupa ve İtalya gibi en problemlilerde dâhil olmak üzere, AB enerji arz güvenliğine büyük etkisi olduğunu söylemiştir. Hazar Bölgesinden AB pazarına doğru yapılan bu köprünün herkesin yararına olacağı ve başarıya ulaştırmanın da herkesin ortak yararına olduğunu belirtmiştir. Uzun vadeli hedeflerinin serbest ticarete, rekabete ve çeşitlendirilmiş arz, kaynak ve rotalara dayalı Pan-Avrupa enerji pazarını oluşturmak olduğunu belirtmiştir. Bu durum enerji birliği açısından AB sınırında bitmediğini ve aslında güçlü de bir dış politikaya ihtiyaç duyulduğunu eklemiştir. Sefcovic, GGK'nın Avrupa ayağını oluşturan TAP'ın yapımının da bitip, 2020 itibariyle Hazar'dan AB'ye gaz geleceğinden emin olduğunu eklemiştir. Bu bağlamda, Başkan Yardımcısı, TANAP'ın devamındaki bu hat için kaynak ülkeye, transit geçiş ülkelerine ve varış ülkelerine karşılanabilir fiyata, enerji arzını sağlamak amacıyla, düşük fiyatlı enerjinin sunulması

gibi bu projede yer alan devletlere önemli avantajlar sağlayacağını söylemiştir (Avrupa.info.tr, 12.06.2018, <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/tanapin-acilisi-munasebetiyle-baskan-yardimcisi-maros-sefcovic-tarafindan-yapilan>, 29 Nisan 2019'da erişildi).

2019 yılının Haziran ayında yaklaşık 10 milyar m³ doğal gazın Avrupa pazarına transferi için çalışmalar aynı hızla devam etmektedir. Bu bağlamda SCP, TANAP ve TAP projelerinden oluşan GGK'nın doğal gaz sığası ilk etapta 16 milyar m³ olarak belirlenmiştir. Fakat hattın sığasının ek yatırımlarla birlikte 2026'ya kadar 31 milyar m³ düzeyine çıkartılması planlanmaktadır. Avrupa Kıtası 2017'de yaklaşık 440 milyar m³ doğal gaz tüketimi gerçekleştirmiştir. TANAP hem Türkiye'nin hem de Avrupa'nın doğal gaz arz güvenliğine olumlu katkı sunması bakımından çok ciddi bir konumdadır (BP, <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statisticalreview-of-world-energy.html>, 28.Nisan 2019'da erişildi).

3.6. Türk Akımı Projesi

Türkiye ile Rusya'nın beraber uygulamaya koymuş olduğu Türk Akımı projesi ile Rusya doğalgazının Karadeniz'den geçirilerek Türkiye'ye ve sonrasında da oradan da Avrupa'ya aktarmasını hedeflemektedir. 2016'da imzalanan projede deniz altından geçecek olan hattın inşasını Rus Gazprom şirketi, karadan geçen hattın bir kısmını Türk şirketi olan BOTAŞ ve geriye kalan hattı ise iki ülkenin %50 ortaklığıyla kurulacak yeni bir şirket yapacaktır. Hatta her iki hattın da 2019 sonunda bitirilmesi öngörülerek işletmeye alınması hedeflenmektedir (BOTAŞ.gov, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/turk-akimi-projesi/123> 25 Nisan 2019'da erişildi).

3.6.1. Türk Akımı Projesinin Tarihçesi

Türk Akımı, ilk kez 25 Mayıs 2014'te RF Başkanı Vladimir Putin'in 'Güney Akım'ı AB üyesi olmayan bir ülkeden geçiririz' demeciyle ortaya çıkmıştır. Bu demeç, RF'nin Türkiye'yi Güney Akım Projesi'ne bir diğer güzergâh olarak gördüğü şeklinde yorumlanmıştı (Türk Akımı'nda 1,5 Yıllık Müzakere, 30.09.2015, <https://www.aa>

com.tr/tr/ekonomi/turk-akiminda-1-5-yillik-muzakere/395435, 20 Haziran 2019'da erişildi).

1 Aralık 2014 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye'ye ziyaretinde, Gazprom ve BOTAŞ arasında Rusya'dan Türkiye'ye denizin altından boru hattı inşaatı konusunda mutabakat imzalamışlardır. Yaklaşık iki ay sonra ise, yani 27 Ocak 2015'te Gazprom yönetim Kurulu Başkanı Alexey Miller ile dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız arasında fizibilite çalışmasının yapıldığı görülmüş ve bu görüşme sırasında boru hattının rotasına karar verilmiştir. Bu ikili, 7 Şubat 2015'de Türkiye'deki hattın rota ve teknik çözümlerinin referans noktalarını tanımladılar (Ültanır, 05.07.2017, <http://www.ultanirplatformu.com/10-05-temmuz-2017.html>, 27 Nisan 2019'da erişildi).

24 Kasım 2015'de Rusyanın savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesinden sonra Türkiye-RF ilişkileri adeta buz kesmiştir. Türk Akımı bu sırada Rusya tarafından rafa kaldırılmıştır. Ancak, Türk Akım'ının uygulamaya konması, TC Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan'ın Rusya'ya karşı, 27 Haziran 2016'da yaşanan olaydan duyduğu üzüntüyü anlattığı bir mektup yazmasıyla beraber proje yeniden aktif hale gelmiştir (Financial Times, "Turkish President apologises to Putin over downing of fighter jet", 27.6.2016, <http://www.ft.com/cms/s/0/00ebddd0-3c82-11e6-9f2c-36b487ebd80a.html#axzz4FL7khg3r>, 25 Mayıs 2019'da erişildi). Bu pozitif durum, RF'nin 15 Temmuz 2016'da düzenlenen darbe teşebbüsünde Türkiye'ye sunduğu destek ve akabinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 9 Ağustos 2016'da ziyareti iki tarafın da Çin'de gerçekleşen G-20 zirvesinde biraraya gelmesiyle pekişmiştir (DW Türkçe, "Erdoğan ve Putin Çin'de Görüştü", 4.9.2016, <http://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ve-putin-%C3%A7inde-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC/a-19525557>, 25 Mayıs 2019'da erişildi).

2016 Eylül ayındaysa Gazprom, Türkiye yetkililerinden deniz sahasındaki inşaatını gerçekleştirmek gayesi ile Türkiye'nin özel ekonomik bölgesi ve de sınır bölgelerindeki deniz hattındaki boru hattının iki ayrı hattı için araştırma iznini içeren Türkistan Akreditasyon Projesi için bir dizi izin almıştır (Ültanır, 05.07.2017,

<http://www.ultanirplatformu.com/10-05-temmuz-2017.html>, 27 Nisan 2019'da erişildi).

Kaynak: Ültanır Platformu, Üç Doğalgaz Boru Hattı Projesi ve Türkiye, <http://www.ultanirplatformu.com/10-05-temmuz-2017.html>

Şekil 3.6: Türk Akım Boru Hattı Projesi

10 Ekim 2016'da, İstanbul'da, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Türk Akımı projesinin anlaşmasının imzalandığı görülmüştür. Bu anlaşmada, Rusya'dan Türkiye'ye Karadeniz üzerinden giden iki doğal boru hattının yanında, komşu ülkelerin sınırlarına kadar giden doğalgaz nakil hattının yapımı da öngörülmektedir. Bu anlaşmanın, öncelikle 29 Kasım 2016'da, bu projenin onaylanması hakkında yasa tasarının TBMM Uluslararası İlişkiler Komisyonunda onaylandığı, sonrasında bu anlaşmanın 2 Aralık'ta TBMM genel kurulunda kabul edildiği ve en sonunda ise 6 Aralık'ta da bunun TC Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın onayından ve "Resmi Gazetede" yayımlanmasından sonra yürürlüğe girdiği görülmüştür. 8 Aralık 2016 tarihinde Gazprom'un bütününe sahip olduğu bir yan kuruluş olan South Stream Transport B.V. ve Allseas Group S.A, Türk Akım projesine ilişkin offshore bölümünün ilk dizesini ikinci kısmın yapılmasıyla ilgili inşa etme sözleşmesinin imzalandığı görülmüştür. Rusya tarafından ise Türk Akımı Projesi temelinde yapılan Hükümetler arasındaki anlaşma ise öncelikle 20 Ocak 2017'de Rusya Federasyonu Devlet Duması'nda onaylanırken, ardından kısa süre sonra ise 1 Şubat 2017'de Rusya Federasyonu Konseyi tarafından onaylandığı görülmüştür. 20 Şubat 2017'de ise bu

sefer, Güney Akım Taşımacılığı B.V. ve Allseas Group arasında Türk Akımı projesinin offshore bölümünün ikinci dizesinin inşa edilmesi adına bir sözleşme imzaladı. Bu belgede, 2016 yılında imzalanan boru hattının ilk telinin yapım sözleşmesinde yer alan seçeneğin bir parçası şeklinde imzalandı. Sonrasında ise 7 Mayıs 2017'de Rusya topraklarının Karadeniz yakın kısmında Türk Akımı doğalgaz boru hattının inşa edilmeye başlanıldığı görülmüştür. Türkiye ise çok daha önceden 23 Şubat 2017 tarihinde, doğal gaz boru hattının Karadeniz'in sığ ve derin kısımlarına yerleştirmiştir. 22 Temmuz 2018'de ise Türkiye'nin, bu sefer de, Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı için kıyı çalışmalarına başladığı görülmüştür. Bu çalışmalar, boruların dalga hareketine karşı korunması ve balıkçılık etkileşiminin önlenmesi için kıyıda denize yaklaşık 2,4 kilometre uzunluğunda deniz dibi açmalarının yapılmasını içermektedir (Gazpromexport.ru, <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/> 25 Nisan 2019'da erişildi). 19 Kasım 2018'de, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türk Akımı doğal gaz boru hattının denizaşırı bölümünü törenle tamamlamıştır (Sputnik, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201811201036245122-turk-akimi-dogalgaz-gazprom-rusya-turkiye/>, 25 Nisan 2019'da erişildi).

3.6.2. Türk Akımı Projesinin Özellikleri

10 Ekim 2016'da İstanbul'da, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından anlaşma imzalandığı görülmüştür. Bu anlaşmada, Rusya'nın Anapa kıyısı ile Lülebürgaz-Kıyıköy arasında denizin altından inşa edilmesi planlan hat 15,75 m³ lük bir kapasiteye sahip olacaktır. Aynı zamanda, inşa edilecek olan bu hat ile Avrupa'nın gaz ihtiyacına cevap verilmesinin yanında, hem deniz hem de kara yolu şeklinde tasarlanan hattın denizin altı kısmının ise yaklaşık 900 km olacağı belirtilmiştir (Gazprom.com, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/built/turk-stream/>, 25 Nisan 2019'da erişilmiştir). Boru hattının planlanan yaklaşık taşıma kapasitesi senede 63 milyar m³ tür. Gazın 49 milyar m³ kısmı ise Avrupa'ya ihraç edilmesi planlanmaktadır (Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-akimi-ve-guney-akimi-projesi-nedir-40245071> 25 Mayıs 2019'da erişildi).

Kaynak: <http://www.yenisafak.com/turk-akimi-projesi-nedir-rusya-ile-imzalar-atildi-10-ekim-2016-h-2545290> Erişim: 11.05.2019

Şekil 3.7: Türk Akım Boru Hattı Proje Görünümü

Yukarıdaki şekilde belirtildiği gibi deniz kısmında kalan hattın inşası ve işletimi Rusya aracılığıyla yapılması öngörülmüşken, Türkiye’de ise hattın karada olan kısmını BOTAŞ şirketi üstlenmiştir. Bu projenin Avrupa kıtası kısmı ile iki devlet arasında %50 oranında ortaklık payı temelinde kurulacak olan yeni bir şirket ile sürdürülecektir. Öyle ki, bu projenin öncelikle ilk aşamasında Türkiye’ye 15,75 milyar m³ kapasiteli inşası, sonrasında projenin ise AB ülkeleri için inşaat ayağı başlatılacaktır (Yenişafak, <http://www.yenisafak.com/turk-akimi-projesi-nedir-rusya-ile-imzalar-atildi-10-ekim-2016-h-2545290>, 11 Mayıs 2019’da erişildi).

Rusya ve Türkiye ile yapılan anlaşmaya göre Türk Akımı Projesi, 15,75 milyar m² sığaya sahip iki ayrı boru hattından oluşmaktadır. Çoğunluğu Karadeniz’de inşa edilecek olan hattın toplam sığası 31,5 milyar m³’ten oluşmaktadır. Bu hatlardan Türk Akımı I ile Türkiye’nin doğal gaz ihtiyacının karşılanması amaçlanırken, diğer hat olan Türk Akımı II ile de AB devletlerinin doğal gaz ihtiyaçlarının karşılanması

amaçlanmaktadır (TBMM, 2017: 3). Bu duruma ek olarak birinci hat olan Türk Akımı I ile Ukrayna'dan geçecek olan Türkiye'ye Rus doğal gazını transfer eden Batı Hattı'nın da pasif hale getirilmesi planları arasında yer almaktadır (TBMM, 2017: 4). Anlaşmaya göre Türk Akımı I ve Türk Akımı II, kara ve deniz olmak üzere toplamda dört ayrı kısımdan oluşmaktadır (TBMM 2017: 11).

Türk Akımı I kara bölümü I ve deniz bölümü I olarak, Türk Akımı II ise kara bölümü II ve deniz bölümü II olarak ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu farklılığa dikkat çekilmesinin sebebi, Türk Akımı üzerinden meydana gelecek olan Rusya ile AB devletleri arasındaki doğal gaz alışverişinde, Türkiye'nin görevinin ciddiyeti bakımından ortaya koyulması çok önemlidir. Türk Akımı I ve II'nin deniz kısımları (deniz bölümü I ve II) Rusya, Türk Akımı I'in kara bölümü ise Türkiye tarafından yapılacak şekilde planlanmıştır. AB üye devletlerine doğal gaz transferini gerçekleştirecek olan Türk Akımı II'nin kara bölümü ise Türkiye ve Rusya ortaklığında eşit ortaklık oranı ile yapılmasına karar verilmiştir (TBMM 2017: 13).

Türkiye'nin, Türk Akımını oluşturan kısımlardan sadece kara bölümü I'de %100 kullanım hakkı mevcuttur. Bunun dışında AB devletlerine varacağı kısımların %100 kullanım hakkı ise Rusya'ya aittir. Ek olarak Türk Akımı II ile AB üye devletlerine transfer edilecek doğal gaz için Rusya'nın, Türkiye'den herhangi bir izin veya onay alma zorunluluğu da yoktur. Türk Akımı II'nin kara bölümünde Türkiye, %50 hisseye sahip olmasına rağmen bu hattan geçecek doğal gazın fiyatının belirlenmesinde ve hattın kontrolünde söz sahibi değildir. Daha önce Türkiye ve Rusya arasında yapılan anlaşmalarda olduğu gibi bu anlaşmada da ilet ya da öde şartına bağlı olan uzun dönemli anlaşmalar yapılacağı belirtilmektedir. Ayrıca anlaşmanın birçok maddesinde de Türk Akımı II ile Türkiye topraklarının transit geçiş için kullanılacağı özellikle vurgulanmaktadır (Telli 2016:7).

Anlaşmada Türk Akımı II'nin dağıtım merkezi olarak Yunanistan'ın öne çıkmaktadır. Rusya Yunanistan'ın yaşamış olduğu ekonomik krizi fırsata çevirip AB'den ise kendi ile ilişkilerini geliştirdiği için bu duruma ilgisiz kalamamış, Türk Akımı Projesi'nde Yunanistan'a transit devlet konumunu önermiştir. Yunanistan Başbakanı'nın Nisan 2015'de Rusya'ya gerçekleştirdiği ziyarette, her iki ülke lideri,

Türk Akımı Projesi'nin Türkiye'nin güzergâhının devamında, Yunanistan üzerinden AB ülkelerine ulaşacak şekilde genişletilebileceği hususunda ortak bir karar almışlardır (Radio Free Europe, <http://www.rferl.org/a/russia-greece-putin-tsipras-talks/26944917.html> 30 Nisan 2019'da erişildi). Bu bağlamda Rus yetkililer, Yunanistan'ın transit ülke rolü ile milyonlarca euro kar elde edeceğini de belirtmektedir (News, <http://www.news.com.au/finance/economy/putin-offers-cooperation-with-greece-butno-financial-aid/news-story/f5f9d11a3fc6ba29b121d8e7332467c0> , 30 Nisan 2019'da erişildi).

Türk Akımı projesinin açık deniz kısmını yapacak olan her iki hat için inşaat firması Allseas Group'tur. Bu büyük firma, deniz aşırı boru döşeme ve deniz altı inşaatında dünya üzerinde lider pozisyonundadır. Allseas, tasarım, malzeme ve ekipman temini, inşaat ve devreye alma dahil olmak üzere kapsamlı proje uygulamasına odaklanmıştır. Pioneering Spirit, 477 metre uzunluğunda ve 124 metre genişliğinde dünyanın en büyük inşaat gemisidir. Bu gemi, derin su alanlarına boru hatları döşemek için yapılmıştır. Ek olarak büyük petrol ve doğal gaz platformlarını kurmak ve sökmek için dizayn edilmiştir. Gemi Allseas Grup'a aittir. Türkiye'de, Kıyıköy kasabası yakınında bir alıcı terminal inşa edilmektedir (Gazprom.com, <http://www.gazprom.com/press/news/2018/november/article467765/> 30 Nisan 2019'da erişildi).

Kaynak: <http://turkstream.info/tr/press/news/2017/158/>

Şekil 3.8: Pioneering Spirit Türk Akımı İnşaatı Yolunda

Rusya ile Bulgaristan, belirli bir zamandır Türk Akımı güzergâhıyla alakalı görüşüyorlardı. Bulgaristan Enerji Bakanı Temenujka Petkova, Parlamento'da yaptığı açıklamada, Türk Akımı'nın bir güzergâhının da Bulgaristan'dan geçeceğine ilişkin Gazprom'dan resmi bir açıklama yapıldığını söylemiştir. Alınan bu karar temelinde ve Petkova'ya göre, Bulgaristan'ın mali vaziyetinin incelenmesi ve piyasa değerlendirmesi sonucunda alınmıştır. Bulgaristan üzerinden yapılacak doğal gaz transfer oranı ve transferin süresine ise sonraki aşamalarda karar verilecektir (NTV, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkakim-bulgaristandan-gececek,ow2-hofN7ESCYdfukt29Fg>, 30 Nisan 2019'da erişildi).

Türk Akımı, Karadeniz'den Doğu Akdeniz enerji bölgelerine kadar genişleyen uzun bir gaz hattı olacağı için enerji pazarında geniş ve önemli bir tesiri olacaktır. Özellikle Rusya ve Türkiye'ye kazandıracığı olası üstünlükler, o bölgedeki enerji mücadelesine tesir edecektir. Türk Akımı projesinin tercih edilme sebebi Rusya için Güney Akım projesine göre daha uygulanabilir olmasından kaynaklanmaktadır ve bu proje aynı zamanda ülkeye daha az maliyete sebep olmaktadır. Bu duruma ek olarak Türk Akımı Projesi, Rusya için Avrupa doğalgaz pazarındaki mevcut durumunu uzun vadede koruması anlamına da gelmektedir. Rusya, AB ülkelerine ithal ettiği doğalgazın yaklaşık %40'unu Ukrayna üzerinden meydana getirmektedir. Ancak Türk Akımı'nın faaliyet geçmesiyle beraber Rusya, bir taraftan sürekli politik krizler yaşadığı Ukrayna rotasına zorundallığını azaltacak, öte taraftan da transit devletlerin aradan çekilmesi ile Avrupa piyasasına direkt olarak erişebilecektir (TC Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, 30 Nisan'da 2019'da erişildi).

3.7. Türk Akımı Projesinin Avrupa Birliği Açısından Rolü ve Önemi

Türk Akımı'nın AB enerji güvenliğindeki yerini incelemeden önce, Güney Akım Projesi'ne de bakmak gerekmektedir. Güney Akım Projesi Rusya'nın, döneminin en önemli doğalgaz hattı projesi olan Nabucco'yu ve Ukrayna'yı oyun dışına atmak için ortaya çıkardığı bir projedir (Hürriyet.com, 10.10.2016, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-akimi-ve-guney-akimi-projesi-nedir-40245071>, 28 Mayıs 2019'da erişildi). Rus doğal gazının Karadeniz'in deniz altından

geçirilen bir boru hattıyla, ilk olarak Varna'ya, ardından da sırasıyla Sırbistan, Macaristan ve Slovenya üstünden İtalya'ya kadar erişecekti. Öncelikle bu projenin iptalinde rol oynayan ülkeyi yani Bulgaristan incelenecektir. Bulgaristan eğer ki izin vermez ise Karadeniz'in deniz altından doğalgaz boru hattı döşenmesi çalışmaları başlayamazdı. Ancak Bulgaristan'da normalde inşaat için herhangi bir izin alınmaz. Konu inşaat süreci gibi görünse de, gaz aktarma ücretleri ve ödemelerinin nasıl başlayıp biteceği konuları belli değildi. Bu durum da kredinin ödemesinin başlaması önünde pürüz çıkarıyordu. Gazprom'un Ukrayna üstünden gaz keseceklerine dair verilen gözdağını Ukrayna'nın Gazprom'a olan borcuyla ilişkilendirmesi ve Ukrayna borcunun büyük bir payını ödemek durumunda kalması, Rusya'nın politik reaksiyonlarını ekonomik biçime yerleştirme kapasitesini belirtmesi bakımından önem arz etmiştir. Rusya, bunu 2006 ve 2009 krizlerinde de hayata geçirmiş ve başarılı olmuştu. Rusya ile AB arasındaki krizin ana noktası ise, Rusya- Ukrayna krizini fırsata döndüren Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesidir (Uluslararası Politika Akademisi, 19.01.2015, <http://politikaakademisi.org/2015/01/19/guney-akim-projesinin-iptal-nedenleri-uzerine/> 28 Mayıs 2019'da erişildi).

AB, Güney Akım hususunda Rusya'yı desteklememektedir. Avrupa Komisyonu bu projeyi aynı şirketin hem boru hattını işletmesinin, hem de pompalanan gazın sahip olmasının yasal olmadığı sebebiyle reddetmiştir. Akabinde Rusya, kendisinin yanında olduğunu düşündüğü Avusturya, Bulgaristan ve Hırvatistan'a Avrupa Komisyonu'na bu karar hakkında karşı çıkmaları hususunda ısrar etse de, bir netice elde edememiştir. Bunun üzerine de projeyi beklenmedik bir şekilde 2014 sene sonunda iptal etmiştir (The Economist, 2015, <https://www.economist.com/node/21647939/print> 28 Mayıs 2019'da erişildi). Rusya bu projeden vazgeçerek Avrupa'ya doğal gaz transferini kesmemiştir. Ancak Bulgaristan'ın Güney Akım projesine onay vermemesi sebebiyle projeyi iptal etmesinin asıl nedeni Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinden dolayı AB'nin uygulamış olduğu iktisadi yaptırımlara karşılık rövanşını almıştır (Mustafa Özcan Ültanır, 05.07. 2017, <http://www.ultanirplatformu.com/10-05-temmuz-2017.html>, 28 Mayıs 2019'da erişildi). Bulgaristan AB üyesi bir ülkedir. Bu bağlamda, AB'nin rekabet politikalarına uyum sağlamak amacıyla AB yaptırımlarına katılmasını AB tarafından zorunda bırakılmıştır. AB, 2014'ün son 3 ayında Rusya'ya

olan enerjide ciddi anlamdaki bağımlılığını düşürmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple Bulgaristan'a değişik sebepler göstererek Güney Akım'ın durdurulmasına dair, AB hem Bulgaristana'a hem de Rusya'ya yoğun baskılarda bulunmuştur. Bulgaristan'ın yaşamış olduğu dönemin güncel ekonomik sıkıntı ve bağımlılıklarından dolayı, AB'ye karşı durmasına ert bir tavır izlemesine mevcut sebepler izin vermemiştir. Bu sebeple Rusya ise yeni odak noktasını, Bulgaristan olmuyor ise o zaman Yunanistan ile devam edecekleri şeklinde düzenlemiştir (Uluslararası Politika Akademisi, 19.01.2015, <http://politikaakademisi.org/2015/01/19/guney-akim-projesinin iptal-nedenleri-uzerine/> 28 Mayıs 2019'da erişildi).

Güney Akım Projesi ile Türk Akım Projesi de kıyaslandığı vakit maliyet anlamında Güney Akım Projesi daha maliyetli bir proje olması da iptalini getiren bir diğer etkidir. Rusya'nın Güney Akım'ı iptalindeki önemli sebeplerden biri Bulgaristan olmuştur. AB üyesi olan Bulgaristan, AB'nin istekleri doğrultusunda boru hattının kendi sınırlarından geçmesini reddetmiştir. AB'nin yaptırımları Rusya'nın karşısına çıkmıştır (Euronews.com, 04.12.2014, <https://tr.euronews.com/2014/12/02/guney-akim-projesinin iptali-en-cok-turkiye-ye-yarayacak> 28 Mayıs 2019'da erişildi).

Türk Akımı Projesi 7 Nisan 2015'te Macaristan'da Rusya, Türkiye'ye ek olarak Yunanistan, Sırbistan, Makedonya ve Macaristan Dışişleri Bakanlarının katıldıkları toplantıda Rusya'nın dışında kalan beş ülke Enerji İşbirliği Deklarasyonu ile de kabul edilmiş ve taraflar tarafından projenin desteklendiği açıklanmıştır (Nik Martin, 19.11.2018, <https://www.dw.com/en/turkstream-who-profits-who-loses-out/a-46364057>, 30 Mayıs 2019'da erişildi). Ancak AB'nin enerjiden sorumlu dönemin başkan yardımcısı Maros Sefcovic ise AB'nin gaz istemi ve sözleşmeleri dikkate alındığında sadece Doğu Avrupa devletlerinin yaklaşık 15 bcm doğalgaza gereksinim duyduğunu, Türk Akımı projesi kapsamında belirtilen 63 bcm'lik sayının çok fazla olduğu ve bu sebeple projenin uygulanmasının zor olduğuyla ilgili açıklama yapmıştır (Euobserver, 4.2.2015), <https://euobserver.com/foreign/127499>, 28 Mayıs 2019'da erişildi). Maros Sefcovic, AB'nin Ukrayna'nın Rus gazının Avrupa'ya transitinde en önemli transit ülke konumunu sürdürebilmesi için her türlü desteği vereceğini açıklamıştır. Türk Akımı Projesi'nin başlangıç aşamasında AB açısından söylenen

sözler ve açıklamalara bakıldığında AB yetkililerinin Ukrayna ile Türkiye arasında kalırsa kendilerine Rus gazının iletilmesinde tercihini, Ukrayna tarafında kullandığını göstermektedir (Euractiv, 19.6.2015, <http://www.euractiv.com/sections/energy/commission-unimpressed-russias-pipeline-offensive-315564>, 25 Mayıs 2019'da erişildi). Halbuki yine AB aynı kapasitedeki Güney Akım Projesine karşı çıkmamışve hatta iptalini de kınamıştır. Bu projede değişmiş olan yalnızca rotadır. Ek olarak, bu hat Avrupa'ya geldiğinde bitecek olan yol artık Avusturya'da değil İtalya'da sonlanmaktadır. Bu projeye müşterek şekilde giren Avrupalı devletler pozisyonlarının oynamasından memnun değillerdir. Türk akımı, Baltık Denizi altında Almanya'ya giden bir diğer boru hattı olan Kuzey Akımı ile birlikte, Rusya'nın gazını daha fazla Ukrayna'dan geçirmeden Avrupa'ya yönlendirmesine izin verecektir. Ukrayna hükümetinin de bu sebepten dolayı sonuç olarak transit ücretlerinde milyarlarca Euro kaybetmesi beklenmektedir. Bu durum karşısında AB'nin bunu azaltma girişimlerine rağmen, Rusya diğer boru hattı olan Kuzey Akım 2'yi de inşa etmektedir (Nik Martin, 19.11.2018, <https://www.dw.com/en/turkstream-who-profits-who-loses-out/a-46364057>, 30 Mayıs 2019'da erişildi).

AB'nin arz kaynaklarını çeşitlendirerek enerji güvenliğini kuvvetlendirme gayretlerine karşılık, Türk Akım'ının bir tehdit oluşturduğunu müdafaa eden fikrin görüşün önemli isimlerinden biri John Roberts'tır. Roberts Türk Akım projesi için, AB'nin doğalgaz talebinin aynı kalması halinde özellikle Azerbaycan'ın Şahdeniz 2'den sonra aktif hale gelecek sahalarından AB'ye gaz iletiminin yanında Kuzey Afrika, Ortadoğu, Batı Afrika, Karayipler ve ABD'den gelecek LNG ile çeşitlendirilmesi fırsatına da negatif yönde tesir edeceğini söylemiştir (Roberts 2015: 18-19).

Türk Akımı'nın AB enerji arz güvenliğini kuvvetlendireceğini müdafaa eden diğer fikre göre ise Türk Akımı, Rus gazının AB'ye iletilmesine yardımcı olarak AB enerji güvenliğini kuvvetlendirecektir. Ayrıca AB'nin yakın gelecekte kendisine üye olmasını istediği Balkan devletlerinin doğalgaz kullanımını da genişletip yayacaktır. Bu durum RF-Ukrayna arasındaki geçen problemlerden ayrı olarak inceleme yapılmıştır. Bu durum hem bahsi geçen devletlerin iktisadi ilerlemesine hem de o

bölgede Avrupalı çok uluslu şirketlerin yatırım yapmaları için bir durum ortaya çıkaracaktır. Bu duruma ek olarak bu ülkelerin de böylelikle AB şebekelerine bağlanması sağlanacaktır. Diğer yandan ise Türk Akımı'ndan sonra yapılacak alt yapı, ileriki dönemde Orta Asya, İran, Irak gazı gibi farklı enerji kaynaklarının AB'ye iletilmesi için de kullanılarak yine Rus gazının çeşitlendirilmesi için önemli bir fırsat olabilecektir (Naturalgasworld, 21.8.2015, <http://www.naturalgasworld.com/building-a-european-energy-market-25116>, 25 Mayıs'ta 2019 erişildi).

Türk Akımı'nın hayata geçirilmesinde belirleyici olan başlıca etkenler; özellikle RF-Ukrayna krizlerinin olumsuz yansımasıyla kötüleşen AB-RF ilişkilerinin tekrar iyileşmesi, RF'ye alternatif kaynakların uygun hale gelip-gelmemesi, RF'nin gaz projelerine yönelik olası ABD yaptırımları, AB ülkelerinin LNG'ye yönelip-yönelmeme tercihleri ve AB'nin doğalgaz talebi olacaktır. Ukrayna da dâhil olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri, Avrupa doğal gaz pazarının Rusya tarafından tekelleşmesine yol açacağını savunarak, Türk Akımı'nın Avrupa'ya doğru devam edeceği güzergahına karşı çıkmaktadırlar. Rus Kommersant gazetesine göre, Rus Gazprom şirketi, piyasa oyuncularının rekabet karşısı davranışlarını düzenleyerek Avrupa Tek Pazarında rekabeti korumak için tasarlanmış bir yasa olan AB rekabet yasasına tam olarak uymaktadır (Filip Brokes, 01.01.2019, <https://financialobserver.eu/cse-and-cis/turkish-stream-and-europe/>, 29 Mayıs 2019'da erişildi).

Türk Akımı Projesinin, Avrupa'ya devam edeceği kısmın rotasına dair aylarca süren spekülasyonların ardından, Rusya'nın enerji devi Gazprom'un nihai bir karar verdiği bildirildi. Rus iş adamı Kommersant gazetesine göre, Gazprom, Türk Akımı Projesi'nin ikinci kısmını Bulgaristan'a kadar uzatacaktır. Gaz, doğu Balkan devletinden Sırbistan, Macaristan ve Slovakya'ya doğru akacaktır. Türkiye'den Bulgaristan'a ve Sırbistan'a ilk gaz dağıtımının 2020'de gerçekleşmesi beklenirken, Macaristan 2021'e kadar beklemek zorunda kalacaktır (Filip Brokes, 01.01.2019, <https://financialobserver.eu/cse-and-cis/turkish-stream-and-europe/>, 29 Mayıs 2019'da erişildi).

Bu projenin AB enerji güvenliği açısından önemine bakıldığı vakit iki durum karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bu proje ile birlikte Türkiye ve AB arasında doğalgaz talebinin karşılanması noktasında önemlidir. İkincisi ise bu proje ile AB, Rus gazına direkt olan bağımlılığı azaltma imkânı elde etmektedir. 2019’da itibaren Avrupalı devletlerin doğal gaz ithalatı hususunda pasif duruma getirme kararları sonrasında, Rusya’yı da alternatif yollara gitmeye itmiştir. Bunun temelinde ise Avrupa’nın doğalgaz konusunda ithalatta egemenliği korumak istemesi yatmaktadır. Öyle ki, şu anda, Avrupa’ya ulaşan diğer yolların kapalı olması nedeniyle de Rusya, Türk Akımının hayata geçirilmesine bu sebeple ciddi bir önem vermektedir (Erdil, 2016 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-akiminin-hayata-gecmesi-kime-ne-saglayacak-40191217> 29 Nisan 2019’da erişildi).

Jonathan Stern (Oxford Enerji Enstitüsü Gaz Araştırma Bölümü Başkanı) tarafından ilk olarak Türk Akımının ilk hattının inşa edileceğinin ve ikinci bir hattın bu hatta ilave edilip edilmeyeceği hususunun iki değişkene bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bunlardan birincisi, Türkiye’nin Rusya’dan ek bir gaz talebinin olup olmayacağıdır. İkincisi ise AB üyesi ülkelerden herhangi birine Rus gazı girişi yaptığı vakit düzenleyici sorunların çözülmesidir. Stern, açıklamalarına devam ederken, birinci maddenin ortaya çıkması durumunda ikinci bir hattın eklenebileceğini ve de bunda da Güney Akımın tercih edileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, Stern tarafından Kuzey Akımın veya TANAP gibi projelerinin gelişmelerinin ayrıca devam edebileceği ifade edilmiştir. Stern, tarafından Türk Akımın sağlayacağı yarar konusundaki görüşü vurgulanmıştır (Erdil, 2016 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-akiminin-hayata-gecmesi-kime-ne-saglayacak-40191217> 29 Nisan 2019’da erişildi).

Projeler zaman içinde isim ve biçim değiştirdiler. 2012 yılında Nabucco’nun yerine TANAP gelmişken, 2014 yılının sonunda da Güney Akım yerine Türk Akımı Projesi gelmiştir. Rusya’nın Güney Akımı Projesi’nden sonrasında ortaya çıkardığı Türk Akımı Projesi’nde hedefi, ihtilafli olduğu Ukrayna’yı atlayarak Avrupa’ya gaz vermenin yeni yollarını bulmaktır. Yunanistan, Sırbistan ve Macaristan gibi dost ülkelerdeki etkisini artırmak için boru hattı projelerini kullanmaktır. Bunu yaparken de Türkiye’yi seçmesindeki neden daha öncesinde yaşadığı Ukrayna krizi ve AB üyesi

olan Bulgaristan'a yeniden güvenmediği için hem AB üyesi olmayan hem de enerji güvenliğini sağlamada güvenli ve istikrarlı bir yol olduğunu düşündüğü içindir.

3.8. TANAP ve Türk Akımı Projelerinin Avrupa Birliği Enerji Arz Güvenliğine Etkileri

AB-Türkiye Delegasyonu Ticaret, Ekonomi, Tarım ve Enerji Bölüm Başkanı Balazs Gargya, AB ve Türkiye arasında düzenlenen Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu Toplantısı'nın ilk kez 2015 senesinde yapıldığını ve taraflar arasında kısa süre içinde ikinci toplantı yapıldığını söylemiştir. AB, enerji konusunda Türkiye'yi stratejik bir ortak olarak gördüğünü ve enerji konusunda görüşmelerini sürdürmek istediklerini belirtmiştir. Türkiye ve Avrupa enerji pazar hareketleri arasında direkt bir ilişki kurulmasının ve Türkiye'nin enerjide hub durumuna dönüşmesinin, AB'nin enerji güvenliği bakımından yararlı olacağını söylemektedir. Gargya, Türkiye'nin enerji hususunda olmak istediği merkez ülke konumuna gelmesinin bölgede ülkeler arasındaki doğalgaz ticaretini hareketlendireceğini ve bunun devletlerle üstünden geçecek enerji kaynaklarının fiyat çalışması yapılmasına da pozitif yönde yansıtacağını belirtmektedir. Gargya Türkiye'nin enerji merkezine doğru dönüşmesi için iki koşula parmak basmıştır. İlk koşulun pazar etkinliklerinin AB mevzuatına uygun şekilde ayrıştırılıp düzenlenmesi gerekmekte olduğunu belirtmektedir. Diğer koşul ise ülkelerdeki doğalgaz iletim hattına, LNG ve depolama kuruluşlarına üçüncü kişilerin ulaşmasının aynı oranda ve yalın olarak sağlanmasının çok mühim bir konu olduğunu söylemektedir (Sabah.com, 09.06.2016, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/06/09/tanap-ab-icin-cok-onemli>, 30 Mayıs 2019'da erişildi).

TANAP ve Türk Akımı projeleri uluslararası ilişkiler açısından enerji jeopolitiğinin dengelenmesine olanak sağlayan projelerdir. Rusya'nın enerjisi uluslararası bir enstrüman olarak dış politikada etkin olarak kullanmasına karşılık TANAP enerji dengelerini sağlamaya yönelik bir projedir. Uluslararası ilişkiler açısından TANAP, AB ve ABD tarafından desteklenen projedir. Enerji güvenliğinin sağlanması için denge politikasının oluşturulmasında önemli katkılar sunan TANAP,

AB tarafından desteklenen bir proje olup, olası Rusya ile aralarından yaşanabilecek olan baskılar ve krizler esnasında kendi arz güvenliğini oluşturmaktadır (Arcuri 2013: 32).

AB ülkeleri, Türkiye'nin enerji merkezi olması ve boru hatları projelerinin kendi menfaatleri yararına olduğunu Avrupa Komisyonu 2016 yılı toplantısında ifade etmiştir. Uluslararası politik alanın bir unsuru olarak Türkiye ve AB'nin enerji güvenliği politikasında ortak bir alandan bahsedilebilir. Siyasal açıdan uygun fiyat ve sürdürülebilir enerji kaynağı tedariki AB ve Türkiye'nin temel politikasının önemli bir maddesini oluşturmaktadır (Richert 2015: 22).

Rusya enerji politiğinden kaynaklanan hâkim konumunu uluslararası ilişkilerde etkin bir şekilde kullanmaktadır. Rusya'nın Ukrayna ile oluşan siyasi krizin bir unsuru olarak doğalgazı bu devlete karşı politik bir silah olarak kullanması Türk Akımı projesine yönelik endişeleri de beraberinde getirmektedir (Özdemir, 2009).

TANAP Projesi açısından Azerbaycan ve Türkiye arasındaki tarihsel bağları kuvvetlendiren ve stratejik işbirliğinin ikili ilişkileri sağlamlaştıracak bir enerji politik adımdır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin güvenliğinin sağlanması ve işbirliğinin güçlendirilmesi Türkiye açısından bölgesel siyasi iktidarını kuvvetlendiren bir unsurdur (Erbaş ve Doğan 2017).

Türk Akımı, projesi ile Rusya'nın uluslararası ilişkilerde sağladığı en önemli yarar AB'nin ihtiyacı olan doğal gazın temin edilmesi için Ukrayna üzerinden yapılan gaz satışının kademeli olarak azaltılmasıdır. Böylece, Rusya, Avrupa doğal gaz piyasasına sürekli siyasi kriz ve çatışma yaşadığı Ukrayna'dan değil güvenli bir stratejik ortak olan Türkiye'den doğrudan ulaşma imkânı sağlayacaktır. Türkiye'nin, Azerbaycan'dan (Şahdeniz) çıkarılacak yaklaşık 1,2 trilyon m³ doğalgazın Avrupa'ya taşınması adına, ileriki yıllar için önemli bir rolde sahiptir. Realitede enerjiye duyulan ihtiyaç ve Rusya algısı Avrupa ile Türkiye arasında olumlu ilişkilerin gelişmesine neden olacağı gibi, bu kerte de Rusya, Türkiye ile olan ilişkilerini daha iyi ve yapıcı bir düzlemde tutmaya çalışabilir (Karagöl ve Kaya 2014).

TANAP ve Türk Akımı Projeleri, Doğu-Batı aksında enerji koridoru ile Avrupa enerji güvenliği politikalarına uygun olarak enerjinin aktarılmasını sağlamaktadır. Bu sürecin en doğal siyasal etkisi Avrupa'nın talep ettiği enerjiye kesintisiz olarak sağlanması nedeniyle enerji güvenliğine olan etkisidir. Avrupa enerji güvenliğini sağlayacak dördüncü koridorun faaliyete geçmesi ile AB açısından başarılı bir enerji güvenliği politikası izlendiği söylenebilir (Telli 2016).

AB ülkelerinin dünyanın en önemli enerji talep eden ülkeler olması ve ithalata olan bağımlılığı 20 yıl içinde artacaktır. AB ülkelerinin enerji tüketicisi olması enerji güvenliği politikalarının ana unsurudur. Gelecekte elde edilecek doğal gaz ve ham petrolün güvenliğini sağlayabilmek özellikle AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltabilmek için farklı boru hattı projelerine olan ihtiyacı olduğu görülmektedir (Özdemir 2009).

Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan gerginlik düşünüldüğü vakit Avrupa'nın enerji noktasında alternatif yerler bulmalarının önemini haklı çıkarmaktadır. Bu temelde, enerji güvenliğini sağlama temelinde Güney Gaz Koridoru (GGK) , özellikle ilerde yaşanması muhtemel olan Avrupa-Rusya krizi adına büyük öneme sahiptir (Karagöl ve Kaya 2014).

Türkiye'nin Avrupa Birliği enerji güvenliği açısından taşıdığı önem düşünüldüğünde önünde kritik bir süreç bulunmaktadır. Avrupa Birliği Türkiye ilişkilerinin enerji perspektifinde değerlendirmesinde Türkiye enerjinin sürdürülebilir temini için transit olarak enerji merkezi olarak konumlandırılmıştır. Bu konumlandırma AB raporlarında yer alırken özellikle 2016 yılında yayınlanan Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Enerji Diyalogu Ortak Bildirisinde Türkiye "Güney Gaz Koridoru" olarak gösterilmektedir. Bu ortak bildiriye göre, Türkiye, doğal bir enerji köprüsü ve enerji kaynakları arasındaki enerji merkezidir. Türkiye'nin enerji güvenliği ise enerjinin sağlanması ve güvenliği açısından önemlidir (Özaydın 2018: 1-2).

AB içinde bulunduğu enerji çıkmazından kendini kurtarmak adına gerek kaynak ülkeleri gerekse de enerji kaynaklarını çeşitlendirmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynakları konusunda da çok sıkı çalışmalar yapmaktadır. AB'nin doğal gazda bağımlı olduğu ülke Rusya'dır. Bu durum AB'nin enerji arz güvenliğini tehlikeye atan durumların başında gelmektedir ki AB; TAP projesini memnuniyetle karşılamıştır. Ancak AB'nin Gazprom'a olan bağımlılığını azaltmak adına bu proje tek başına yeterli değildir. AB'nin bağımlılığı azaltmak için başka projelerde de çalışmalar yapılması gerekmektedir (Toğrul 2013)

AB'nin enerji güvenliği açısından öncelikli olan kuralı, kaynak ülkelerin çeşitliliğinin sağlanmasıdır. Bu çeşitliliğin sağlanmasında TANAP özel avantajlar sunmaktadır. TANAP'ın gündeme geldiği yıllarda AB'nin siyasal açıdan projeyi desteklemesi ve projenin Türkiye'nin AB uyum sürecine olumlu katkı yaptığı belirtilmiştir. Özellikle TANAP, Rusya'nın sahip olduğu enerji politikasının etkisinin azaltılmasında bir araç olarak görülmektedir. Bu aracın etkin bir şekilde işletilebilmesi TANAP'ın başarısına bağlıdır. Bu durumda TANAP'tan en fazla yararlanacak aktörlerin başında enerji arz güvenliğini garanti altına almak isteyen Avrupa Birliği ülkeleri olacaktır (Budak 2017: 6).

AB'nin enerji güvenliği perspektifinde kaynak ülkelere bağımlı halde bulunması, sanayi yatırımlarından, istihdama, ekonomik büyümeden halkın refahının sağlanmasına pek çok konuyu olumsuz etkilemektedir. Enerji kaynaklarına ulaşmak açısından Rus kaynaklarına daha az bağımlı hale gelmek ve yeni enerji koridorlarının faaliyete geçmesi önemlidir. TANAP'ın aktif olarak çalışması ile birlikte güvenli ve ucuz enerji kaynağına sahip olunacak bir ikame yol bulunmuştur olacaktır. Avrupa Kıtasının doğal gaz enerji ihtiyacının %43'ünün Rusya tarafından karşılandığı düşünüldüğünde enerji güvenliği açısından özellikle TANAP'ın önemi daha da iyi anlaşılabilir (BP 2018).

IV. BÖLÜM

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın ana amacı Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği anlayışında Türkiye'nin ön planda olduğu TANAP ve Türk Akımı projelerinin vasıtasıyla enerji tedarik etmede Türkiye'nin en güvenli yol olduğu hakkında bir inceleme yapmaktır.

Bu amacı gerçekleştirmek için ilk araştırma sorusu tarih boyunca enerjinin güvenliğinin ulus devletler için ne eder ve önemi nedir, enerji güvenliğinin oluşması sırasında ortaya çıkan olumlu olumsuz durumlar nelerdir olarak belirlenmiştir. Buna cevaben birinci bölümde, enerji kavramının tanımı, önemi, enerji arz güvenliği, uluslararası sistem içinde yer alan ülkelerin teorik olarak enerji güvenliği anlayışları incelenmiştir. Enerjinin anlamının ne kadar derin ve tarihsel açıdan önemli olduğu yapılan araştırmalar ve çalışmalar aracılığıyla belli olmuştur. Enerji güvenliğini doğru bir biçimde açıklayabilmek için ilk olarak bu durumun bütünsel özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Günümüzde enerji güvenliği çerçevesini ele alırken fosil yakıtlara ulaşım ve fiyat uygunluğu açısından açıklama getirilmeye çalışılırsa kesinlikle eksik olacaktır. Problem artık çok daha iç içe geçmiş karışık bir yapıdadır. Çünkü enerji ihtiyacı eskiden sadece dünya üzerinde birkaç başat güç üzerinden dönerken, şimdi tüm kıtalarda en büyük arz ve ihtiyaç haline gelmiştir. Bu durumun en önemli sonucu olarak tedarik edici ve üreticiler yaşanan bu talebi gidermek için günden güne zorlanmaktadırlar. Mevcuttaki enerji sisteminin insani, ekonomik ve çevresel boyutlardan günden güne devamlılığını yitirdiği gözlemlenmektedir. Dünya üzerinde bu gerçeğin üstünü kapatarak hali hazırdaki enerji sistemini kullanmaya devam ettirmek yalnızca bu problemleri daha da büyütecektir. Üretim tekniklerinden, rezerv çeşitliliğine kadar enerjinin görünümü değiştikçe enerji güvenliğinin teması da değişecektir. Enerji güvenliği bilinen durumların üstüne hem çevresel sorunlar, iklim

değişiklikleri hem de sosyal sorunlar da ele alınmaya başlayacaktır. Böylelikle enerji güvenliği ile ilgili politikalar oluşturulurken bütün resim incelenmeye alınmalı ileriki dönemlerde olabilecek yeni enerji kaynaklarına doğru bir gelişme olduğu belirlenmelidir.

İkinci araştırma sorusu ise AB kuruluş aşamasından günümüze kadar enerji alanında enerji güvenliğini sağlamak ve ilerlemek adına hangi çalışmalarını yapmıştır olarak belirlenmiştir. Buna cevaben ikinci bölümde, AB enerji görünümü ile inceleme başlamıştır. Ardından AB’de enerji güvenliği anlayışıyla beraber kuruluş yıllarından günümüze kadar olan enerji güvenliğini oluşturabilmek adına yaşanan olaylar, yapılan stratejiler, anlaşmalar ve mücadele edilen krizler araştırılmıştır. Bu bölümde; tarihsel sıralama bazında AB’nin enerji güvenliğine ilişkin AB stratejilerinin anlaşmasını sağlayan stratejik belge, direktif ve eylem planları da ortaya konmuştur. Avrupa kıtası yoğunlukla kullanılan enerji rezervleri açısından fakir sayılabilecek bir bölgede yer almaktadır. Sahip olduğu kaynaklar limitlidir ve bu sebepten enerji tüketimi ithalata dayalıdır. Toplam enerji tüketiminin yaklaşık yarısını ithalatla sağlayan Avrupa, bu şekilde devam ederse önümüzdeki 25-30 yıl içinde enerji tüketiminde şu anki bağımlılığından daha fazla hale geleceği ortadadır. Bu durum AB’nin enerji konusunda önemli adımlar atmasını gerektirmiş ve bu bağlamda Birlik tarafından ileriye dönük politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. 1951’de AKÇT’nin kurulması ile temelleri atılan AB, enerji alanında başlangıç aşamasından bu tarihe kadar birçok çalışma yapmıştır. Enerji hususunda oluşturulan hedefler, Avrupa Enerji Şartı Anlaşması ile başlamıştır. Birbirini takip eden bu süreçte çıkarılan AB için Bir Enerji Politikası adlı Beyaz Kitap, Avrupa Enerji Arzı Stratejisine Doğru adlı Yeşil Kitap, Enerji: Arzın Güvenliği adlı bir Yeşil Kitap daha ve bu kapsamda oluşturulan Avrupa için Akıllı Enerji Programı amaçları, 2006 senesinde Mart ayındaki Zirvede Avrupa için Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Siyaseti başlıklı Yeşil Kitapta, konu ile alakalı yapılan bütün eylem planları ve zirvelerde tüm hedefler aynıydı. Yapılan tüm çalışmaların ana amacı enerji güvenliğinin sağlanması üzerine kurulmaktadır. AB’nin sürdürülebilir, temiz, güvenli bir enerji sistemine sahip olabilmesi demek enerji güvenliğini kontrol altında tutabilmesi demektir.

Meydana gelen birçok gelişmeye karşın Birlik olarak müşterek enerji politikasının hazırlanamamasının ilk sebebi üye devletlerin enerji arzlarını değişik yollardan sağlamaya çalışmalarından dolayı olmaktadır. Topluluğun genişlemesiyle beraber bünyesine gerek doğal kaynakları gerek enerji yapılanmaları gerekse politik tercihleri değişik olan ülkeler katılmıştır. Ancak katılan bu ülkeler ulusal güvenlikleri nezdinde enerji güvenliklerini oluşturmak amacıyla adımlarını ferdi olarak atmaya yeğlemişlerdir. Enerjide dış kaynaklara bağımlılığı olan AB'nin, enerji politikaları bakımından koyduğu amaçlara erişebilmesi için enerji rezervlerine sahip olan ve enerji tedarikinde en fazla fayda sağlayacak ülkelerle işbirliğine girmesi bu konuya çok önem vermesi gerekmektedir. Fakat AB'nin enerji politikaları, üye devletlerin ulusal politikalarıyla çatışmakta ve enerji politikalarında bir ortak karara varılması zorlaşmaktadır. Müşterek bir enerji politikasının sağlanamamasını devamlı olarak ertelenmesine sebep olmuştur (Oktay ve Çamkıran 2006: 160). Bu sebeple AB'nin ortak bir enerji politikası oluşturması çok zor görünmektedir. Bunun nedeni ise birden fazla üye devletin sahip olduğu enerji rezervlerinin çeşitliliği, enerji güvenliklerini ve kendi siyasal kararlarını da bu çerçevede tek başların oluşturmak istemeleridir. Bu sebeple enerji politikası 3 başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; düşük maliyet, arz güvenliği ve muhtemel tehditler için tedbir almak ve çevreyi korumaktır. Fakat ilk başta bahsettiğimiz nedenlerden dolayı AB'nin ortak bir politika izlemeleri şu an için mümkün olamamaktadır. (Institute for International Relations 'Clingendael' 2004: 63) AB'nin amacı enerji güvenliğini sağlarken, en önemli durumlardan biri olan kaynak çeşitlendirilmesi ve tedariki esnasında güvenli bir yol bulmaktır. Üçüncü bölümde ise AB'nin enerji arz tedariki esnasında dünya üzerinde AB'ye hem mesafe, hem ekonomik hem de siyasal anlamda en güvenli yolunun Türkiye'den geçtiğine dair argümanlar verilmiştir.

Son olarak üçüncü araştırma sorusu TANAP ve Türk Akımı projelerinin siyasi ve ekonomik açıdan AB enerji güvenliğine olan etkisi nedir olarak belirlenmiştir. Buna cevaben üçüncü bölümde ise ilk olarak Türkiye'nin AB enerji güvenliğindeki yeri ile ilgili açıklamaya yer verilmiştir. Akabinde AB'nin enerji güvenliğinde Türkiye'yi nasıl öne çıkardığıyla ilgili başlıklar incelenmiştir. Türkiye'nin neden güvenli yol olup da Rusya haricinde diğer bütün rezervleri elinde bulunduran bölgelerin tercih edilmediği

ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Mevcut düzende Hazar Bölgesi'nde yaşanan statü sorunu, Ortadoğu'da süregelen hem terör hem ekonomik hem de siyasal açıdan yaşanan sorunlar ve Kuzey Afrika Bölgesi'nde meydana gelmiş olan istikrarsızlık durumları açıklanmıştır. Araştırmanın ana argümanını oluşturan iki önemli proje de ayrı ayrı ele alınmıştır. TANAP ve Türk Akımı projelerinin tarihçesi, özellikler ve bu projelerin AB açısından önemi ele alınmıştır. Bu bağlamda TANAP ve Türk Akımı projelerinin AB enerji arzı güvenliğine olan etkileri incelenmiştir.

Türkiye, yenilenemez enerji rezervleri açısından zengin olmamasına karşın Avrupa ve Orta Asya'yı birbirine bağlayan köprü durumundaki konumu sebebiyle uluslararası arenada gittikçe yükselen bir değere sahip olmaktadır. Enerji nakil yollarının üzerinde olmasından, içinde bulunduğu ve aktif roller oynadığı girişimlerden dolayı 21.yy.da Türkiye, global dünyadaki önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir. AB'nin enerji güvenliği için uygulamaya çalıştığı projelere bakıldığında akıllara Türkiye'nin konumundan kaynaklı içinde yer aldığı projeler gelmektedir. Coğrafi bakımdan AB'nin enerji tedarik ettiği ülkeler arasında çok ciddi stratejik konuma sahip olan Türkiye, iyi bir enerji geçit noktasıdır. Komşularının enerji kaynakları açısından zengin olmasını, komşu ülkelerin yaptıkları yatırımlara verdiği destekle sürdüren Türkiye, kendisini enerji koridoru ve enerji deposu olma konusunda geliştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, enerji kaynakları bakımından zengin olan bölgelerin içinde bulunduğu çatışmalar ve politik sorunlar sebebiyle Türkiye enerji konusunda sağlam adımlar atarak, sağlıklı temeller üzerine stratejisini oluşturmak zorundadır. Enerji alanında stratejik bir aktör haline gelen Hazar Bölgesindeki fosil yakıtların AB'ye ulaştırılması konusunda Türkiye'ye büyük görevler düşmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ana hattını oluşturan enerji güvenliği bakımından TANAP ve Türk Akımı projeleri farklı açılardan stratejik öneme sahiptir.

TANAP, enerji alanında global düzendeki dengeleri sağlamak amaçlı oluşan bir proje olarak görülmektedir. Çünkü enerji denildiğinde akla ilk gelen ülkelerden biri olan Rusya'ya göre TANAP demek, AB'nin bu proje sayesinde Rusya'ya karşı olan bağımlılığının azalması demektir. TANAP, AB tarafından çok desteklenen projedir. Rusya-AB ilişkilerinin enerji merkezli bir sorun alanına dönüşmesi nedeniyle

Türkiye'nin uluslararası platformda bir çözüm olarak görüldüğü söylenebilir. TANAP'ın Rusya tarafından değerlendirilmesi de gerekmektedir. Rusya, Avrupa'ya sattığı doğalgaz pazarından daha fazla pay alabilmek ve mevcut pazarını da koruyabilmek için Türkiye ile geliştirdiği Türk Akımı Projesi'ni hayata geçirmek istemektedir. Bu sebeple Rusya, bu pazarı korumak ve arttırmak için Hazar bölgesinde politik baskılar yapması beklenebilir. Bu bakımdan planlanan TANAP Projesi, arz güvenliği için tedbir olsa da, politik olarak tehdit oluşturması da söz konusu olabilir.

Türk Akımı ise; Rusya'nın AB baskısıyla Güney Akım Projesi'ni iptal edip, akabinde Rusya'nın çok daha uygun fiyata ve daha avantajlı koşullarda (hattın kısalıp maliyetin düşmesi gibi) yeniden oluşturmasıyla ortaya çıkmıştır. Burada AB'nin tavrı ise TANAP'ta destek verdiği Türkiye'nin, Türk Akımı projesinde de olmasından dolayı projeye karşı net sert bir tavır almadığı görülmüştür. Türk Akımı projesinde AB, Rusya'yı hala genel anlamda bir tehdit olarak görse de Türkiye'nin bu enerji tedarik sürecinde bulunmasından dolayı projeye negatif yaklaşmamıştır. AB'nin direkt olarak Rusya'dan enerji kaynağını almaması, arada transit ülke olarak bulunan Türkiye'nin Rusya'ya karşı sağlam bir duruş sergilemesi kadar AB'ye karşı da üyelik sürecini ve transit ülke olma durumunu kalıcı hale getirmek için sağlam bir politika izlemesi AB'nin büyük bir avantajdır.

Sonuç olarak, AB kendi enerji güvenliğini oluşturmak için kaynak devlet, güvenilir ve farklı güzergâhlara gereksinim duymaktadır. AB'nin enerji ihtiyacının ve enerji güvenliğinin karşılanması için aranan istikrarlı ve güvenli ülkenin, bölge güçleri değerlendirildiğinde hem AB'ye karşı olan ılımlı politikası hem de birbirlerine olan ihtiyaçlarından kaynaklı olarak Türkiye olduğu açıktır. Bu nedenle Türkiye'nin üzerindeki enerji nakil hatlarının geliştirilip ilerletilmesi, yeni nakil hatlarının planlanması ve hayata geçirilmesi için daha etkili, ikna edici bir politika izlemesi gerekmektedir. Yalnızca doğru politik adımların atılması ile Türkiye bölgedeki en güçlü ve en güvenli enerji koridoru sıfatındaki devlet halini alabilecektir. Böylelikle çok ciddi bir stratejik güç unsuruna dönüşecektir. Uluslararası arenada belli bir ülke üzerinden boru hattı geçmesi çok ciddi politik, ekonomik ve stratejik sonuçlara sahip bir konudur. Ancak bu durum o ülkeyi tek başına enerji merkezi yapmaya yetmez. Bu

ülke boru hatlarından ziyade, asıl bu borularla taşınacak gazın ticaretinde ve fiyat oluşumunda rol üstlenebilirse enerji merkezi olma yolunda emin adımlar atabilecektir, Türkiye örneğinde olduğu gibi. AB kendi enerji arz güvenliğini sağlayabilmek adına, kaynak ülkeye ve güvenilir farklı güzergâhlara gereksinim duymaktadır. Bu ihtiyaçlara göre Türkiye, Ortadoğu ve Rusya'dan sonra gelen üçüncü büyük fosil enerji kaynağı olan Hazar bölgesi enerji rezervlerinin AB'ye iletilmesinde güvenilir bir transit ülke olarak kaynak çeşitlendirmesine katkıda bulunabilecek bir ülkedir. Bu bağlama ek olarak bu çalışmada; Türkiye'nin hem Rusya'dan gelen doğal gaz için güvenilir farklı güzergâh olabileceği, hem de istikrar ve güven yoksunu Ortadoğu ve Afrika bölgesindeki üreticilerin çeşitlendirilmesinde ve doğal gazının iletilmesinde güvenilir farklı bir rota olabileceği savunulmuştur. Bunun için AB-Türkiye ilişkileri her iki taraf adına pozitif bir biçimde devam ettirilmelidir. Enerji güvenliğine olacak olan katkılar için, enerji politikaları uzun vadede enerji ortaklığına dönüştürülecek şekilde yürütülmelidir. Türkiye içinde bulunduğu bu iki projeyle AB enerji kaynaklarının bulunduğu bölge ile bağlantısını sağlarken; bu durum göstermiştir ki sadece bu projelerle değil Doğu Akdeniz ve diğer enerji merkezleri için de AB enerji tercihini Türkiye'den yana kullanmalıdır. Türkiye ve AB geleceğin enerji dünyasında yerlerini sağlamlaştırmak adına müşterek adımlar atmalıdır. Bu çalışmada, Türkiye'nin TANAP ve Türk Akımı Projesinde olduğu gibi transit ülke olarak özellikle AB üyeleri için güvenli bir transit kaynak ülke konumunda olduğu, güzergâh çeşitliliği oluşturarak AB'nin enerji arz güvenliğini sağlamasına önemli katkıda bulunduğu üzerinde durulmuştur.

KAYNAKLAR

- Akgül, Fatih (2007). “Rusya’nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları’nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, yıl 3, Haziran: 128.
- Aksoy, Metin (2014). “Avrupa Birliği’nin Enerji Güvenliği Stratejisi.” 23 – 24 Eylül 2014 tarihlerinde Kocaeli Üniversitesinde düzenlenen “Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi” Başlıklı Konferans, Bilgesam: 797-807
- Aktan, C. Can, Dileyici, Dilek ve Özkıvrak, Özlem. “Bir Bölgesel Entegrasyon Girişimi Olarak Avrupa”.(<http://www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/bir-bolgesel.htm>, 19 Mart 2019’da erişildi).
- Aktaş, Murat (2016). “AB ve Türkiye”, 1. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık
- Alemdaroğlu, Nusret (2007). “Enerji Sektörünün Geleceği Alternatif Enerji Kaynakları ve Türkiye’nin Önündeki Fırsatlar”, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2007–29, Prive Grafik, İstanbul.
- Altın, Vural (2002). “Yeni Ufuklara Enerji”, TUBİTAK Dergisi Hazırlayan: Vural Altın/Boğaziçi Üniversitesi, Ocak Sayısı, Ücretsiz Ek, Ankara
- Anadolu Ajansı, (2015). “Türk Akımı’nda 1,5 Yıllık Müzakere”, (<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-akiminda-1-5-yillik-muzakere/395435>. 20 Haziran 2019’da erişildi).
- Ankasam.org. “TANAP Projesi haritası” :<https://ankasam.org/enerji-dis-politika-iliskisi-baglaminda-tanap-projesi/>

- Aras, Bülent ve Yorkan, Arzu (2005). “ Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği Siyaset, Ekonomi ve Çevre”. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. Rapor No.13: 1-31.
- Aras, Osman Nuri, Suleymanov, Elchin, Hasanov, Fakhri (2003). “Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi’nden Ekonomik ve Stratejik Beklentiler, Economic and Strategic Expectations of Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline Project”, International Conference On Eurasian Economies 2013: 993-994
- Arıkan, Serkan (2014). Türkiye Azerbaycan Enerji Birlikteliğinde Tanap Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Armaoğlu, Fahir (1999). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 - 1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Avrupa Birliği Bakanlığı (2017) “ Fasil 15 – Enerji”, (https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html, 22 Mart 2019’da erişildi).
- Avrupa Birliği Bakanlığı, “Temel AB Terimleri”. (https://www.ab.gov.tr/files/rehber/10_rehber.pdf , 12 Mart 2019’da erişildi).
- Avrupa.info.tr, (2018), (<https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/tanapin-acilisi-munasebetiyle-baskan-yardimcisi-maros-sefcovic-tarafindan-yapilan>, 29 Nisan 2019’da erişildi)
- Avrupa.info, “AB’nin Hedefleri”, (<https://www.avrupa.info.tr/tr/enerji-abnin-hedefleri-58> 22 Mart 2019’da erişildi)
- Aydın, F. A. (2004). EU’s energy policy and Turkey. Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 12(1-2), 377- 402.

- Ayhan, Veysel (2009). Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 20.
- Aytüre, Selma (2013). "Avrupa Birliğinin Enerji Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye'ye Yansımaları". *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3: 35-51.
- Baghdad, Gawdat (2006). "Europe's Energy Security: Challenges". *International Affairs*, 82(5): 961-975.
- Baklacı, Pınar ve Akıntürk, Esen (2006). "Enerji Şartı Antlaşması", *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*7(2): 97-113.
- Balkaş, Özer (2017). "Libya İç Savaşla Gelen Petrol Krizini Aşmaya Çalışıyor", (https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/e8d701cae46dde8_ek.pdf 30 Mayıs 2019'da erişildi
- Bamberger, S. Craig (2007). 'An Overview of the Energy Charter Treaty', *The Energy Charter Treaty An East-West Gateway for Investment and Trade*, Editor: Thomas W. Walde, Kluwer Law International, s. 1-34
- Baumann, Florian (2008). *Energy security as multidimensional concept*. Munich: Center for Applied Policy Research.
- Bayraç, H. Naci (2014). "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1): 115-142.
- BBC (2006). "Lessons for EU from Gas Crisis", *BBC News*, 24 January 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4582652.stm> Erişim Tarihi: 05.03.2019
- BBC, (2009). "Putin'den Doğalgazı Kesme Talimatı". http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/01/090107_ukraine_update.shtml, 21.06.2019'da erişildi

BOTAŞ, Türk Akımı Projesi, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/turk-akimi-projesi/123>

BOTAŞ. “Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP)”. (<http://botas-ahk.gov.tr/tr/proje/tanap-projesi.aspx>, 30 Mart 2019’da erişildi).

Bozkurt, Veysel (2001) . Avrupa birliği Türkiye siyasal kurumlar çıkar grupları kamuoyu ve ortaklık belgeleri, Bursa: Vipaş Yayıncılık

BP, (2017). “BP Statistical Review of World Energy”, BP, June 2017: 8-39

BP, (2018). “BP Statistical Review Of World Energy June 2018, 67th Edition”, <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>,)

BP, (2018). “BP Statistical Review of World Energy”, British Petroleum (BP), <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statisticalreview-of-world-energy.html>,

Budak, Türkan (2017). Türkiye“nin Enerji Politikasında TANAP ve Türk Akımı”, BİLGESAM/ Analiz Enerji, <http://www.bilgesam.org/incele/2613/-turkiye-nin-enerji-politikasinda-tanap-ve-turk-akimi/#.XRTEjuszbiU>

Cansevdi, Hürrem (Ed.), (2004)Avrupa Birliği’nin Enerji Ve Ulaştırma Politikaları Ve Türkiye’nin Uyumu, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Aralık

Cholakov, Peter (2019). “Russia's proposed TurkStream 2 pipeline sparks Bulgaria, EU energy worries”, (<https://www.dw.com/en/russias-proposed-turkstream-2-pipeline-sparks-bulgaria-eu-energy-worries/a-47726458>, 5 Mayıs 2019da erişildi).

Clingendael International Energy Programme (2008). *The Gas Supply Outlook For Europe*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations.

Clingendael International Energy Programme, (2008) The Gas Supply Outlook for Europe: The Roles of the Pipeline Gas and LNG, Hollanda, Ağustos 2008, 77

Commission of the European Communities,(2006). Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, COM(2006) 105 final, Brüksel, 08.03.2006,

(http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf, 25 Mart 2019’da erişildi).

Council Directive, (2006). “2006/67/EC of 24 July 2006 imposing an obligation on Member States to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products, codified version, Official Journal L 217 of 8 August 2006 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006L0067>, 25 Mart 2019’da erişildi)

Council Directive, (1968). Imposing an Obligation on Member States of the EEC to Maintain Minimum Stocks of Crude Oil and/or Petroleum Products, 68/414/EEC, 20 Aralık 1968

Çaha, Havva (2000) “Avrupa Birliği Enerji Politikaları”, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı II, Haz. Güler Eren, Ankara, Kasım-Aralık 2000, No. 36, s. 1544-1545.)

Çalışkan, Şadan (2009). “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılık Ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu” Dumlupınar üniversitesi sosyal bilimler dergisi sayı 25 aralık 2009 297-310

Çelikkpala, Mitat (2013). *Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çelikkpala, Mitat (2014). “Çelikkpala Enerji Güvenliği: Nato’nun Yeni Tehdit Algısı”. *Uluslararası İlişkiler* 10(40): 75-99.

- Dedeoğlu, Beril (2003). Dünden Bugüne Avrupa Birliği, İstanbul: Boyut Kitapları
- Delanty, Gerard (2005). Avrupa'nın İcadı: Fikir Kimlik Gerçeklik, çev. Hüsamettin İnaç, Ankara: Adres Yayınları.
- Demir, Esra (2003). "Enerji Şartı Anlaşması". (<http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> erişim tarihi, 22 Mart.2019'da erişildi)
- Deniz, Taşkın (2013). Arap Baharı Ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme, Eastern Geographical Review –cilt 18 sayı 29 (2013): 65-78
- Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), (2007), Avrupa Birliği ve Türkiye, Ankara: DTM Yayını
- Dickel, Ralf, (2014), Reducing European Dependence on Russian Gas, The Oxford Institute for Energy Studies: 1-81.
- Dore, Julia ve Bauw, Robert de (1995). The Energy Charter Treaty: Origins, Aims and Prospects, London, Royal Institute of International Affairs, 1995, s. 1-89.)
- Durmaz, Taner (2015). Avrupa Birliği Enerji Politikaları, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi. Yüksek lisans tezi
- Dursun, Suat (2009). AB'nin enerji politikası ve Türkiye. Ankara: Ankara Üniversitesi Doktora Tezi
- Dursun, Suat (2011). *Avrupa Birliği'nin Enerji politikası ve Türkiye*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- DW Türkçe, (2016). "Erdoğan ve Putin Çin'de Görüştü", (<http://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ve-putin-%C3%A7inde-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC/a-19525557>, 25 Mayıs 2019'da erişildi).

- Ediger, Şevket Volkan (2007). “Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki”, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAREM), *Enerji Arz Güvenliği*, Ankara, Genelkurmay Basımevi: 1–48;
- Ege, A. Yavuz (2004): “Avrupa Birliği’nin Kömür ve Katı Yakıtları”, in Ege, A.Y. (ed.) *AB’nin Enerji Politikası ve Türkiye*, Ankara, Upav Yayınları, 1. Baskı.
- Ege, A.Yavuz (2004a), “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’nin Uyumu”, Ege, A.Y. (ed.) *AB’nin Enerji Politikası ve Türkiye*, Ankara: Upav Yayınları, 1. Baskı, s. 7-40.)
- Ege, Yavuz (2004). “Avrupa Birliği”nin Enerji Politikası ve Türkiye’nin Uyumu”. *AB’nin Enerji Politikası ve Türkiye*. Yavuz Ege, Gamze Öz vd. (der). Ankara: Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı.ss.3-43.
- Ekodilog.com. “Uluslararası Enerji Ajansı” (http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/uluslararasi_enerji_ajansi.html, 6 Mart 2019’da erişildi).
- Ekonomist (2018). “TANAP’ta Yatırım Tutarı Ne Oldu?”.(<https://www.ekonomist.com.tr/kulis/tanapta-yatirim-tutari-ne-oldu.html>, 7 Nisan 2019’da erişildi).
- El-Agraa, Ali M. ve Francis McGowan Francis (2001). “EnergyPolicy”, *The European Union:Economies and Policies*’6. Baskı., Essex: Pearson Education:.. 293-318.)
- Elhefnawy, Nader (2006). Toward a long-range energy security policy. *Parameters*, Spring 2006: 101-114.
- Elkind, Jonathan (2010). “Energy Security: Call for A Broader Agenda”. C. Pascual, J. Elkind (Edts.), *Energy Security: Economics, Politics, Strategies and Implications* (119-148) içinde. Washington, D.C.:Brookings Institution Press

- Emrahov, Mahal (2000). Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Global Politikadaki Yeri ve Türkiye. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Energy Strategy <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2030-energy-strategy>, 22 Mart 2019’da erişildi)
- Engür, Emre (2003). Doğu –Bati Enerji Koridoru Doğal Gaz ile Tamamlanıyor: BOTAŞ’IN Avrupa’ya Acilim Stratejisi, Avrasya Dosyası, Cilt: 9, Sayı: 1 s. 43
- Erbaş Doğan, Göknil (2018). “Karadeniz Bölgesinde Boru Hatları Jeopolitiği”. *Karadeniz Araştırmaları XV/57*: 17-31.
- Erbil, Yazgan, (2010). Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Enerji Güvenliği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Kadir Has Ü. SBE.
- Erdal, Leman, (2011). Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Faktörler Ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Alternatifi. *Doktora Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Ü. S.B.E
- Erdal, Leman ve Karakaya, Etem (2012). “Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasî Ve Coğrafî Faktörler “ Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Uludağ Journal of Economy and Society Cilt/Vol. XXXI, Sayı /No. 1, 2012: 107-136
- Erdil, Merve (12.08.2016). “Türk Akımı’nın hayata geçmesi kime ne sağlayacak?”.Hürriyet.(<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-akiminin-hayata-gecmesi-kime-ne-saglayacak-40191217> , 29 Nisan 2019’da erişildi).
- Erkan, A. Çağlar (2015). “Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakilhatları Güzergâhlarının Önemi ve Karadeniz”*Karadeniz Araştırmaları*45: 127-150.
- ETKB, “Enerji Diplomasisi”, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Enerji-Diplomasisi>, 25 Nisan 2019’da erişildi).

ETKB, (<https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz>, 10 Mayıs 2019'da erişildi).

ETKB, (<https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol>, 10 Mayıs 2019'da erişildi).

Euobserver, (2015). "EU Says Gazprom's Turkey Plan Won't Work", (<https://euobserver.com/foreign/127499>, 25 Mayıs 2019'da erişildi)

European Commission, "Energy Security Strategy" (<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy> , 15 Mart 2019'da erişildi)

European Commission (2000), Annex 1, "Technical Background Document – Security of Energy Supply", (Summary), Green Paper, COM (2000) (769).)

European Commission, (2007). IP/07/29, Brüksel, (http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/focus/energy_en.htm. 05 Mart 2019'da erişildi).

European Commission, (2008). "EU Energy Security and Solidarity Action Plan: Second Strategic Energy Review MEMO/08/73," Commission Staff Working Document, SEC (2008) 2871 VOLUME I, Commission of the European Communities, Bruxelles, 13.11.2008

European Commission (2014). "2050 Energy Strategy". (<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2050-energy-strategy> , 22 Mart 2019'da erişildi).

European Commission (2014). "Energy Security, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-security> ,06.03.2019'da erişildi).

Eur-Lex, (2014). “Communication From The Commission To The European Parliament And The Council European Energy Security Strategy”. (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=1407855611566> , 6 Mart 2019’da erişildi).

Eur-Lex, (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52000DC0769>, 25 Mart 2019’da erişildi).

European Commission, (2007). “Energy Corridors: European Union and Neighbouring Countries”, Project Report, Directorate-General for Research, Directorate Energy

European Commission, (2007). Euratom: 50 years of the Nuclear Energy Serving Europe, Lüksemburg.

European Commission, (1968). First Guidelines for a Community Energy Policy, COM 68(1040) Final, 18 Aralık 1968. Memorandum Presented by the Commission to the Council, Bulletin of the European Communities, Supplement to No. 12-1968, 1-17.

Eurostat, (2015). “Development Of The Production Of Primary Energy (By Fuel Type), EU-28, 2005-2015”, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports, 18 Mart 2019’da erişildi).

Eurostat, (2016). “Statistics explained, Energy production and imports”(http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Energy_production_and_imports#Energy_security, 15 Mart 2019’da erişildi)

European Commission, (2018). “EU Energy in Figures”, Statistical Pocket Book, Printed by Imprimerie Centrale SA in Luxembourg

- Financial Times, (2016). “Turkish President apologises to Putin over downing of fighter jet”, <http://www.ft.com/cms/s/0/00ebddd0-3c82-11e6-9f2c-36b487ebd80a.html#axz z4FL7khg3r>, 25 Mayıs 2019’da erişildi)
- Gazprom (2018). “Turkstream Gas Pipeline’s Offshore Section Completed” (<http://www.gazprom.com/press/news/2018/november/article467765/>, 30 Mart 2019’da erişildi).
- Gazpromexport. “Turk Stream”. (<http://www.gazpromexport.ru/en/projects/>, 25 Mart 2019’da erişildi).
- Gazprom.com. “Türk Akımı Projesi” (<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/built/turk-stream/>, 25 Nisan 2019’da erişildi).
- Geden, Oliver, Marcellis C. ve Maurer A (2006). Perspectives for the European Union’s External Energy Policy. *German Institute for International and Security Affairs Working Paper 1(17)*: 1-30.
- Gotev, Georgi (2015). “Commission unimpressed by Russia’s pipeline offensive” (<http://www.euractiv.com/sections/energy/commission-unimpressed-russias-pipeline-offensive-315564>, 25 Mayıs 2019’da erişildi).
- Gökce, Cem (2013). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Enerji Arz Açığı ve Enerji Kırılganlığı. *Doktora Tezi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göral, Emirhan (2008), “Avrupa Birliği’nin Enerji İhtiyacı ve Enerji Güvenliği Politikalarına Yaklaşımı”, Güner, Ü. (ed.) *Ekonominin AB’si*, İstanbul: Ekin Basımevi, s. 473-510.
- Görgülü, E. Pınar (2008). Avrupa Birliği’nin Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması”. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Grenon, Michel (1975) “Alternatives to Oil imported from OPEC Countries : NuclearEnergy”, Energy inthe Euroepan Communities, Edited By: Frans Alphonso Maria, Altingvon Geusau, Publications of the John F. Kennedy Institute Center for International Studies: 105-109

Güçyetmez, Ferdi (2019). “Libya’da Enerji Savaşları”, (<https://www.diplomatikstrateji.com/libya-son-durum-haritasi/> 30 Mayıs 2019’da erişildi).

Güneş, Mehmet ve Arslan, Tayfun (2018). “Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı”. *Uluslararası Beşeri Bilimler Dergisi* 4(7): 32-60.

Heaton, Herbert (2005). “Avrupa İktisat Tarihi”.çev. Osman Aydoğuş ve M.Ali Kılıçbay. Ankara: Paragraf Yayınları.

Hürriyet, (2016). “Türk Akımı ve Güney Akımı projesi nedir?”, (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-akimi-ve-guney-akimi-projesi-nedir-40245071> 25 Mayıs 2019’da erişildi).

Hürriyet (2018). “Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı’nın Açılışı Yapıldı”. (<http://www.hurriyet.com.tr/trans-anadolu-dogalgaz-boru-hattinin-acilisi-y-40865909> , 3 Nisan 2019’da erişildi).

Hürriyet.com, (2018) “ABD Dünya’ya duyurmuştu, yaptırımlar başladı” <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-abd-dunyaya-duyurmustu-yaptirimlar-basladi-41008619>, 30 Mayıs 2019’da erişildi).

Hürriyet (2018). “Rusya, Kiev’in Gazını Kesti”.(<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-kievin-gazini-kesti-40760311>, 25 Mart 2019’da erişildi).

Hürriyet (2019). “TANAP’tan Avrupaya Gaz Temininde Son Aşamaya Gelindi”. (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tanaptan-avrupaya-gaz-temininde-son-asamaya-gelindi-41185488> , 20 Nisan 2019’da erişildi).

IAEA Bulletin, (1990). “Special Reports: World Electricity Generation, Nuclear Power, And Oil Markets”. (<https://www.iaea.org/sites/default/files/32104093137.pdf> , 24 Mart 2019’da erişildi).

Institute for International Relations (2002). 'Clingendael , Study on Energy Supply Security and Geopolitics ,Final Report, January 2004, number DGTREN TREN/CI-06-2002, by the Clingendael International Energy Programme (CIEP), The Hague, the Netherlands,

International Energy Agency, (2006). “*World energy outlook.*” Paris: OECD/IEA

International Energy Agency. “What is energy security?”. (<https://www.iea.org/topics/energysecurity/whatisenergysecurity/> , 6 Mart 2019’da erişildi)

İktisadi Kalkınma Vakfı, Euratom (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu), <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1076>

İmren, Mustafa, (2011). Avrupa Birliği Enerji Güvenliğinin Sağlanmasında Türkiye’nin Enerji Koridoru Olma Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi

İşcan, İsmail Hakkı, (2004). “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1,. Sayı 2 (Yaz 2004): 47-79

İşcan, İsmail Hakkı (2007). Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi, Sayı 1, 2007, s: 113-168,(Erişim) www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/Ismail_Hakki_Iscan).

Jansen, Max (1975). History of European Integration 1945-1975, University of Amsterdam, Europa Institute,1-2

Jegen, Maya (2009), “Framing Energy Security: The Case of the European Union”, New York: International Studies Association (ISA) Convention New York, ss.1-20.

- Johnson, Debra (2005). “EU-RussiaEnergy Links: A Marriage of Convenience?”. *Government&Opposition* 40(2): 256-277.
- Jong, Jacques J. De ve Weeda, Ed (2007). “Europe, the EU and its 2050 Energy Storylines”, The Clingendael Institute, The Hague, Hollanda, Aralık 2007, s.1-54, s.1.)
- Kakışım Cemal. (2019). Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10(2), 460-472.
- Karadağ, Raif (2004). Petrol Fırtınası, 4. Baskı, İstanbul: Emre Yayınları.
- Karagöl, Erdal Tanas ve Kaya, Salihe (2014),Enerji Arz Güvenliği ve Koridoru GGK,Seta Analiz,(108), 12-14.
- Karluk, Rıdvan (2009).*Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kaya, N. Erkul (2018).“Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Albayrak: TANAP Projesini 12 Haziran'da Devreye Alıyoruz”, (<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/enerji-ve-tabii-kaynaklar-bakani-albayrak-tanap-projesini-12-haziranda-devreye-alıyoruz/1142072> , 5 Nisan 2019'da erişildi).
- Kayacı, Filiz. “AB'nin Enerji Politikası ve Bu Politikanın Gelisimi,” <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/CesitliCalismalar/AB%20Enerji.htm>, 27 Mart 2007.)
- Kesbiç, Y. Cüneyt ve Şimşek, Hamza (2001). “Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikası”.*Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*5:1-19.
- Keskin, M. Hakan (2007). “Genişleme ve Derinleşme Süreçlerinde Avrupa Birliği Enerji Politikaları”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 9, Şubat 2007, s.67-86, s.67.

- Khatib, H., 2000. Energy security, Jose Goldemberg (Ed.). *World Energy Assessment: Energy and the challenge of sustainability*. New York: United Nations Development Programme, 111-131.
- Kımk, Barış (2009). *Enerji Arzı Güvenliği Açısından Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Kissinger, Henry (2002) “Diplomasi”, Çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocaoğlu, Mehmet (1996). *Petro Strateji*. İstanbul: HAK Yayınları.
- Korhan, Hakan (2011). “Enerji Güvenliği ve Türkiye”. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kottasova, I. (2014), *Map: Europe's Thirst for Russian Gas*, CNN, <http://edition.cnn.com/2014/07/22/business/russian-gas-eu-sanctions/index.html>, (10.10.2018).
- Lavenex, Sandra. (2004). “EU External Governance in ‘Wider Europe’”. *Journal of European Public Policy* 11(4): 680–700.
- Mitchell, J.V. (2002) . *Renewing Energy Security*. London: Royal Institute of International Affairs.
- Naturalgasworld, (2015). “Building a European Energy Market”, (<http://www.naturalgasworld.com/building-a-european-energy-market-25116>, 25 Mayıs 2019’da erişildi)
- News (2015). “Putin Offers Cooperation With Greece-But No Financial Aid”. (<http://www.news.com.au/finance/economy/putin-offers-cooperation-with-greece-butno-financial-aid/news-story/f5f9d11a3fc6ba29b121d8e7332467c0>, 30 Mart 2019’da erişildi).

- NTV, (2018). “TürkAkım Bulgaristan'dan geçecek”. (<https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkakim-bulgaristandan-gececek,ow2-hofN7ESCYdfukt29Fg>, 30 Nisan 2019’da erişildi).
- Oktay, Ertan ve Çamkıran, F. Radiye (2006). “Avrupa Birliğinin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye’nin Önemi”. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi* 14(1): 153-173.
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi (2009).“Avrupa Birliği Tarihi”. (http://www.abofisi.metu.edu.tr/ab_tarihi.htm, 16 Mart 2009’da erişildi).
- Önk, Özlem (2010).Avrupa Birliği’nin Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye’nin Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özaydın, Yavuz (2018). Türkiye’nin Enerji Güvenliği Görünümü Ve Tanap Projesi’nin Türkiye’nin Doğalgaz Arzı Açısından Önemi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özdemir, Atasay (2009). Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesi’nin Değerlendirilmesi, Güvenlik ve Strateji Dergisi, https://www.msu.edu.tr/GuvenlikStratejileriDergisi/dokuman/GSD_10/GSD_10_Art_4_122009.pdf
- Özkan, Gökhan (2010). “Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya’daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği”, Gazi Akademik Bakış, Cilt:4, Sayı:7, Ankara
- Öztürk, Salih ve Saygın, Selin (2017).“1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 6(12): 1-12.
- Pala, Cenk (1996). *20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD-Petrol-Dolar*. İstanbul: Kavram Yayınları.

- Pala, Cenk (2007). “Rusya Federasyonu Enerji Politikası ve Enerji Güvenliğine Etkileri”, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAREM), *Enerji Arz Güvenliği*, Ankara: Genelkurmay Basımevi 49-97
- Pamir, Necdet (2007). Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye, *ASAM, Stratejik Analiz*, Mart 2007, S. 14-24
- Pamir, Necdet (2015). *Enerjinin iktidarı*. İstanbul: Hayy kitap Yayınları.
- Peker, Hasan Sencer (2014). Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği ve Ölçülmesi: Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliğine Yönelik Bir Uygulama. *Doktora Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi S.B.E.
- Radio Free Europe (2015). “Greek Prime Minister to Meet With Medvedev”. (<http://www.rferl.org/a/russia-greece-putin-tsipras-talks/26944917.html>, 30 Nisan 2019'da erişildi).
- Richert, Jorn (2015). Is Turkey's Energy Leadership over Before it Began? İstanbul: Mercator Policy Brief, Sabancı University
- Roberts, John (2015). “The Impact of Turkish Stream on European Energy Security and the Southern Gas Corridor.
- Sabah, (2016). “Tanap AB için Çok Önemli”, (<https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/06/09/tanap-ab-icin-cok-onemli>, 30 Mayıs 2019'da erişildi)
- Sağsen, İlhan (2018) Avrupa Birliği'nin Enerji politikası, *Uluslararası İlişkiler ve Türkiye*, Ed. İlhan Sağsen, Mehmet Dalar: Ankara; Orion Kitabevi 209-233

Sak, Hüseyin ve Zengin, Abdalbaki (2015). “Uluslararası Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri; Türkiye’nin Doğal Gaz Ticareti Açısından Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (Tanap) ve Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (Tap) Projelerinin Değerlendirilmesi”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series, Wps no:06, 1-13.

Sander, Oral (2005). “Siyasi Tarih (1918-1994)”. Ankara: İmge Yayınları.

Schuman, Robert (1950). “Declaration of 9 May 1950 Paris”, (http://europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_en.htm, 18 Mart 2019’da erişildi)

Semercioğlu, Harun (2016). “Ukrayna Krizi Bağlamında AB-Rusya İlişkilerinin Ekonomi Politikası”, *Eul Journal Of Social Sciences VII (II)*:188-202.

Serin, Aylin (2009). “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası Sorunsalı, Artan Enerji Bağımlılığı ve Türkiye’nin Rolü”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sevim, Cenk (2009). Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*13: 93-106.

Sevim, Cenk (2010). “Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin Ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*6(11): 53-72.

Sevim, Cenk (2012). “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”. *Journal of Yasar University* 26(7): 4378 – 4391.

Shortsea.org. “Yeşil Kitap”. (https://shortsea.org.tr/tr_tr/yesil-kitap/, 25 Mart 2019’da erişildi.

Socar.az, “Azerbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin 2013-cü İldə Təsərrüfat Fealiyyəti Haqqında Hesabat”, <http://socar.az/socar/assets/documents/az/socar-annual-reports/illik-hesabat2013az.pdf> 3 Nisan 2019’da erişildi)

Sputnik (2018). “Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı”. (<https://tr.sputniknews.com/infografik/201811201036245122-turk-akimi-dogalgaz-gazprom-rusya-turkiye/>, 25 Nisan 2019’da erişildi.

Stern, Jonathan (2002). *Security of European natural gas supplies*. London: Royal Institute of International Affairs.

Şimşek, Cem (2015). “1974 OPEC Petrol Krizi Sonrası Petrol Fiyatları”. (<http://enerjienstitusu.com/2015/01/14/analiz-1974-opec-petrol-krizi-sonrasi-petrol-fiyatlari/>, 11 Mart 2019’da erişildi).

Şöhret, Mesut (2011). “Soğuk Savaş Sonrası Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği ve Türkiye İçin Önemi”, Hasret Çomak (Ed.), Dünya Jeopolitiğinde Türkiye içinde, (85-157), İstanbul: Hiperlink, Temmuz 2011

TANAP Doğalgaz İletim A.Ş., “Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi: Çevresel Etki Değerlendirmesi Başvuru Dosyası”, Çınar Mühendislik Müşavirlik A.Ş., Ankara, 2013, 1-4

TANAP.com, Tanap Haritası Durakları <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir>

TANAP.com. “TANAP Nedir?”.<https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/8>, Nisan 2019’da erişildi

TANAP.com. “TANAP- Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı”. <https://www.tanap.com/store/file/common/81e3e4dc104e1717d6ad620de3752257.pdf>, 30 Nisan 2019’da erişildi.

- TANAP-Avrupa Bağlantı Haritası https://www.bp.com/tr_tr/turkey/hakk_m_zda/bp-tuerkiye/shah_deniz_turkey.html
- TBMM, “BM Anlaşması, madde 102”, (<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>)
- TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (.2010). “Türkiye’nin Katılım Süreci İçin AB Stratejisi 2010-2011 Eylem Planı”. (https://www.ab.gov.tr/files/strateji/2010_2011_eylem_plani.pdf, 26 Mart 2019’da erişildi).
- TC Şehircilik ve Çevre Bakanlığı, (2013). “Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) Projesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Başvuru Dosyası”,144” (http://www.csb.gov.tr/turkce/dosya/ced/TANAP_CED_RAPORU.pdf)
- TC Dışişleri Bakanlığı. “Türkiye’nin Enerji Profili ve Stratejisi”. (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, 30 Nisan 2019’da erişildi).
- The Economist, (2015). “The Economist: A Twist in the Pipeline”, (<https://www.economist.com/node/21647939/print> 28 Mayıs 2019’da erişildi).
- Telli, Azime (2016). Türkiye’nin Enerji Koridoru Olmasının Mihenk Taşları Olarak Türk Akımı Ve TANAP Karşılaştırması, Enerji Piyasaları ve Politikaları Enstitüsü, 2-9.
- TMMOB, (2012). ” Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye”, 8. Enerji Sempozyumu, Bildiriler Kitabı 2.cilt 1. Baskı Ankara
- Toğrul, İsmayıl (2013). Enerji Günlüğü, Azerbaycan, Güney Gaz Koridoru, TANAP ve TAP, <https://www.enerjigunlugu.net/azerbaycan-guney-enerji-koridoru-tanap-ve-tap-4681yy.htm>

- Tonus, Özgür (2004).“Genisleyen AB’nin Enerji Politikaları ve Türkiye”. Müzakere Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Uluslararası Sempozyumu’nda Sunulan Bildiri. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Trans Adriatic Pipeline. “TAP at a Glance”. (<https://www.tap-ag.com/the-pipeline>, 22 Nisan 2019’da erişildi).
- Trans Adriatic Pipeline. “TAP Project Schedule”.(<https://www.tap-ag.com/the-pipeline/project-timeline#34>, 22 Nisan 2019’da erişildi
- Turhan, Salih (1987). “Stagflasyon ve Maliye Politikası”.*İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 43:433-455.
- Türk Akımı Projesi, (2019). (<http://turkstream.info/tr/>, 25 Nisan 2019’da erişildi).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2017). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türk Akımı Gaz Boru Hattı Projesi’ne İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı (1/788) ve Dışişleri Komisyon Raporu, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss441.pdf> (E.T. 05.06.2017)
- Türkyılmaz, Oğuz (2012) “Bağımlılığın Öteki Yüzü”, Cumhuriyet Enerji, 4 Aralık 2012, s: 4.
- Uçkan Dağdemir, Elif (2007). “Avrupa Birliği’nin Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8(1):247-268.
- Uluslararası Politika Akademisi, (2015). “Güney Akım Projesi’nin İptal Nedenleri Üzerine” (<http://politikaakademisi.org/2015/01/19/guney-akim-projesinin-iptal-nedenleri-uzerine/> 28 Mayıs 2019’da erişildi)

- Kısacık, Sina (2016). Ukrayna Eksenli Enerji Krizleri Çerçevesinde Gelişen Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İşbirliği, Yeditepe Üniversitesi İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktor Adayı Çukurova Üniversitesi
- Uzmen, Reşat ve Arar, Asım (2001). 21. Yüzyılda Enerji Kullanımı Ve İklim Değişikliği, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi SAYI II
- Ültanır, Ö. Mustafa (2017). “Üç Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ve Türkiye”. (<http://www.ultanirplatformu.com/10-05-temmuz-2017.html>, 27 Nisan 2019’da erişildi).
- Willenborg, Robert (2004).“Europe”s Oil Defences: An Analysis of Europe”s Oil Supply Vulnerability and its Emergency Oil Stockholding Systems”, The Clingendael Institute, The Hague.ss. 1-66.
- Yenişafak (2016). “ Türk Akım Projesi Nedir? Rusya ile imzalar atıldı!”. (<http://www.yenisafak.com/turk-akimi-projesi-nedir-rusya-ile-imzalar-atildi-10-ekim-2016-h-2545290> , 11 Nisan 2019’da erişildi).
- Yergin, Daniel (1995). “Petrol: Para Güç Çatışmasının Epik Öyküsü”, (Çev. K. Tuncay),Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 13
- Yergin, Daniel (2006). “Ensuring Energy Security”, *Foreign Affairs* 85(2).
- Yılmaz, Sefer ve Kalkan, Duhan K. (2017). Enerji güvenliği kavramı: 1973 petrol krizi ışığında bir tartışma. *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*. 1, (3),.169-199
- Yolcu, Tuğba (2014). Hazar Bölgesinin Hukuki Statüsü Sorunu Ve Türkiye’nin Bölgeye Yönelik Siyaseti. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi (Assam - Uhad)* Sayı : 2 Yıl: 2014 : 11-29

Yondorf, Walter (1965). “Monnet and the Action Committee: The Formative Period of the European Communities”. *International Organization* 19(4):885-912.

Yorkan, Arzu (2009). “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”. *Bilge Strateji* 1(1): 24-39.

Yorkan, Arzu (2009). “Ukrayna- Rusya Doğal Gaz Krizi: Avrupa ve Türkiye Zor Güneler Geçiriyor”. (http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1008/ukrayna-rusya_dogal_gaz_krizi_avrupa_ve_turkiye_zor_gunler_geciriyor, 25 Mart 2019’da erişildi).

Zippel, Wulfdiether (2007) enerji kaynaklarını çeşitlendirme yaklaşımları altında AB’nin enerji politikası, *Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye*, Ankara kas: 41-54